Вестник Российско-Армянского Университета

гуманитарные и общественные науки

ISSN 1829-0450

(22)

Издательство РАУ

N 1/2016

Հայ-Ռուսական (Սլավոնական) համալսարան

Լ Ր Ա Բ Ե Ր

ՀԱՅ-ՌՈՒՍԱԿԱՆ (ՍԼԱՎՈՆԱԿԱՆ)
ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻ
ՍԵՐԻԱ՝
ՀՈՒՄԱՆԻՏԱՐ ԵՎ ՀԱՍԱՐԱԿԱԿԱՆ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

(22)
ՀՌՀ Հրատարակչություն

№ 1/2016

Российско-Армянский (Славянский) университет

Печатается по решению
Ученого Совета РАУ

Вестник РАУ

(серия: гуманитарные и общественные науки)

(22)

Издательство РАУ

N 1/2016

Редакционно-издательский совет

«Вестник» РАУ

Журнал входит в перечень периодических изданий, зарегистрированных ВАК РА и РИНЦ

Российско-Армянский (Славянский) университет, 2016г.

ISSN 1829-0450

СОДЕРЖАНИЕ

Статьи

Юриспуденция

Экономика

Политология

Философия

Журналистика

Лингвистика

Литературоведение

ЮРИСПУДЕНЦИЯ

ПРИНЦИП ЗАКОННОСТИ В УГОЛОВНОМ ПРАВЕ: ПРОБЛЕМЫ ПРИМЕНЕНИЯ И ЗАКОНОДАТЕЛЬНОГО СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ[*]

С.С. Аветисян

АННОТАЦИЯ

В данной статье рассматриваются актуальные вопросы уголовно-правового принципа законности; выделяются проблемы, связанные с толкованием и применением данного принципа; раскрываются особенности аналогии права и закона; предлагаются пути законодательного совершенствования отмеченного принципа.
Ключевые слова: преступление, наказание, принципы, законность, аналогия, противоречие, пробел, правовая неопределенность.

Общеотраслевой принцип законности известен с древнейших времен, и свое законодательное закрепление получил во многих международно-правовых документах [1, 2, 3, 4,]. Формулировки, изложенные в отмеченных документах, послужили основой для развития и законодательного закрепления принципа законности в различных источниках уголовного права и, прежде всего, в уголовных кодексах (законах) государств с различными правовыми системами.

Принципы уголовного права как его составные, исходные положения отражаются в законодательстве в трех основных формах: 1) непосредственно через нормы, специально им посвященные; 2) посредством понятий и институтов Общей части УК и 3) в нормах Особенной части УК.

Без принципов права, в том числе уголовного, само законодательство, ответственность и другие фундаментальные институты правовой системы немыслимы.

Дальнейшее развитие принципов уголовного законодательства обусловлено множеством факторов, но главным, на наш взгляд, является возрастание значения общечеловеческих ценностей в социуме, в провозглашении самой жизни человека, его основных прав, свобод и законных интересов в качестве высшей социальной ценности.

Государство взяло обязанность в предоставлении максимальных и эффективных уголовно-правовых гарантий соблюдения прав и свобод человека и гражданина, обеспечения безопасности личности, общества и государства. На этом фоне особую актуальность приобретает принцип законности, содержание которого образуют социально-правовые идеи равенства, гуманизма, справедливости

---

[*] Работа выполнена в рамках деятельности «Лаборатории стратегических исследований в области национальной безопасности» РАУ.

и вины (выраженные в уголовных кодексах Армении и России в качестве самостоятельных принципов).

Несмотря на то, что принципам уголовного права посвящена обширная специальная литература [5], тем не менее, многие вопросы относительно свойств принципа законности продолжают оставаться дискуссионными.

В ст. 4 УК РА перечисляются принципы уголовного законодательства, и далее каждый принцип излагается в отдельной статье (СС. 6–11).

В действующем уголовном законодательстве РА [6] данный принцип закреплен следующим образом: «Преступность деяния, а также его наказуемость и иные уголовно-правовые последствия определяются только УК РА. Применение уголовного закона по аналогии не допускается» (ст. 5 УК РА).

Принцип законности характеризуется следующими признаками:

– преступность и наказуемость деяния определяются только Уголовным кодексом. В основе лежит принцип римского права “nullum crimen, nulla poena, sine lege” – «нет преступления и наказания без указания на то в законе»;

– лицо может нести уголовную ответственность в порядке и по основаниям, предусмотренным уголовным законом;

– уголовная ответственность должна наступать в точном соответствии с действующим уголовным законодательством;

– правоприменительные органы обязаны в пределах своей компетенции применять нормы уголовного законодательства в строгом соответствии с принципами и требованиями УК;

– издание УК на основе и в соответствии с Конституцией и принятых международно-правовых документов. При расхождении норм УК и Конституции должны применяться конституционные нормы, а при расхождении норм Конституции и норм и принципов международно-правовых документов – положения данных документов;

– УК должен соответствовать реальным социально-политическим и экономическим условиям общества;

– определение уголовного наказания только в пределах и порядке, установленным УК.

К основным чертам принципа законности Р.Р. Галиакбаров относит, в частности: а) единообразное толкование и применение законов при разрешении уголовных дел; б) осуществление всей правоприменительной деятельности в сфере борьбы с преступностью на основе уголовных законов; в) сбалансированное самим законом решение вопроса о пределах судейского усмотрения при применении норм уголовно-правового характера и др. [7. СС. 16–17]. Перечень отличительных черт принципа законности отмеченным не исчерпывается. При этом, особое внимание следует уделить такому признаку, как единство законности. Слова классиков о том, что «законность должна быть единой на территории всего государства, она не может быть казанской или калужской» являются актуальными и в настоящее время.

Обобщая изложенное, следует отметить, что в основе социальной обусловленности идеи «без закона нет ни преступления, ни наказания» лежит презумпция, согласно которой каждый человек должен иметь гарантию от произвольного преследования властей, ибо нет более грубого нарушения прав человека, чем привлечение лица к уголовной ответственности за деяние, не признанное преступлением.

Большой практический интерес представляет такое свойство принципа законности, как **запрещенность применения уголовного закона по аналогии.**

Аналогия закона, т. е. восполнение пробела в праве, когда закон применяется к случаю, прямо не предусмотренному, но аналогичное тому, которое непосредственно регулируется этим законом, в уголовном праве не допускается. Восполнение пробелов в уголовном праве – компетенция законодателя. Конкретные составы преступлений, предусмотренных международно-правовыми документами, должны быть включены в УК.

Применение аналогии в уголовном праве не допускается применительно к определению преступности, наказуемости деяния, а также иным мерам уголовного воздействия.

Традиционно аналогия в уголовном праве рассматривается применительно к преступности и наказуемости деяния. Однако вопрос о применении аналогии в уголовном праве следует рассматривать по отношению ко всем нормам уголовного закона. Пробел в уголовном законодательстве может быть восполнен (за исключением пробела в преступности деяния и наказуемости) либо путем применения по аналогии сходных норм уголовного или иных отраслей права (аналогия закона), либо путем применения общих принципов уголовного права (аналогия права).

Современная теория уголовного права и практика уголовного законодательств допускают применение частичной аналогии в случае неполноты отдельных норм Общей части УК, если этим, по нашему мнению, не ухудшается положение обвиняемого (подсудимого). Подтверждением этому являются ряд норм действующего УК РА.

В этом случае, когда системный смысл закона нераспознаваем, применение закона наряду с толкованием может включить в себя аналогию и разрешение противоречий, которые не охватываются понятием толкования, поскольку предназначены не для уяснения смысла нормы, а для преодоления логико-структурных дефектов уголовного закона.

Аналогия уголовного закона может быть допустима только при отсутствии в логическом отношении норм, необходимость которых определена самим законом (аналогия Особенной части недопустима).

Данный вопрос нуждается в отдельном исследовании и законодательном уточнении.

При сопоставлении двух положений, закрепленных в ст. 5 УК РА, возникает ряд вопросов относительно сферы действия запрета на аналогию закона, а именно:

каковы ее границы, возможен ли вообще полный запрет аналогии закона в уголовном праве?

«Пробелы в законодательстве, – отмечает С.С. Алексеев, – должны устраняться в процессе правотворчества путем внесения изменений и дополнений в законы, издания новых, более совершенных нормативных юридических актов» [8. С. 118]. Однако признать, что избежать полной беспробельности закона, в том числе и уголовного, невозможно.

В ст. 1 УК Испании закреплено интересное положение о том, что «в случае, если суд получит сведения о каком-либо действии или бездействии, не являющемся наказуемым по закону, но заслуживающим наказания, то он должен воздержаться от производства по данному делу и представить на рассмотрение Правительства доводы, по которым данное деяние требует применения уголовной санкции» [9]. Наличие в уголовном законодательстве пробелов, обусловленных преимущественно его конструктивно-юридическими недостатками, не позволяет полного отказа от аналогии при применении норм Общей части уголовного закона.

Преодоление противоречий и неполноты составляет важную стадию применения уголовного закона. При этом, следует исходить из важного конституционного положения о том, что неустранимые сомнения в толковании закона разрешаются в пользу виновного.

Приведем примеры, иллюстрирующие такие случаи.

Согласно ч. 2 ст. 36 УК РА, «лицо не подлежит уголовной ответственности за преступление, если оно добровольно отказалось от доведения преступления до конца». Данное правило рассчитано на ситуации, когда преступление совершается одним исполнителем. В таком случае как быть, когда преступление совершается несколькими соисполнителями, один из которых отказывается от доведения преступления до конца. В ч. 3 той же статьи говорится об ответственности соучастников в случае, когда они своевременным сообщением органам власти или иными предпринятыми мерами предотвращают доведение преступления **исполнителем** до конца. Представляется, что данный пробел должен толковаться в пользу соисполнителей, поэтому соучастники не будут нести ответственность также в случаях, когда они своими позитивными действиями предотвратят доведение преступления до конца соисполнителем (соисполнителями).

В процессе преодоления противоречий и неполноты уголовного закона приходится использовать различные приемы и способы. При этом, используются как пассивный метод толкования (комментирование текста, выявление законодательного смысла, уточнение грамматического стиля и т.д.), так и активные методы (системное комментирование, восполнение пробелов и т.д.).

Уголовная палата Кассационного суда РА в постановлениях по конкретным делам [10] изложила свои правовые позиции, раскрывающие суть и содержание принципа законности.

Обобщая изложенное, можно сделать следующие **выводы:**

1) Противоречия, пробелы, неточности, правовые неопределенности закона, в том числе уголовного кодекса, можно объяснить рядом причин объективного и субъективного характера.

2) Определяющее значение в процессе обнаружения и восполнения пробелов и противоречий в праве имеет законотворческая деятельность. Судебная практика, безусловно, способствует своевременной и эффективной законотворческой деятельности.

3) В соответствии с действующим законодательством РА, судебные решения Кассационного суда, в том числе толкования законов, являются обязательными для нижестоящих судов по делам с аналогичными фактическими данными.

4) Принцип разделения властей, сдержек и противовесов означает, что, с одной стороны, каждая власть самостоятельна, а с другой – каждая из трех ветвей власти располагает контролирующими и сдерживающими другую власть полномочиями.

На этом фоне было бы целесообразным в законодательстве Армении с учетом конституционно–правового статуса Кассационного суда предусмотреть норму со следующим содержанием: *«Законопроекты, касающиеся судебной власти, а также регулирующие вопросы отраслей национального права, в том числе устанавливающие и регулирующие ответственность граждан, Национальное собрание РА принимает с учетом мнения Кассационного Суда РА».*

У законодательной власти, безусловно, также есть свои противовесы судебной власти. Законодательный орган по своей инициативе или по ходатайству исполнительной власти может внести в законы необходимые изменения и дополнения и, тем самым, парализовать принятые судебные решения.

5) Восполнение пробелов в уголовном законе – компетенция законодателя. Прецедентные решения высшей судебной инстанции, толкование норм права способствуют устранению пробелов, своевременному внесению изменений и дополнений в действующее законодательство.

6) Применение аналогии в уголовном праве не допускается (ч. 2 ст. 5 УК РА). Применение аналогии не допускается применительно к определению преступности, наказуемости деяния, а также иным мерам уголовно-правового воздействия. Однако вопрос о применении аналогии в уголовном праве следует рассматривать по отношению к нормам и Общей части уголовного закона. Пробел в уголовном законе может быть восполнен (за исключением пробела преступности и наказуемости деяния) либо путем применения по аналогии сходных норм уголовного и иных отраслей права (аналогия закона), либо путем применения общих принципов уголовного права (аналогия права).

Данный вопрос нуждается в законодательной регламентации [11].

ЛИТЕРАТУРА

1. Декларация прав человека и гражданина. Принята в 1789г. СС. 5–8.
2. Всеобщая декларация прав человека. Принята Генеральной Ассамблеей ООН от 10.12.1948г. С. 11.
3. Европейская Конвенция о защите прав человека и основных свобод. Принята Ген. Ассамблеей ООН 04.11.1950г. С. 7.
4. Римский Статут Международного Уголовного суда. Принят 17.07.1998г. СС. 22–23.
5. *Мальцев В.В***.** Принципы уголовного права и их реализация в правоприменительной деятельности. СПб., 2004.
6. *Похмелкин В.В.* Социальная справедливость и уголовная ответственность. Красноярск, 1990.
7. *Филимонов В.Д.* Принципы уголовного права. М., 2002 и др.
8. Уголовный кодекс Республики Армения. Принят 18.04.2003г., вступил в силу 01.08.2003г., с послед. изм. и доп..
9. *Галиакбаров Р.Р.* Уголовное право. Общая часть. Краснодар, 1999.
10. *Алексеев С.С.* Право: Азбука, теория, философия: Опыт комплексного исследования. М., 1999.
11. Уголовный кодекс Испании. Принят в 1995г.
12. Постановления Кассационного суда РА по делам В. Аветисяна от 20.10.2011г. (ՍԴ3/0013/01/11), А. Степаняна от 20.12.2011г. (ԼԴ/0327/01/10), Д. Симидяна от 16.12.2014г. (ԵԷԴ/0122/01/13) и др.
13. *Аветисян С.С.* Проблемы совершенствования принципов уголовного права в контексте нового УК РА (Журнал «Судебная власть». 2014. № 22 / 175–176. СС. 7–9; Проф. *Яцеленко Б.В.* предлагает в УК закрепить норму, согласно которой расширительная или ограничительная трактовка уголовного закона недопустима (Толкование уголовного закона как способ преодоления его неопределенности. «Вестник РПА». 2014 . № 3. С. 59)).

THE PRINCIPAL OF LEGALITY IN CRIMINAL LAW: ISSUES OF ENFORCEMENT AND LEGISLATIVE ENHANCEMENT

S. Avetisyan

SUMMARY

In the scientific article, the relevant issues of the criminal-legal principle of legality are studied; issues connected with the interpretation and enforcement of this principle are highlighted; the peculiarities regarding analogy of rights and law are presented; ways of legislative enhancement concerning the stated principle are recommended.

Keywords: crime, punishment, principles, legality, analogy, contradiction, gap, legal uncertainty.

ՕՐԻՆԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՍԿԶԲՈՒՆՔԸ ՔՐԵԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔՈՒՄ (ԿԻՐԱՌՄԱՆ ԵՎ ՕՐԵՆՍԴՐԱԿԱՆ ԿԱՏԱՐԵԼԱԳՈՐԾՄԱՆ ՀԻՄՆԱՀԱՐՑԵՐ)

Ս.Ս. Ավետիսյան

ԱՄՓՈՓՈՒՄ

Հոդվածում քննարկվում են օրինականության սկզբունքի արդի հիմնահարցերը, առանձնացվում են դրա մեկնաբանման և կիրառման հետ կապված հիմնախնդիրները, բացահայտվում են իրավունքի և օրենքի անալոգիայի առանձնահատկությունները, ինչպես նաև առաջարկվում լուծումներ քննարկվող սկզբունքի կատարելագործման ուղղությամբ:

Հիմնաբառեր՝ հանցագործություն, պատիժ, սկզբունքներ, օրինականություն, անալոգիա, հակասություն, բաց, իրավական անորոշություն:

НЕКОТОРЫЕ ПРОБЛЕМЫ ПРИМЕНЕНИЯ СТАТЬИ 17 В ДЕЛАХ ОБ ОТРИЦАНИИ ХОЛОКОСТА В ПРАКТИКЕ ЕВРОПЕЙСКОГО СУДА ПО ПРАВАМ ЧЕЛОВЕКА

А.Ж. Арамян

АННОТАЦИЯ

Данная статья посвящена практике применения Статьи 17 Европейской Конвенции о защите прав человека относительно дел об отрицании Холокоста. Анализ практики Суда в этом вопросе показывает, что Суд применяет Статью 17 в качестве исключения из уже исключительного режима, что приводит к некоторым проблемам.
Ключевые слова: Холокост, отрицание, злоупотребление правами, Европейская конвенция по Правам Человека.

Первые дела об отрицании Холокоста затрагивались Европейской Комиссией по Правам Человека (далее: Комиссия) в небольших количествах еще в 1980-х гг. [1]. Отличительной особенностью данной стадии являлось то, что Статья 17 (положение о злоупотреблении прав охраняемых конвенцией) Европейской конвенции по правам человека (далее Конвенция) не применялась, кроме двух ранних дел, в которых она была применена для исключения из защиты Конвенции заявлений расистского характера на основании так называемого «эффекта гильотина». В этих делах судебный анализ заявлений об отрицании Холокоста проводился согласно общему порядку рассмотрения дела о нарушении права на свободу выражения мнения, закрепленного в Статье 10 Конвенции. Это означало, что принимались во внимание все аспекты обстоятельств дела, и страна-ответчик была обязана демонстрировать, что ограничения, налагаемые на свободу слова, являются необходимыми и пропорциональными в демократическом обществе. Статья 17 в этой первоначальной стадии применяется в ограниченном объеме в деле *Лоуэс против Великобритании* [2]. Несмотря на то, что это дело касалось антисемитской деятельности, включающая в себя поведение, схожее с отрицанием, эта статья все равно не применялась. Заявление было отклонено в соответствие части второй Статьи 10. Согласно Суду, применение Статьи 17 может быть оправдано в случае присутствия расистской деятельности (даже и не антисемитской) [3].

Во второй стадии положение о злоупотреблении прав применяется Комиссией не через «эффект гильотина», а уже в качестве способа толкования. Аргументация Комиссии все еще строится на основе Статьи 10 [4]. Примером такого

дела является *Кунен против Германии,* вовлекающий неонацистскую пропаганду [5]. С этих пор Статья 17 постоянно применяется, когда под сомнение ставится действительность Холокоста. Комиссия вносит второе важное изменение своего подхода относительно положения о злоупотреблении прав, расширяя его объем применения. В то время, как целью текста Статьи 17 является деятельность, нацеленная на уничтожение прав и свобод, закрепленных в Конвенции, Комиссия расширяет ее объем, распространяя на действия, противоречащие основным ценностям, лежащим в основе Конвенции, понимаемые в свете текста и духа Конвенции [6]. Вместе с другими делами касательно нацисткой деятельности дело *Кунена* [7] формирует концептуальную основу, на котором будут дальше строиться последующие дела, подпадающие во вторую стадию применения Статьи 17 [8]. В отношении всех этих дел можно заметить, что, в общем, судьи демонстрируют необычайную почтительность в отношении исследований и оценок, проводимых на уровне национальных судов, которые они довольно широким образом отображают в своих рассуждениях [9]. Более того, можно предположить, что Комиссия включает отрицание Холокоста в более широкий класс нацисткой деятельности, не вдаваясь в выяснения по конкретным делам о необходимости демонстрирования различного подхода по делу [10]. Этот подход подтверждается решениями, вовлекающими нацистскую деятельность, где рассуждения судьей являются схожими с характерными делами об отрицании Холокоста второй стадии [11].

В третьей стадии Суд переходит к применению «эффекта гильотина» Статьи 17, согласно которому некоторые категории выражения мнения исключаются из защиты Статьи 10. Перемена интерпретации Статьи 17 начинается с дела *Леидо и Изорни против Франции* [12]. Дело касалось публичной защиты и попытки реабилитирования памяти Маршала Петэна (главы нацистского Режима Виши во Франции), который был приговорен к смерти за сговор с Германией. Правительство Франции пыталось доказать, что мера воздействия была оправданной, так как заявления имели целью исказить реальное значение деятельности Петэна, представляя его в благоприятном свете [13] В данном деле Большая палата Суда выдвинула новый подход к интерпретации и применения Статьи 17, заявляя, что «своей задачей Суд не считает разрешение данного вопроса, который является частью продолжающейся дискуссии среди историков по интерпретации данных событий. По существу, эти события не подпадают под категорию четко установленных исторических фактов, такие, как Холокост, отрицание которого будет считаться исключенным из защиты Статьи 10 через применение Статьи 17» [14].

Большая палата, таким образом, возрождает «эффект гильотина» Статьи 17, заявляя, что применение данного положения привело бы к исключению некоторого рода высказываний из объема принципа свободы слова, и интерпретация Статьи 17 влечет за собой нежелательные последствия определенного свойства [15]. Одной из таких последствий является отклонение заявления без исследова-

ния контекста и строгого изучения пропорциональности вмешательства государства в ограничение права.

Таким образом, в то время, как новая роль Статьи 17 была только объявлена в деле *Лейдо*, но не была применена, два последующих дела об отрицании Холокоста демонстрируют его потенциал. Первое дело касается осуждения Рожера Гарауди на основании некоторых отрывков в его книге, которые французский суд посчитал в качестве преступления отрицания Холокоста, расовой клеветы и возбуждения расовой ненависти [16]. Суд напоминает с одобрением о прецеденте *дела Лейдо* и продолжает: «Отрицание действительности четко установленных исторических фактов, таких как Холокост…подрывает ценности, на которых основываются борьба против расизма и антисемитизма и представляет из себя серьезную угрозу для публичного порядка. Такие действия являются несовместимыми с демократией и правами человека, так как они посягают на права иных людей. Их сторонники неоспоримым образом имеют планы, которые входят в категорию целей запрещенной Статьей 17 Конвенции» [17]. Согласно суду, так как реальной целью заявителя была реабилитация нацистского режима и основное содержание его книги было явным образом ревизионистским, его заявления должны было считаться противоречащими фундаментальным ценностям справедливости и мира. Соответственным образом, Судьи применили положении о злоупотреблении прав и отклонили данную часть заявления, считая его несовместимым *ratione materiae* с Конвенцией [18].

Можно сказать, что решение суда по делу Гарауди ограничивает объем Статьи 17, требуя наличие расистских или антисемитских намерений или намерения реабилитировать нацистский режим в дополнение к простому отрицанию установленных исторических фактов для его применения. Однако действительность такого рода понимания ставится под вопрос в последующих решениях Суда.

Дело *Витш против Германии (2)* касалось частного письма, в котором ставились под сомнение ответственность Гитлера и его партии за истребление евреев, но действительнсоть Холокоста и количественные факторы не ставились под сомнение [19]. Дело *Витша,* таким образом, не может считаться классическим делом об отрицании Холокоста, так как существование Холокоста и газовых камер *perse* не ставилось под сомнение. Именно поэтому для того чтобы иметь возможность отклонить дело, согласно положении о злоупотреблении прав, Суд должен был расширить принцип применимый в деле *Лейдо*, делая вывод, что не только отрицание Холокоста, но и отрицание, других, равнозначно важных и установленных обстоятельств тоже входит в объем Статьи 17 [20].

Интересно заметить, что в данном деле судьи не обнаружили никакой пронацисткой цели, являющейся основой этих высказываний. Применение положения о злоупотреблении прав, скорее всего, проявляется в связи с наличием презрительного отношения заявителя по отношению к жертвам Холокоста [21].

Данное решение Суда ставит под вопрос выше представленную гипотезу, согласно которой Статья 17 применяется по отношению к расистским или иным

видам деятельности, связанными с нацизмом. Наше сомнение усиливается тем фактом, что некоторые дела, вовлекающе очевидные расистские заявления, отклонялись, только согласно Статье 10. Таким образом, категорическое исключение по Статье 17 видится в соединение с отрицанием Холокоста как такового и необходимым образом не связывается с расистским видом высказываний.

Отрицание Холокоста, как было замечено, было первоначально отнесено под Статью 17 из-за его связи с нацисткой деятельностью, для сдерживания которых данное положение было первоначально задумано. Эта связь отрицания Холокоста с нацизмом, однако, никогда не была оценена конкретным образом европейскими судьями, но считалась его присущим свойством [22]. Суд основывал свои выводы на кажущейся неопровержимой презумпции, часто основываясь на решениях местных судов, которые не ставились под вопрос, что является резким контрастом по отношению к более свободной оценки фактических обстоятельств дел, проводимых в случае других решений относительно права на свободу слова [23].

Правда, что такое решение характерно для большинства дел, решаемых на основе Статьи 17. Однако, по нашему мнению, принципы, применимые по отношению к отрицанию Холокоста, представляют собой исключение из уже исключительного режима, предусмотренного Статьей 17. Даже в отношении расизма и антисемитизма Суд применял критерии, основанные на серьезности и на контекст для ограничения применение положения о злоупотреблении прав в исключительных случаях.

По сравнению с этим и в противоположность этому, в случае дел об отрицании Холокоста европейские судьи никогда не проводили проверку однозначного характера цели данного выражения мнения и тот контекст, в котором такое слово было высказано или актуальность иных противостоящих интересов [24]. Они также не проводили тщательной оценки того обстоятельства: подвергалась ли демократия в конкретном случае к угрозе в результате заявлений заявителя. Таким образом, когда Суд признавал надобность защиты человеческого достоинства жертв Холокоста, он одновременно заявлял, что этот фактор не может в одиночку являться ограничением для слова и что нужно перейти к балансирующему тесту, однако та же линия действий не была следована в делах отрицания Холокоста.

Таким образом, когда речь идет об отрицании Холокоста, Суд неизменным образом склоняет чашу весов против свободы слова, давая привилегии стабильности системы и потребностям потерпевших. Принимая во внимание практику Суда, Статья 17 применялась в отношении отрицания «четко установленных исторических фактов». Однако существует неясность в отношении данной концепции. В соответствии с этой категоризацией, Европейский суд проводит различие между отрицанием Холокоста и отрицанием других геноцидов. Это различие приводит к проблеме неравенства в отношении жертв и потерпевших разных исторических событий.

Это является одним из самых проблематичных аспектов практики Суда. В то время как Суд использует слово во множественном числе, один лишь Холокост был признан в качестве «четко установленного исторического факта», и Суд все еще должен точным образом объяснить, когда конкретно исторический факт становится «четко установленным». Другим проблематичным аспектом является то, что Суд чрезмерно быстро приходит к заключению, что отрицание Холокоста является видом выражения мнения, который полностью и можно сказать, автоматически выходит за рамки защиты Статьи 10 Конвенции. Правда, данная позиция имеет прецедент в национальном уровне. Конституционный суд Германии, к примеру, также признал, что отрицание Холокоста не подпадает под защиту Статьи 5 (1) Основного закона. Однако Конституционный суд обосновал свою позицию, подчеркивая, что отрицание Холокоста не представляет собой выражение собственного мнения, а должно подпадать под категорию неверных заявлений относительно факта. В отличие от этого, Европейский суд исключает отрицание Холокоста из сферы Статьи 10 потому, что оно представляет из себя злоупотребление права [25]. Однако более разумным подходом было бы разграничение между «сферой действия» Статьи 10 и «защитой» Статьи 10. Другими словами, сфера, в которой действует свобода выражения мнения не должна быть идентична по отношению сферы защиты данного права. Прежняя практика Европейского Комитета по Правам человека, когда местные власти имели большую свободу усмотрения и осуждения за отрицание Холокоста, были оценены, согласно Статьи 10, интерпретированной в свете Статьи 17, по нашему мнению, было бы более разумным подходом.

В итоге, можно сказать, что юриспруденция суда по *делу Гарауди* заходит дальше, чем практика Конституционного суда Германии.

ЛИТЕРАТУРА

1. *X. v. Federal Republic of Germany*, (dec.), 16 July 1982, 9235/81 или *T. v. Belgium*, (dec.), 14 July 1983, 9777/82.
2. *Lowes v. United Kingdom*, (dec.), 9 December 1988, 13214/87 S. van Drooghenbroeck, L'article 17 de la Convention européenne des droits de l'homme est-il indispensable? 46 RTDH (2001). CC. 552–553.
3. *Cannie H., Voorhoof D.* The abuse clause and Freedom of Expression in the European Human Rights Convention: An Added Value for Democracy and Human Rights Protection? 29 *Netherlands Quarterly of Human Rights* (2011) 54. CC. 67–68.
4. *Kühnen v. Federal Republic of Germany*, (dec.), 12 May 1988, 12194/86. *Kühnen v. Germany*. С. 6.
5. *B.H., M.W., H.СТР. and G.K. v. Austria*, (dec.), 12 October 1989, 12774/87; *Ochensberger v. Austria*, (dec.), 2 September 1994, 21318/93.
6. *F. СТР. v. Germany*, (dec.), 29 March 1993, 19459/92; *Walendy v. Germany*, (dec.), 11 January 1995, 21128/92; *Remer v. Germany*, (dec.), 6 September 1995, 25096/94; *Honsik v. Austria*, (dec.), 18 October 1995, 25062/94; *Nationaldemokratische Partei Deutschlands v. Germany*, (dec.), 29 November 1995, 25992/94; *Rebhandl v. Austria*, (dec.), 16 January 1996, 24398/94; *Pierre Marais v. France*, (dec.), 24 June 1996, 31159/96; *D. I. v. Germany*, (dec.), 26 June 1996,

26551/95; *Hennicke v. Germany,* (dec.), 21 May 1997, 34889/97; *Nachtmann v. Austria*, (dec.), 9 September 1998, 36773/97; *Witzsch v. Germany (1)*, (dec.), 20 April 1999, 41448/98.
7. *Walendy v. Germany*, (the law). С. 6.
8. *Nachtmann v. Austria*, § 2. СС. 5–6
9. *Schimanek v. Austria*, (dec.), 1 February 2000, 32307/96.
10. *Lehideux and Isorni v. France,* Grand Chamber (GC), 23 September 1998, 24662/94.
11. *Lehideux and Isorni v. France*, § 42.
12. *Lehideux and Isorni v. France*, § 47.
13. *Cannie H., Voorhoof D.* The abuse clause and Freedom of Expression in the European Human Rights Convention: An Added Value for Democracy and Human Rights Protection? , 29 *Netherlands Quarterly of Human Rights* (2011). СС. 68–72.
14. *Garaudy c. France*, (déc.), 24 June 2003, 65831/01.
15. *Garaudy c. France*, (en droit), § 1(i). С. 29
16. *Witzsch v. Germany (2)*, (dec.), 13 December 2005, 7485/03.
14. *Witzsch v. Germany,* § 2. С. 8.
18. *Temperman J.* Freedom of Expression and Religious Sensitivities in Pluralist Societies: Facing the Challenge of Extreme Speech , *Brigham Young University Law Review* (2011). С. 729.
19. *Cannie H., Voorhoof D.* С. 82.
20. *Lehideux and Isorni v. France*, § 55.
21. *Grimm D.* The Holocaust Denial Decision of the Federal Constitutional Court of Germany I. Hare and J. Weinstein (eds), *Extreme Speech and Democracy* (OUP, 2009). С. 559.

SOME PROBLEMS RELATED TO THE APPLICATION OF ARTICLE 17 IN THE CASES OF HOLOCAUST DENIAL IN THE PRACTICE OF THE EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS

A. Aramyan

SUMMARY

This article deals with the practice of applying Article 17 of the European Convention on Human Rights in Holocaust denial cases. Research on the Court’s practice shows that Article 17 is being applied as an exception in an already exceptional regime which causes several problems.

Keywords: Holocaust denial, abuse clause, European Convention on Human Rights

ՄԱՐԴՈՒ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ ԵՎՐՈՊԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ԿՈՂՄԻՑ ՀՈԼՈՔՍՏԻ ԺԽՏՄԱՆ ԳՈՐԾԵՐԻ ՊՐԱԿՏԻԿԱՅՈՒՄ ՀՈԴՎԱԾ 17-Ի ԿԻՐԱՌՄԱՆ ՀԵՏ ԿԱՊՎԱԾ ՈՐՈՇ ԽՆԴԻՐՆԵՐ

Ա.Ժ. Արամյան

ԱՄՓՈՓՈՒՄ

Սույն հոդվածը նվիրված է Հոլոքոստի ժխտման հետ կապված գործերի նկատմամբ Մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիայի 17-րդ հոդվածի կիրառման պրակտիկային: Դատարանի գործունեության պրակտիկան ցույց է տալիս, որ 17-րդ հոդվածը կիրառվում է որպես բացառություն արդեն իսկ բացառիկ ռեժիմի ներքո, ինչը առաջացնում է որոշ խնդիրներ:

Հիմնաբառեր՝ Հոլոքոստի ժխտում, Մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիա, իրավունքի չարաշահում:

НЕКОТОРЫЕ ПРОБЛЕМЫ УСОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ УГОЛОВНОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА РФ И РА В КОНТЕКСТЕ ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ БОРЬБЫ С КОРЫСТНЫМИ ПРЕСТУПЛЕНИЯМИ ПРОТИВ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ВЛАСТИ

А.В. Алекян

АННОТАЦИЯ

Общеизвестно, что в деле борьбы с преступлениями важным шагом является анализ уголовного законодательства, выявление существующих в нем пробелов и разработка предложений по их устранению. В статье с точки зрения корыстных преступлений против государственной власти подвергаются анализу нормы уголовного закона РФ и РА, выявляются их недостатки и вводятся предложения по их устранению.
Ключевые слова: уголовное законодательство, пробел, корысть, государственная власть.

Корыстные преступления против государственной власти обладают высокой степенью латентности. Исследования следственной и судебной практики показывают, что большинство корыстных преступлений против государственной власти, государственной службы и службы в органах местного самоуправления выявляется на основе заявлений (сообщений) граждан о совершенном преступлении. Причем, как правило, заявления о подобного рода преступлениях, в особенности в случаях взяточничества, подаются гражданами только в случаях, когда между взяткодателем и взяткополучателем возникает конфликт. Так, по проведенным исследованиям уголовных дел в период с 2003 по 2013гг. данный информативный источник составил около 73%. Если обратиться к исследованиям, проведенным учеными до 2003г., то можно заметить следующее. За период 1980–1991гг. данное основание выявления преступлений составил более 72% [1], а за период 1992–2003гг. этот показатель несколько уменьшился – до 55% [2].

Такое поведение взяткодателей объясняется наличием в УК РФ (и УК РА) примечания к ст.291 (ч.4 ст.312 УК РА), которое устанавливает, что «лицо, давшее взятку, освобождается от уголовной ответственности, если оно активно способствовало раскрытию и (или) расследованию преступления и либо имело место вымогательство взятки со стороны должностного лица либо лицо после совершения преступления добровольно сообщило о даче взятки органу, имеющему право возбудить уголовное дело».

С рассматриваемой точки зрения серьезные шаги в сторону усовершенствования данной уголовно-правовой нормы были сделаны ***в 2012г.: в УК РА*** были введены законодательные изменения, в частности, была изменена ч.4 ст.312 УК РА, предусматривающая случаи освобождения взяткодателя от ответственности. Так, Закон РА «О введении изменений и дополнений в УК РА» от 9.02.2012г. ст.6 установил, что при заявлении взяткодателем о факте взяточничества взяткодатель может быть освобожден от уголовной ответственности только в случае, если он добровольно сообщил о факте взяточничества правоохранительным органам **не позднее, чем через три дня**. Такой подход имеет целью не допустить «создания единой линии защиты между взяткополучателем и взяткодателем, заключающейся в отрицании самого факта получения и дачи взятки». Данное положение имеет большое значение в вопросах подобного рода единства, раскрытия, пресечения и профилактики рассматриваемой группы преступлений. Поскольку в УПК РА в качестве поводов к возбуждению уголовного дела прямо не закреплена «явка с повинной», то отметим, что добровольное заявление само по себе является явкой с повинной.

Законом РА «О внесении изменений в УК РА» от 16.05.2014г. примечание дачи взятки снова подверглось изменению:

– во-первых, помимо указания на то, что сообщение о совершенном преступлении должно быть добровольным, специально включено условие о том, о совершенном преступлении лицо должно сообщить органам уголовного преследования до того, как об этом стало им известно;

– во-вторых, внесено уточнение относительно трехдневного срока: лицо должно сообщить в течение 3-х дней ***с момента совершения преступления***;

– в-третьих, сужен круг субъектов, которым лицо должно сообщить о совершенном преступлении: лицо должно сообщить не правоохранительным органам, а конкретно органам уголовного преследования;

– в-четвертых, лицо оказало содействие в раскрытии преступления;

– в-пятых, лицо освобождается от уголовной ответственности в случае, если имело место вымогательство взятки и лицо выполнило все указанные выше условия. В предыдущих редакциях рассматриваемой нормы вымогательство взятки и добровольное сообщение указывались посредством разъединительного союза «или», что означало, что лицо освобождается от уголовной ответственности за получение взятки в одном из двух указанных альтернативных случаев: либо, если имело место вымогательство взятки, либо, если лицо добровольно сообщило. Тем самым, ***законодатель усложнил процесс освобождения взяткодателя от уголовной ответственности, что в определенной степени противоречит цели данной поощрительной нормы.***

Несовершенство уголовно-процессуального законодательства РФ (и РА) в части обеспечения доказательственной базы корыстных преступлений против государственной власти снижает эффективность деятельности органов, осуществляющих оперативно-розыскную деятельность в борьбе с такими преступ-

лениями. Во избежание этого ***необходимо признание сведений, полученных в результате оперативно-розыскной деятельности в качестве доказательств*** и, следовательно, источников выявления не только корыстных преступлений против государственной власти, но и всех иных, носящих латентный характер преступлений. Кроме того, с целью повышения эффективности борьбы с корыстными преступлениями против государственной власти ***необходимо расширение круга субъектов, которые должны подлежать уголовной ответственности*** за совершение не только корыстных преступлений против государственной власти, но и других видов коррупционных преступлений.

Серьезным пробелом в уголовном законодательстве РФ и РА является отсутствие ***института неоднократности***.

Исключение из уголовного закона неоднократности, по мнению многих ученых-специалистов, является неприемлемым [9, 10]. На наш взгляд, следует согласиться с мнением доктора юридических наук, профессора, академика, заслуженного деятеля науки Э.Ф. Побегайло, который в одном из своих публикаций «Кризис современной российской политики» (2004 г.) высказал мнение, что «отказ от понятия неоднократности – не решение проблемы. Оно входит в явное противоречие с задачами борьбы с профессиональной преступностью. Дело в том, что криминальный профессионализм прежде всего проявляется в систематическом совершении не разнородных, а преимущественно тождественных и однородных преступлений, образовывавших неоднократность…Подавляющее большинство уголовных кодексов зарубежных стран содержат нормы, регламентирующие институт неоднократности (повторности) преступлений».

Ряд других ученых, считают, что «изъяв неоднократность из Уголовного кодекса РФ, законодатель фактически проигнорировал серьезные теоретические разработки проблемы множественности преступлений, убедительно доказывающие, что повторение преступлений – типичный вариант криминальной активности, вызывающий серьезное возрастание общественной опасности содеянного и нуждающийся в специальной криминализации» [3].

Отметим, что главной причиной законодательных реформ, направленных на изъятие неоднократности из УК РФ (УК РА), явилось нарушение конституционного и уголовно- правового принципа недопущения осуждения лица дважды за одно и то же преступление [4]. Во избежание возникшей проблемы российский законодатель (намного позднее и армянский) вместо изыскания путей ее разрешения просто изъял из УК положение о неоднократности, создав, тем самым, намного более серьезные проблемы, чем те, которые имелись.

Интересна в этом вопросе позиция Конституционного Суда РФ, который в одном из своих Постановлений признал рассматриваемую норму не противоречащим Конституции, мотивировав такой подход тем, что: «наличие в уголовном законодательстве различных форм учета прежней судимости при определении ответственности лица за вновь совершенное преступление, в том числе при неоднократности или рецидиве преступлений, во всяком случае ***не означает*** воз-

можность двойного учета одних и тех же обстоятельств одновременно как при квалификации преступлений, так и при назначении наказания, поскольку иное противоречило бы и конституционному принципу равенства всех перед законом и судом в сфере уголовно-правовых отношений…» [7].

Кроме этого, неоднократность в определенной степени граничила и с совокупностью преступлений. Об этом свидетельствовала законодательная установка относительно того, что неоднократностью может быть признано и совершение двух или более преступлений, предусмотренных различными статьями в случаях, предусмотренных статьями Особенной части УК (ч.1 утратившей силу ст.16 УК РФ в ред. до 2003г. и ч.3 ст.16 УК РА в ред. до 2011 г.). Однако эту проблему можно было решить не путем полного отказа от института неоднократности, а путем отказа от положения, которое граничило со совокупностью преступлений, т.е. лишь от одной части указанной статьи.

Таким образом, после изъятия из УК РФ и РА положений о неоднократности, часть их была отведена к такому виду множественности как совокупность, а часть, по поводу которой в научной литературе возник спор, была отведена к рецидиву. Но это не решение проблемы. Академик Э.Ф. Побегайло в своей научной статье «Кризис современной российской уголовной политики» справедливо отмечает, что «прежняя судимость в случае совершения нового тождественного или однородного преступления перестала быть квалифицирующим обстоятельством» [5]. Единственное положение в УК, где особо выделяется данный признак, – это «п.а» ч.1 ст. 63 УК РФ (п.1 ч.1 ст.63 УК РА), однако и здесь данный признак отдельно не учитывается, а говорится о рецидиве в целом и то, рассматривающемся как отягчающее наказание обстоятельство, а не как квалифицирующий признак того или иного состава преступления. Именно совершение тождественных или однородных преступлений является одним из основных характеристик групповой, организованной или профессиональной преступности [5].

Однако для сравнения отметим, что позиция армянского законодателя в данном вопросе, хоть и последовавшего за российским, имеет определенное преимущество. Оно заключается в том, что в качестве отягчающего наказание обстоятельства наряду с рецидивом в п.1 ч.1 ст. 63 УК РА выделяется такое обстоятельство, как ***совершение преступления в виде промысла***.

Профессор А.Н. Игнатов, выступая против такого подхода российского законодателя к создавшейся проблеме еще в 2003г., писал, что также полный отказ от понятия неоднократности приведет к еще большим сложностям. Рассматривая данную проблему на конкретном примере, профессор А.Н. Игнатов пришел к выводу о том, что «исключение неоднократности приведет к резкому смягчению наказания за систематическое совершение преступлений, не являющихся тяжкими, но достаточно распространенных, как, например, кражи, мошенничество, и одновременно к усилению ответственности за совершение, например, двух тяжких преступлений, так как в этом случае будет применен принцип сложения наказаний с выходом за пределы максимальной санкции» [6].

Выделенная проблема, которую А.Н. Игнатов рассматривал на примере таких корыстных преступлений, как кража и мошенничество, в наибольшей степени, проявляется в корыстных преступлениях против государственной власти (например, в таких, как злоупотребление должностными полномочиями, получение взятки и др.).

Аналогична ситуация и с должностными преступлениями. Так, по УК РФ максимальный предел лишения свободы, предусмотренной санкцией ч.1 ст.290 УК РФ, – получение взятки – составляет до трех лет (по ч.1 ст.311 УК РА – пять лет). Если обратиться к норме за неоднократностью, то можно заметить, что санкция ч.4 ст.290 УК РФ, где «п.б» устанавливалась ответственность за получение взятки неоднократно (которая признана утратившей силу ФЗ РФ от 08.12.2003 N 162-ФЗ) в виде лишения свободы на срок от 7-и до 12-и лет с конфискацией имущества или без такового. По УК РА же санкция п.4 ч.3 ст.311 (утратила силу Законом РА «О введении изменений и дополнений в УК РА» от 05.12.06 г. №256), предусматривала ответственность за получение взятки неоднократно и устанавливала максимальный срок лишения свободы в 10 лет с возможностью применения дополнительного вида наказания.

Сказанное относится и к случаям, связанным, например, со злоупотреблением должностными полномочиями (по УК РФ ст.285, по УК РА ст. 308), служебным подлогом (по УК РФ ст.292, а по УК РА – ст.314) и т.д.

Выводы А.Н. Игнатова подтвердились судебно-следственной практикой. Анализ судебно-следственной практики показал, что весьма немалое количество корыстных преступлений против государственной власти совершаются именно по признаку повторности.

Так, результаты исследования материалов уголовных дел за период с 2008 до 2011гг. показывают, что около 65% дел по обвинению во взяточничестве, от общего числа изученных, состоят из одного эпизода, около 5% – из двух эпизодов и около 30% – от 3 до 16 эпизодов. Этот показатель, фиксирующий систематический характер данных преступлений, несколько изменился, по сравнению с данными, полученными за период до 2006г. Так, в соответствии с исследованиями многоуважаемого доктора юридических наук, профессора С.Ш. Цагикяна «в общем числе изученных дел по обвинению во взяточничестве один эпизод фигурировал в 55% дел, два эпизода – в 26 % дел, от 3-х до 16-и эпизодов – в 19%» [2, с.179]. Эти исследования показали, что многоэпизодность является характерным признаком взяточничества. Сказанное означает, что взяточничество, злоупотребление должностными полномочиями и ряд других корыстных преступлений против государственной власти носят систематический, повторяющийся характер, в особенности, если учесть, что количество дел с эпизодами от 3-х до 16 резко возросло (более чем в 1,5 раза). А это показывает, что ***отказ в такой ситуации от понятия неоднократности, и как следствие смягчение ответственности за совершение тождественных или однородных преступлений, непременно стал благоприятной почвой для роста рассматриваемой***

группы преступлений и губительно сказывается на политике борьбы с данной группой преступлений.

Существует в научной литературе много разработок для решения проблемы, которая возникла вследствие отсутствия грани между неоднократностью и специальным рецидивом, неоднократностью и совокупностью (например, Р.Р. Галиакбаров и др. ученые) [3].

Представляется, что наиболее приемлемым из множества вариантов решения проблемы являлась позиция Пленума Верховного Суда РФ, который в одном из своих постановлений, рассматривая вопросы квалификации деяний соучастников при получении взятки, неоднократность получения взятки отнес к обстоятельствам, характеризующим личность участников деяния [8].

Из изложенного выше следует, что необходимо вернуть части 1 и 3 (с небольшими изменениями) статьи 16 УК РФ и дополнить данную статью еще одной частью. ***Таким образом, предлагается включить институт неоднократности в уголовное законодательство РА и РФ и изложить нормы, касающиеся неоднократности, в следующей редакции:***

«1. Неоднократностью преступлений признается совершение лицом двух или более преступлений, предусмотренных одной статьей или частью статьи настоящего Кодекса.

2. В случаях, когда неоднократность не предусмотрена статьей Особенной части настоящего Кодекса в качестве квалифицирующего состава преступления, она должна быть рассмотрена как обстоятельство, характеризующее личность виновного.

3. В случаях, когда неоднократность преступлений предусмотрена настоящим Кодексом в качестве обстоятельства, влекущего за собой более строгое наказание, совершенные лицом преступления квалифицируются по соответствующей части статьи настоящего Кодекса, предусматривающей наказание за неоднократность преступлений».

Предлагаемая редакция статьи 16 уголовного закона, с одной стороны, не только не нарушает принцип справедливости, но и, наоборот, призвана обеспечить требование принципа справедливости. При этом, соблюдается также и конституционный принцип недопущения осуждения лица дважды за одно и то же преступление, поскольку предлагаемая редакция построена ***по принципу «или…или»***, а не «и…и». С другой же стороны, будет удалено сходство неоднократности со специальным рецидивом, поскольку она перестанет затрагивать основное свойство рецидива – неснятую или непогашенную судимость.

Аналогичные изменения в предложенной редакции необходимы также и для УК РА (путем возврата первых двух частей с небольшими изменениями и отказа от ч.3 и ч.4 утратившей силу ст.21 УК РА).

Часто на практике возникает проблема, связанная с применением уголовно-правовых норм, устанавливающих ответственность за ***превышение должностных полномочий и других корыстных преступлений против государственной***

власти, службы в государственных органах и органах местного самоуправления (например, злоупотребление должностными полномочиями, получение взятки и др.). Главное при рассмотрении данного соотношения – это определение круга полномочий должностного лица. По своей сути, диспозиция уголовно-правовой нормы, устанавливающей ответственность за превышение должностных полномочий, является бланкетной, поскольку при полной и объективной правовой оценке того или иного деяния должностного лица мы ссылаемся на составные правовые акты.

Любая государственная должность и любая государственная служба (как в РА, так и в РФ) предусматривает в качестве обязательного условия наличие паспорта. В данном документе полностью раскрываются суть и содержание соответствующей должности, квалификация и особенно права и обязанности лица, занимающего указанную должность (т.е. пределы полномочий, которые предоставляются данной должностью).

С учетом вышеизложенного и с целью устранения коллизий между рассматриваемыми нормами (превышение должностных полномочий и злоупотребление должностными полномочиями) представляется необходимостью законодательная регламентация рассматриваемых статей УК РФ и РА. Так, указанные ст.286 УК РФ и ст.309 УК РА ***можно изложить в следующей редакции***: «Совершение должностным лицом умышленных действий, явно выходящих за пределы полномочий, ***предусмотренных его паспортом должности***…». Естественно, для того чтобы четко можно было определить, имело ли место превышение должностных полномочий или нет, необходимо для всех должностей государственных структур (аппаратов, управлений, подразделений, учреждений), для которых законом не предусматривается наличие паспорта должности, ввести указанный вид документа. Представляется, что в подобном случае проблем, связанных с установлением круга полномочий должностного лица и разграничением составов «превышение должностных полномочий» и «злоупотребление должностными полномочиями» не возникнет.

На практике интерес вызывают случаи, когда ***должностное лицо, за совершение действий, выходящих за пределы своих полномочий, требует и получает взятку***.

В подобных случаях такого рода деяния включают в себя как состав превышения должностных полномочий, так и состав получения взятки.

Дело в том, что в УК РА и РФ имеется коллизия. Суть ее состоит в том, что уголовно-правовая норма (и российская, и армянская) о получении взятки устанавливает ответственность лишь за совершение двух деяний:

1. получение должностным лицом взятки за совершение или не совершение какого-либо действия ***в пределах своих полномочий*** в пользу взяткодателя или представляемого им лица, за способствование совершению или не совершению такого действия либо за покровительство или попустительство по службе с использованием своего служебного положения;

2. получение должностным лицом взятки за ***незаконное*** действие или бездействие в пользу взяткодателя или представляемого им лица.

За пределами рассматриваемых статей остается случай, когда должностное лицо за совершение действий, хоть и неправомерных, но и не незаконных, т.е. явно выходящих за пределы его полномочий, получает взятку.

Проблема в том, что по действующему законодательству в таком случае отсутствует состав взяточничества, поскольку лицо не совершило никаких действий, которые по объективной стороне преступления могут быть расценены как получение взятки: действия должностного лица в данном случае не входят в круг его полномочий, а это противоречит первому пункту, но и не являются неправомерными, что противоречит указанному выше второму пункту.

С учетом представленных выше проблем ***предлагается законодательная редакция*** ст. 290 УК РФ и ст.311 УК РА и введение в указанные статьи отдельной части, устанавливающей ответственность за получение взятки, совершенное с превышением должностных полномочий при отсутствии признаков, указанных в ч.3 ст.290 УК РФ и ч.2 ст. 311 УК РА.

Предлагается изложить новую часть ст.290 УК РФ следующим образом:

«2.1 Деяния, предусмотренные частями первой и второй настоящей статьи, совершенные с превышением должностных полномочий при отсутствии признаков, указанных в ч. 3 настоящей статьи».

Данное положение должно быть изложено в аналогичной норме и в соответствующей статье УК РА (с указанием вместо ч. 3 ст. 290 УК РА на соответствующую ей часть 2 рассматриваемой статьи).

Таким образом, несмотря на ряд проведенных серьезных законодательных изменений в сторону совершенствования УК РФ и РА с 2008г., все же появляется необходимость дальнейшего реформирования уголовного законодательства. Именно выявление законодательных пробелов позволяет избежать ошибочных случаев квалификации преступлений, а их устранение и совершенствование уголовного законодательства с учетом криминологических характеристик создают основу для более эффективного предупреждения корыстных преступлений против государственной власти.

ЛИТЕРАТУРА

1. *Волженкин Б.В, Квашис Еф В., Цагикян С.Ш.* Ответственность за взяточничество. Социально-правовые и криминологические проблемы // Ер.: «Айастан». 1988. С. 69.
2. *Цагикян С.Ш.* Противодействие коррупции в Армении. СПб.: «Антарес». 2006. С. 204.
3. *Галиакбаров Р.Р., Соболев В.В.* Уголовный кодекс РФ: поправки с пробелами // Уголовное право. 2004. № 2. С.15.
4. *Галиакбаров Р.Р., Соболев В.В*. Уголовный кодекс РФ: поправки с пробелами // Уголовное право. 2004. № 2. С. 15.
5. *Побегайло Э.Ф.* Кризис современной российской уголовной политики // Уголовное право. 2004. № 4. С. 115.

6. *Игнатов А.Н.* Некоторые аспекты реформирования уголовного законодательства // Журнал российского права. М.: Изд-во «Норма», 2004. № 9. С. 25.
7. П.1.4 Постановление Конституционного Суда по делу о проверке конституционности положений Уголовного Кодекса Российской Федерации, регламентирующих правовые последствия судимости лица, неоднократности и рецидива преступлений, пункты: 1–8 Постановления Государственной Думы от 26 мая 2000 года «Об объявлении амнистии в связи с 55-летием Победы в Великой отечественной войне 1941–1945 годов» в связи с запросом Останкинского Межмуниципального (районного) Суда города Москвы и жалобами ряда граждан» от 19 марта 2003г. № 3-П.
8. Постановление Пленума Верховного Суда РФ «О судебной практике по делам о взяточничестве и коммерческом подкупе» от 10.02.2000 № 6 (в ред. Постановлений Пленума Верховного Суда РФ от 07.02.2007 № 7, 23.12.2010 № 31, 22.05.2012 № 7).
9. ФЗ РФ «О внесении изменений и дополнений в Уголовный Кодекс Российской Федерации» от 8 декабря 2003 года № 162 статья 16 УК РФ «Неоднократность» была признана утратившей силу.
10. Закон РА «О внесении изменений и дополнений в Уголовный Кодекс Республики Армения» от 23 мая 2011 года повторность исключена из УК РА.

SOME PROBLEMS IN THE IMPROVEMENT OF CRIMINAL LAW OF RF AND RA FROM THE ASPECT OF INCREASE OF EFFECTIVENESS IN THE PROCESS OF FIGHTING AGAINST THE ACQUISITIVE CRIMES AGAINST STATE AUTHORITY

A. Aleqyan

SUMMARY

It is generally known that the analysis of criminal legislation revealing present deficiencies of criminal law and concept formation for their elimination are important steps in the process of fighting against the crimes. The norms of criminal law of RF and RA are analyzed from the aspect of acquisitive crimes against state authority; their deficiencies are revealed and suggestions for their elimination are made.
Keywords: criminal law, deficiency, acquisitiveness, state authority.

ՀՀ ԵՎ ՌԴ ՔՐԵԱԿԱՆ ՕՐԵՆՍԴՐՈՒԹՅԱՆ ԿԱՏԱՐԵԼԱԳՈՐԾՄԱՆ ՈՐՈՇ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ ՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԴԵՄ ՈՒՂՂՎԱԾ ՇԱՀԱԴԻՏԱԿԱՆ ՀԱՆՑԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԴԵՄ ՊԱՅՔԱՐԻ ԱՐԴՅՈՒՆԱՎԵՏՈՒԹՅԱՆ ԲԱՐՁՐԱՑՄԱՆ ՀԱՄԱՏԵՔՍՏՈՒՄ

Ա. Վ. Ալեքյան

ԱՄՓՈՓՈՒՄ

Հայտնի է, որ ցանկացած հանցագործության, այդ թվում նաև՝ պետության դեմ ուղղված շահադիտական հանցագործություն-ների դեմ պայքարի հարցերում առավել մեծ նշանակություն ունի քրեական օրենսդրության վերլուծությունը, դրանում առկա բա-ցերի հայտնաբերումը և դրանց վերացմանն ուղղված առաջարկ-ների մշակումը: Հոդվածում վերլուծության են ենթարկվել ՀՀ և ՌԴ քրեական օրենսդրության՝ պետության դեմ ուղղված շահա-դիտական հանցագործություններին վերաբերող դրույթները, հայտնաբերվել են դրանց թերությունները և մշակվել վերջին-ներիս վերացմանն ուղղված առաջարկներ:
Հիմնաբառեր՝ քրեական օրենսդրություն, բացեր, շահ, պետական իշխանություն:

ТЕРРОРИЗМ КАК РЕАЛЬНАЯ УГРОЗА БЕЗОПАСНОСТИ В СОВРЕМЕННОМ ОБЩЕСТВЕ

Х.А. Тхабисимов

АННОТАЦИЯ

В данной статье констатируется, что в эпоху ускоренной глобализации перед мировым сообществом, в целом, и перед отдельно взятыми странами, обозначились новые угрозы и вызовы, при реагировании на которые отдельные государства нарушают баланс конституционно значимых ценностей, целей и интересов. Наиболее масштабным является государственный терроризм, выступающий как репрессивный государственный аппарат против политической оппозиции и собственных граждан, а также против иностранных государств, международных отношений и лиц, не являющихся гражданами данной страны. Формой государственного терроризма является геноцид – истребление мирного населения по расовым, религиозным и другим причинам. Государство обязано защищать человека, его права и основные свободы для функционирования демократических институтов, поддержания мира и безопасности. Поэтому вопрос о предотвращении терроризма – это вопрос о сохранении таких ценностей, как: демократия, верховенство закона и уважение прав и свобод человека.

Ключевые слова: государственный терроризм, права человека, государство, геноцид, безопасность, военные конфликты, глобализация, конституционное законодательство, конституционный строй, демократия, конституционная безопасность.

Терроризм стал истинным бичом современного общества. На наших глазах борьба с ним превратилась в основную задачу ведущих спецслужб мира. Представляется, что корни терроризма вечны и присущи самой природе человека, поскольку являются отражением темной стороны человеческой души. Проявления зависти и эгоизма, болезненного самолюбия и фанатизма невольно приобретают в нашем несовершенном обществе такие дьявольские формы как терроризм [1].

Терроризм как проявление насилия принимает форму преступных актов, ведущих к бессмысленной гибели людей и имущества и устрашению населения, имеющих цель получить максимально возможный международный, региональный отклик и (или) крупные денежные суммы и не обусловленных виной непосредственно тех лиц, на которых террористы посягают. Среди причин терроризма ученые выделяют следующие:

– нерешенность социальных, национальных и религиозных проблем, но не любых, а только тех, которые имеют для данной социальной, национальной или

иной группы бытийное значение, которые связаны с ее самооценкой и самовосприятием, представлением о себе, с ее духовностью, фундаментальными ценностями, традициями и обычаями;

– война и военные конфликты, в рамках которых террористические акты становятся частью военных действий. В качестве примера можно привести набеги чеченских боевиков на российские города, расположенные за пределами Чечни, во время войны в 1995–1996гг.;

– наличие социальных групп, отличающихся от своих ближних и дальних соседей высоким уровнем материального благосостояния и культуры, а также, в силу своей политической, экономической и военной мощи либо иных возможностей, диктующих свою волю другим странам и социальным группам. Первые вызывают зависть и ненависть, они наделяются чертами опаснейшего и вероломного врага, которому, если нельзя его победить в открытом столкновении, можно скрыто нанести отдельные болезненные удары;

– существование тайных или полутайных обществ и организаций, в частности, религиозных и сектантских, которые наделяют себя магическими и мессианскими способностями, вырабатывают «единственно верное» учение спасения человечества или коренного улучшения его жизни или создания строя всеобщего добра, справедливости и достатка, вечного спасения души и т.д.;

– в России существуют давние традиции применения террористических методов борьбы для решения, в первую очередь, политических задач;

– нерешенность важных экономических и финансовых вопросов, в том числе на законодательном уровне, а также конфликты при разделе собственности и в то же время слабая защищенность коммерсантов и финансистов со стороны правоохранительных органов. Из-за этого стали повседневностью теракты в отношении названных лиц с целью устрашения и одновременно устранения конкурентов [2].

В современной мировой и российской действительности проблема борьбы с экстремизмом и его крайней формой терроризмом стоит особенно остро. Терроризм в любых формах своего проявления превратился в одну из самых опасных проблем современности. Современный терроризм интернационален, он не знает государственных, территориальных, региональных границ. Борьба с терроризмом требует объединения усилий всех стран мира [3].

В эпоху ускоренной глобализации перед мировым сообществом в целом, и перед отдельно взятыми странами, обозначились новые угрозы и вызовы, при реагировании на которые отдельные государства нарушают баланс конституционно значимых ценностей, целей и интересов. К таким угрозам относятся терроризм, захват заложников, разрастание межгосударственных и внутренних конфликтов, распространение оружия массового уничтожения, миграция населения, голод, нищета и др. Причем, необходимо отметить, что зачастую они являются взаимообусловленными.

Наиболее масштабным является государственный терроризм, выступающий как репрессивный государственный аппарат против политической оппозиции и

собственных граждан, а также против иностранных государств, международных отношений и лиц, не являющихся гражданами данной страны. Формой государственного терроризма является геноцид – истребление мирного населения по расовым, религиозным и другим причинам. Например, Геноцид армян в Турции [4], 100-летие которого отмечалось 24 апреля 2015 года не только в Армении, но и во многих странах мира.

Перечисленные социально-политические явления, нарушающие состояние защищенности жизненно важных интересов личности, общества и государства, выдвигают новые задачи перед конституционным строительством в условиях глобализирующегося мира.

Определяя стратегию конституционного регулирования новых явлений общественной жизни, Н.С. Бондарь утверждает, что «Конституция и текущее законодательство должны не нивелировать, а официально, на нормативно-правовом уровне, признав сам факт существования конфликтов и социальных противоречий, предложить эффективные правовые средства их разрешения» [5. С. 25].

К сожалению, эти глобальные угрозы не регулируются на конституционном уровне. Правовое противодействие им осуществляется путем принятия международных актов и законодательного регулирования внутри отдельных стран. В связи с этим, основной задачей является разработка новых конституционно-правовых доктрин, способных обеспечить глобалистское понимание данных правовых явлений через призму конституционных ценностей [6].

Цель введения в конституционное законодательство понятий «конституционный строй», «основы конституционного строя» видится в том, чтобы путем закрепления основополагающих философско-мировоззренческих идей и ценностей конституционализма обеспечить Российской Федерации характер конституционного и правового государства, реализующего новые для нашей страны социально-экономические, политико-правовые и духовно-нравственные принципы организации общества.

Современные конституции не абсолютизируют социальную роль Основного закона. Поэтому конституционные нормы «в большинстве случаев не столько санкционируют или устанавливают определенные правила поведения …, сколько провозглашают принципы государственной политики в соответствующих сферах жизни общества» [7. С. 172]. Конституция РФ 1993г. отказалась от провозглашения исторического типа общества и фиксации уровня развития государства и общества. Она закрепила в конкретных правовых институтах целостную систему, способствующую развитию важнейших общественных отношений: экономических, социальных, политических, духовных. Необходимо отметить, что объем конституционного регулирования этих отношений неодинаков. Однако современная конституция создает правовые предпосылки для их согласованного развития [8].

Являясь разновидностью общественного и государственного строя, конституционный строй должен быть основан на стандартах правовой государственно-

сти, особенно в том, что касается незыблемости и неотчуждаемости прав и свобод человека и гражданина. В.С. Нерсесянц, характеризуя конституционную модель российской правовой государственности, говорит, что он понимает логику законодателя, так как «без свободных индивидов, без прав и свобод человека и гражданина невозможно и само право как таковое. Ведь право как необходимая форма свободы … имеет смысл лишь при наличии свободных и независимых индивидов-субъектов права» [9. С. 375].

Признание человека, его прав и свобод высшей ценностью оказывает влияние на всю государственную деятельность. Установленные правовые границы ограждают общество от попыток подавления личности, игнорирования индивидуальных интересов и создают оптимальные условия для функционирования гражданского общества. Права человека имеют публично-правовой характер, поэтому их реализация и обеспечение требуют государственного участия. Особая роль отводится Конституционному Суду РФ. В своих решениях, рассматривая вопросы соотношения личности и государства, защиты прав и свобод человека и гражданина от государственного произвола, Конституционный Суд РФ неоднократно подчеркивал: «Личность в ее взаимоотношениях с государством выступает не как объект государственной деятельности, а как равноправный субъект» [10].

Поэтому конституционный строй, в отличие от общественного и государственного, не может быть тоталитарным, так как опирается на конституционные положения о правах и свободах человека и гражданина, признает за индивидом определенную «сферу свободы – сферу за пределы которой вмешательство государственной власти не имеет и не может иметь места» [11].

На наш взгляд, исследуя трансформацию ценностей современного конституционализма, необходимо обосновывать понимание юридической природы конституционного строя в узком значении, при котором данная категория выводится за рамки формально-юридической структуры государственного механизма. Думается, что конституционный строй – это система отношений в обществе, основанная на совокупности государственно-правовых связей и ценностных ориентиров, реализующих стремление к социальному порядку, посредством признания прав и свобод человека высшей ценностью общества, а также подчинения праву всех государственных и общественных институтов [12].

Представленное понимание конституционного строя становится особенно важным в свете влияния, которое оказывает терроризм на конституционные основы общества, а также на проблемы, возникающие в результате борьбы и противодействия этому негативному социально-политическому явлению.

Последствия терроризма страшны по своей масштабности, жестокости и бесчеловечности. Лишая людей возможности пользоваться правом на жизнь, свободу и физическую неприкосновенность, терроризм негативно отражается на реализации конституционных прав в целом.

Кроме того, каждый террористический акт имеет и пролонгированное действие: демонстрирует обществу бессилие власти, создает прецеденты активного

неповиновения и силового противостояния власти; угрожает территориальной целостности и безопасности государства; подрывает конституционно-правовые институты государств, подталкивает правительство к радикализации политического курса, к авторитарным формам правления и, как следствие, ведет к ограничению ключевых свобод; девальвирует моральные и политико-правовые ценности конституционализма и современной цивилизации в целом; негативно влияет на социально-экономическое развитие государства; деформирует общественное сознание путем создания обстановки ненависти, страха; разобщает общество, формирует нетерпимость между религиозными и этническими группами, способствует распространению радикализации и экстремизма и т.д.

Для российской правовой системы защита прав лиц, находящихся под юрисдикцией Российской Федерации, является одним из основополагающих элементов конституционного строя. Ст. 2 Конституции РФ предусматривает обязанность государства соблюдать и защищать права и свободы человека и гражданина. Наличие в тексте ст. 2 Конституции РФ словосочетания «обязанность государства» подчеркивает, что неотъемлемым атрибутом конституционного государства является уважение личности и ее защита. «От того, как соблюдаются и гарантируются права человека, зависит общественная стабильность и степень реализации национальных интересов России как совокупности интересов личности, общества и государства» [13. С. 12]. В этом контексте право на жизнь, свободу, физическую неприкосновенность и безопасность, в том числе и от террористической угрозы, представляет собой естественное фундаментальное право человека.

Выполняя обязательства в области прав человека, предусматривающих защиту жизни и безопасности людей, Российская Федерация должна принимать действенные антитеррористические меры. Однако проблема противодействия и борьбы с терроризмом представляет собой сложный и противоречивый процесс. Выполняя конституционные обязанности по защите государственного суверенитета и обеспечению безопасности граждан, общества и государства, многие страны борются с терроризмом жестко, репрессивно, ограничивая права и свободы человека и гражданина, тем самым, нарушая баланс конституционно-значимых ценностей.

По мнению В.Д. Зорькина, подобный дисбаланс публичных и частных конституционных ценностей, целей и интересов, недопустимое умаление одного за счет другого и рассматривает его как парадокс права и демократии. «Демократия и правовое государство должны защищаться от неправовых (антиправовых) и недемократических (антидемократических) действий исключительно правовыми и демократическими методами. Иное ведет к разрушению правопорядка и демократии» [14. С. 12]. То есть, если государство в экстренных ситуациях не может обеспечить своим гражданам безопасность, основываясь на применении конституционных институтов, то велика вероятность разрушить и само конституционное государство. «В этом смысле нахождение баланса власти и свободы составляет главное содержание теории и практики современного конституционализма» [15. С. 22].

Исходя из вышеизложенного, можно констатировать, что государство обязано защищать человека, его права и основные свободы для функционирования демократических институтов, поддержания мира и безопасности. Любые меры, принимаемые в рамках противодействия и борьбы с терроризмом, должны соответствовать конституционным нормам. И это естественно, так как «в системе правовых средств сбалансированного обеспечения безопасности личности, общества и государства … безопасность – как определенный режим статусного состояния соответствующих субъектов – приобретает конституционные характеристики, становится конституционной безопасностью» [16. С. 46].

Поэтому вопрос о предотвращении терроризма – это вопрос о сохранении таких ценностей, как демократия, верховенство закона и уважение прав и свобод человека. Никакая контртеррористическая стратегия не может быть исчерпывающей без полной приверженности правам человека и верховенству права. Уважение прав человека и соблюдение законности взаимосвязаны и усиливают друг друга. Подлинная безопасность обеспечивается посредством соблюдения прав человека и власти закона.

ЛИТЕРАТУРА

1. *Шелков В.* Терроризм – угроза современному обществу и личности // Электронный ресурс: http://www.vrsystems.ru/stati/terrorizm-ugroza sovremennomu obshestvu i lichnosti.htm
2. *Хакимова Г.А.* Терроризм как реальная угроза современному обществу // Электронный ресурс: http://vestnik.nvsu.ru/arhiv/25/140.pdf
3. *Еськова Н.А.* Терроризм как угроза национальной безопасности // Электронный ресурс: old.mebik.ru›dep/k_gmy/stat3.pdf
4. *Бондарь Н.С.* Конституционное правосудие как фактор модернизации российской государственности // Журнал российского права. 2005. №. 11. С. 25.
5. *Нардина О.В*. Трансформация ценностей конституционализма ценностей конституционализма в глобализирующемся мире: на примере контртеррористических стратегий отдельных стран. Журнал «Юридическая наука». Вып. № 4 / 2013 //Электронный ресус: http://cyberleninka.ru
6. Конституционное (государственное) право зарубежных стран. Т. 1–2. Часть общая: учебник / Отв. ред. Б.А. Страшун. М.: «Бек», 2000. С. 172.
7. *Нардина О.В.* Трансформация ценностей конституционализма ценностей конституционализма в глобализирующемся мире: на примере контртеррористических стратегий отдельных стран. Журнал «Юридическая наука». Вып. № 4 / 2013 // Электронный ресурс: http://cyberleninka.ru
8. *Нерсесянц В.С.* Философия права. Учебник для ВУЗ-ов по специальности «Юриспруденция». М.: «Норма». 2008. С. 375.
9. Постановление Конституционного Суда РФ от 3 мая 1995г. № 4-П «По делу о проверке конституционности ст.ст. 220.1 и 220.2 Уголовно-процессуального кодекса РСФСР в связи с жалобой гражданина В.А. Аветяна» // Вестник Конституционного Суда РФ. 1995. № 2–3.
10. *Гессен В.М.* Основы конституционного права. Петроград: Право. 1918 // Электронный ресурс: http://constitution.garant.ru/science-work/pre-revolutionar
11. *Нардина О.В.* Трансформация ценностей конституционализма ценностей конституционализма в глобализирующемся мире: на примере контртеррористических стратегий отдель-

ных стран // Журнал «Юридическая наука». Вып. № 4 / 2013 // Электронный ресурс: http://cyberleninka.ru

12. *Бондарь Н.С.* Конституционная безопасность личности, общества, государства: постановка проблемы в свете конституционного правосудия, обеспечения социальной справедливости, равенства и прав человека // Законодательство и экономика. 2004. № 4. С. 12.
13. Комментарий к Конституции РФ / под ред. В.Д. Зорькина, Л.В. Лазарева. М.: Эксмо, 2010. С. 12.
14. *Бондарь Н.С.* Власть и свобода на весах конституционного правосудия: защита прав человека Конституционным Судом РФ. М.: Юстицинформ, 2005. С. 22.
15. *Бондарь Н.С.* Конституционная безопасность личности, общества и государства: постановка проблемы в свете конституционного правосудия, обеспечения социальной справедливости, равенства и прав человека // Правовая реформа, судебная реформа и конституционная экономика. Сборник статей. М.: Изд-во М.Ю. Тихомирова, 2004. С. 46.

TERRORISM AS A REAL THREAT IN MODERN SOCIETY

H. Tkhabisimov

SUMMARY

The article states that in the era of rapid globalization for the world community as a whole and for individual countries there have emerged new threats and challenges, in response to which some states violate the constitutional balance of essential values, goals and interests. The biggest among them is state terrorism acting as the repressive state apparatus against political opposition and its own citizens, but also against foreign states, international relations, and persons who are not citizens of the given country. Genocide, the extermination of the civilian population on racial, religious and other reasons, is a form of state terrorism. The state is obliged to protect human rights and fundamental freedoms for the functioning of democratic institutions, the maintenance of peace and security. Therefore, the question of the prevention of terrorism is that of the persistence of such values as democracy, the rule of law and respect for the rights and freedoms of the individual.

Keywords: state terrorism, human rights, state, genocide, security, military conflicts, globalization, constitutional law, constitutional order, democracy, constitutional security.

ԱՀԱԲԵԿՉՈՒԹՅՈՒՆԸ ՈՐՊԵՍ ԻՐԱԿԱՆ ՍՊԱՌՆԱԼԻՔ ԺԱՄԱՆԱԿԱԿԻՑ ՀԱՍԱՐԱԿՈՒԹՅԱՆ ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹՅԱՆԸ

Հ.Ա. Տխաբիսիմով

ԱՄՓՈՓՈՒՄ

Հոդվածում արծարծվում է այն պնդումը, որ արագացված համաշխարհայնացման դարաշրջանում համաշխարհային հասարակության և առանձին վերցված երկրների առջև ծառացել են նոր սպառնալիքներ և մարտահրավերներ, որոնց արձագանքելիս առանձին վերցված պետությունները խախտում են

սահմանադրորեն էական արժեքների, նպատակների և շահերի հավասարակշռությունը: Առավել մասշտաբային է պետական ահաբեկչությունը, որը հանդես է գալիս որպես ճնշում գործադրող պետական ապարատ՝ ի դեմս քաղաքական ընդդիմության և սեփական քաղաքացիների, ինչպես նաև այլազգի պետությունների, միջազգային հարաբերությունների և այդ երկրի քաղաքացի չհանդիսացող անձանց: Քաղաքական ահաբեկչության մի տեսակ է ցեղասպանությունը՝ խաղաղ բնակչության ոչնչացումը ռասայական, կրոնական և այլ նկրտումներից ելնելով: Պետությունը պարտավոր է պաշտպանել մարդուն, նրա իրավունքները և ժողովրդավարական ինստիտուտների գործառնության, խաղաղության և անվտանգության պահպանման հիմնական ազատությունները: Այդ իսկ պատճառով ահաբեկչության կանխարգելման հարցը այնպիսի արժեքների պահպանման հարցն է, ինչպիսին են ժողովրդավարությունը, օրենքի գերակայությունը և մարդու իրավունքի ու ազատությունների նկատմամբ ունեցած հարգանքը:

Հիմնաբառեր՝ պետական ահաբեկչություն, մարդու իրավունքներ, պետություն, ցեղասպանություն, անվտանգություն, ռազմական կոնֆլիկտներ, համաշխարհայնացում, սահմանադրական իրավասություն, սահմանադրական կարգ, ժողովրդավարություն, սահմանադրական անվտանգություն:

МЕДИЦИНСКАЯ УСЛУГА КАК ОБЪЕКТ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКИХ ПРАВООТНОШЕНИЙ

Т.А. Зограбян

АННОТАЦИЯ

В данной статье представленанализ основных понятий, используемых в сфере здравоохранения РА. В связи с бурным развитием сферы услуг после выхода Армении из состава СССР, затронувшим и сферу здравоохранения, и возникновением понятия «медицинская услуга» как самостоятельного объекта коммерческого оборота, – определение, раскрытие и закрепление данного понятия является необходимым шагом на пути создания эффективной системы правового регулирования образовавшегося рынка медицинских услуг. Также в статье раскрыты понятия «медицина», «медицинская деятельность», «медицинская помощь», «медицинское обслуживание».
Ключевые слова: медицинская услуга, медицинская деятельность, медицинская помощь, медицинское обслуживание, система здравоохранения, правовое регулирование

Понятие медицинской услуги является неотъемлемой, составной частью системы здравоохранения, наряду с такими понятиями как: медицина, медицинская помощь, медицинская деятельность и медицинское обслуживание. Итак, с целью всестороннего раскрытия понятия «медицинская услуга» как объекта предпринимательских отношений, следует раскрыть и конкретизировать вышеназванные понятия и представить место медицинской услуги в общей структуре данных составных частей системы здравоохранения.

Понятие здравоохранение как таковое не раскрывается в Конституции и Законодательстве РА, однако, в Статье 34 Конституции РА закреплено право на охрану здоровья и оказание медицинской помощи как основу реализации вышеназванного права, с дальнейшей ссылкой на законодательство РА, в частности, Закон РА «О медицинской помощи, обслуживании населения», принятый 04.03.1996 года. Где законодатель в Статье 1 раскрывает понятие медицинской помощи следующим образом: «Медицинская помощь, обслуживание – оказание населению профилактической, лечебной, лекарственной помощи, проведение диагностических исследований, реабилитационного лечения, медицинской экспертизы, оказание услуг парамедицинского и других услуг нелечебного характера». Следовательно, можно сделать вывод, что система здравоохранения включает медицинскую помощь, которая в свою очередь включает медицинские услуги. Более наглядно данная связь представлена на Рис. 1, приведенном ниже.

Рис.1. Соотношение понятий в сфере здравоохранения и медицины

Очевидно, что здравоохранение, являясь весьма обширной сферой, включает все остальные сферы: медицину, медицинскую помощь, медицинскую деятельность, медицинские услуги, медицинское обслуживание. На наш взгляд наиболее подходящее определение понятия «здравоохранение» следующее: «Здравоохранение – система социально-экономических и медицинских мероприятий по сохранению и повышению уровня здоровья каждого отдельного человека и населения в целом». Основной задачей социальной значимости, осуществляемой системой здравоохранения в стране и совпадающей с лексическими составными слова, – охрана здоровья. Сущность данного понятия можно раскрыть обратившись к Закону «Об основах охраны здоровья граждан в Российской Федерации» от 21 ноября 2011г. № 323-ФЗ. Согласно данному нормативно-правовому акту, «Охрана здоровья граждан система мер политического, экономического, правового, социального, научного, медицинского, в том числе санитарно-противоэпидемического (профилактического), характера, осуществляемых органами государственной власти Российской Федерации, органами государственной власти субъектов Российской Федерации, органами местного самоуправления, организациями, их должностными лицами и иными лицами, гражданами в целях профилактики заболеваний, сохранения и укрепления физического и психического здоровья каждого человека, поддержания его долголетней активной жизни, предоставления ему медицинской помощи». На данный момент в РА аналогичного нормативно-правового акта, раскрывающего значение охраны здоровья, не имеется. Следовательно, предлагаем закрепить данное понятие аналогичным образом в Законе РА «О медицинской помощи, обслуживании населения» следующей редакции: «Охрана здоровья – система мер политического, экономического, правового, социального, научного, медицинского, в том числе санитарно-противоэпидемического (профилактического), характера, осуществляемых органами государственной власти Республики Армения, организациями, их должностными лицами и иными лицами, гражданами

в целях профилактики заболеваний, сохранения и укрепления физического и психического здоровья каждого человека, поддержания его долголетней активной жизни, предоставления ему медицинской помощив случае утраты здоровья».

Следующей по охвату иных сфер областью является медицина, представляющая собой совокупность наук о болезнях и их лечениях, а также практическую часть, содержащую действия по поддержанию, восстановлению и укреплению здоровья.

Медицинская помощь – конституционная категория, ветвь медицины как науки, соответственно и здравоохранения, содержащая исключительно практические медицинские действия, та часть медицинской науки, направленная на поддержание, восстановление и укрепление здоровья. Как было отмечено выше, согласно Статье 1 Закона РА «О медицинской помощи, обслуживании населения», принятого 04.03.1996 года: «Медицинская помощь, обслуживание – оказание населению профилактической, лечебной, лекарственной помощи, проведение диагностических исследований, реабилитационного лечения, медицинской экспертизы, оказание услуг парамедицинского и других услуг нелечебного характера». Вторым пунктом данной статьи определяется круг лиц, оказывающих медицинскую помощь: «Лицо, осуществляющее медицинскую помощь, обслуживание – физическое и юридическое лицо, индивидуальный предприниматель или не имеющее статуса юридического лица предприятие, независимо от организационно-правового вида и формы собственности, получившие в установленном законодательством Республики Армения порядке лицензию, оказывающие определенные виды медицинской помощи, обслуживания населению».

Данный пункт является прогрессивным для нашего законодательства, поскольку определенное количество стран СНГ в своих законодательствах раскрывая понятие медицинской помощи пренебрегает фактом необходимости раскрытия понятия субъекта оказания медицинской помощи (на пример Республика Таджикистан). С данной точки зрения наблюдается пробел нормы, поскольку законодатель не указывает кем оказывается медицинская помощь. Следовательно, медицинская помощь – профессиональная помощь оказываемая специалистом, лицензированным на оказание данного вида обслуживания. Данное положение можно подкрепить положениями Амстердамской Декларации о политике в области обеспечения прав пациента в Европе, где в статье 7 раскрывается сущность медицинской помощи следующим образом: «Медицинская помощь – врачебные, сестринские или иные, связанные с ними услуги, оказываемые производителями медицинских услуг и лечебно-профилактическими учреждениями». В следующем пункте данной статьи определяются лица, оказывающих медицинскую помощь: «Производители медицинских услуг – врачи, сестры, дантисты и представители других медицинских профессий». Основываясь на данных положениях статьи, можно сделать следующий вывод: медицинская помощь – комплекс профессиональных услуг медицинского характера, оказываемые квалифицированным персоналом.

Более того, данное положение можно обосновать рядом суждений, приведенных в работах ученых, изучающих медицинское право: согласно Ю.Д. Сергееву, «медицинскую помощь могут осуществлять определенный круг лиц в рамках своей деятельности, основанной на праве»; согласно А.А. Мохову, «медицинскую помощь может осуществлять специально подготовленное для этих целей лицо (врач, фельдшер, медицинская сестра и т.д.)»; согласно профессору А.Н. Пищите, проведенному ряд глубоких исследований в сфере Медицинского Права, «медицинская помощь оказывается посредством общественных отношений и реализации прав граждан, закрепленных в законодательстве, где особо обращается внимание на исполнение корреспондирующих с правами граждан именно профессиональных обязанностей медицинских работников» и т.д. Однако наличие указания на профессиональный характер медицинской помощи, исключает оказание медицинской помощи неквалифицированным персоналом. Что поднимает вопрос о правомерности оказания, к примеру, первой медицинской помощи пострадавшим на месте происшествия оказавшимися вблизи субъектами, не наделенными лицензией на оказание медицинской помощи. Следовательно, следует разделить медицинскую помощь на профессиональную и непрофессиональную. Профессиональную помощь нужно понимать, как медицинскую деятельность, о которой пойдет речь далее. А непрофессиональная медицинская помощь, согласно А.В. Дроздовой, должна включать:

– Первичную медицинскую помощь, оказываемую пострадавшим при несчастных случаях, от повреждений, внезапного ухудшения здоровья, или в иных ситуациях, когда оказание профессиональной медицинской помощи ввиду обстоятельств невозможно;

– Помощь матерей (родителей) своим детям, состоящая в самостоятельном лечении от простуд, иных распространенных заболеваний либо незначительных ушибов; Подкрепляемое Статьей 36 Конституции РА, гласящей: «Родители имеют право и обязаны заботиться о воспитании, здоровье, полноценном и гармоничном развитии и об образовании своих детей»;

– Помощь совершеннолетних детей своим пожилым родителям, состоящая в уходе за ними;

– Помощь и уход в целях реабилитации, оказываемые представителями религиозных направлений в силу своих убеждений.

Более того, в трудах некоторых ученых дается понятие «полупрофессиональная медицинская помощь», которая выступает на стыке профессиональной помощи – медицинской деятельности – и непрофессиональной медицинской помощи. Под данную категорию подходит помощь оказываемая спасателями, полицией, пожарными, бортпроводниками при чрезвычайных ситуациях. Представители данных профессий обучаются и обязуются оказывать первичную медицинскую помощь.

Также, следует выделить «первичную помощь» как особую категорию медицинской помощи, представляющей собой простейшие медицинские действия, направленные на спасение жизни, устранение угроз здоровью и поддержания жизнедеятельности пострадавших при несчастных случаях, от повреждений, внезапного

ухудшения здоровья, осуществляемые как квалифицированным медицинским персоналом, так и индивидами, не имеющими медицинского образования и лицензии.

Следующим звеном выступают медицинские действия, которые составляют суть профессиональной медицинской помощи. Основным отличием медицинской деятельности от медицинской помощи является повторяющийся профессиональный возмездный характер оказания, в то время как, в силу Клятвы Гиппократа, медицинская помощь несет социальную направленность. Итак, Согласно А.В. Павлову, «медицинская деятельность – совокупность медицинских мер по сохранению, укреплению физического и психического здоровья человека, поддержанию долголетней жизни и предоставлению ему медицинской помощи, оказываемых специальным субъектом – медицинским учреждением (частнопрактикующим врачом) на основании лицензии, полученной в установленном порядке».

Законодательство РА не фиксирует определение «медицинской деятельности», которое на наш взгляд является необходимым. Подобное определение содержится в законодательстве страны с идентичной с РА системой здравоохранения – Республики Казахстан.

В законодательстве РК дано следующее определение: «Медицинская деятельность – это профессиональная деятельность физических лиц с высшим или средним профессиональным медицинским образованием и юридических лиц с целью охраны здоровья граждан». Следовательно, основной целью осуществления медицинской деятельности является охрана здоровья. Законодательство РА не закрепляет понятие «медицинская деятельность», но устанавливает круг лиц, имеющих право заниматься «врачебной деятельности». Согласно Статье 18 Закона РА «О медицинской помощи, обслуживании населения»: «Право заниматься врачебной деятельностью имеют лица, получившие в Республике Армения соответствующее образование, специализацию, а также лицензию на занятие определенными видами врачебной деятельности в порядке, установленном законодательством Республики Армения». Следовательно, к осуществлению медицинской деятельности допускаются лишь профессионалы, что строго регламентируется законодательством. Согласно статье 280 УК РА, «Занятие частной медицинской практикой или частной фармацевтической деятельностью без регистрации или специального разрешения (лицензии), если это причинило по неосторожности вред здоровью человека, – наказывается штрафом в размере не свыше трехсоткратного размера минимальной заработной платы, либо исправительными работами на срок не свыше двух лет, либо лишением свободы на срок не свыше трех лет». Далее добавляя, «…Те же деяния, повлекшие по неосторожности смерть человека, – наказываются лишением свободы на срок не свыше пяти лет».

Учитывая факт отсутствия понятия «медицинская деятельность» в Законодательстве РА, предлагаем закрепить его в содержании нормативно-правовых актов, регулирующих сферу здравоохранения следующим образом: «Медицинская деятельность – это комплекс медицинских мер по восстановлению, сохранению, укреплению физического и психического здоровья человека, поддержанию долго-

летней жизни, осуществляемых лицами, получившими в Республике Армения соответствующее образование, специализацию, а также лицензию на занятие определенными видами врачебной деятельности в порядке, установленном законодательством Республики Армения».

Предпоследняя подсистема здравоохранения – медицинская услуга, занимающая центральное место в нашем исследовании, входит в состав всех вышеперечисленных звеньев системы здравоохранения, характеризующаяся взаимосогласованностью и возмездностью.

Прежде чем приступить к раскрытию сути медицинской услуги, рассмотрим значение понятия «услуга» как таковой. Итак, согласно ГК РА, услуга, наряду с работой, является отдельным видом объекта гражданских прав. Далее статья 777 определяет оказание услуги как совершение определенных действий или осуществление определенной деятельности. Следовательно, понятие «услуга» тождественно понятию «действие», «деятельность». Что касается соотношению понятий «работа» и «услуга», то некоторые ученые считают их идентичными, в то время как, другие вносят чуткое разграничение. На наш взгляд, наилучшим образом дается данное разграничение в работе С.Э. Жилинского: «Работа – процесс трудовой деятельности, в результате которого создается конкретная материальная ценность: построен дом и т.д. Трудовые же усилия по оказанию услуг не материализуются в каком-то новом предмете. Они лишь увеличивают стоимость уже созданных предметов, восстанавливают его утраченные свойства, удовлетворяют духовные и иные нематериальные потребности людей».

Общие для всех видов услуг характеристики, выявленные западными специалистами, следующие: неосязаемость, неотделимость производства и потребления, непостоянство качества и несохраняемость. Все перечисленные характеристики со своими особенностями передались и медицинским услугам как специфическому виду услуг. Появление последних связано с развитием рыночных отношений, затронувшим также и систему здравоохранения. До 1991 года, действовала система здравоохранения СССР с всецелым государственным контролем, финансированием, регламентированием и установленными общеобязательными нормативами оказания медицинской помощи. Однако с распадом СССР и всеобщими структурными изменениями, был осуществлен переход от плановой, централизованной системы здравоохранения, известной как «система Семашко», к независимой, децентрализованной, основанной на рыночных отношениях. Появились иные источниками финансирования, начала развиваться страховая медицина, отношения стали основываться на товарно-денежном обороте, и, наконец, сформулировалось понятие «медицинская услуга», подразумевавшее правоотношения, основанные на взаимном согласии и осуществляемые на платных основах. Понятие «пациент» отчасти стало заменено понятием «потребитель медицинских услуг». Появилось различие между понятиями «оказание медицинской помощи», носящее в себе гуманный, общесоциальный, безвозмездный характер, и понятием «оказание медицинской услуги», подразумевавшее экономические отношения между производи-

телем и потребителем. Данный переход не был однозначно принят многими учеными 90-х, выступившими в своих трудах с подобными утверждениями: «К сожалению, в связи с охватившей общество рыночной эйфорией и бездумной имплантацией рыночных отношений в здравоохранение, разница между медицинской помощью и медицинской услугой в общественном сознании целенаправленно стирается. Врач ставится на одну доску с парикмахером и другими представителями коммунально-бытовых услуг, чем попирается святость врачевания, его гуманизированнаяжизнесохраняющая, общесоциальная функция».

На наш взгляд, наилучшим образом медицинскую услугу характеризует определение С.А. Столярова, учитывая краткость изложения и обширность смысла: «Медицинская услуга – это какое-либо профессиональное действие, направленное на изменение или сохранение физического или психического здоровья, с целью получения пользы ее потребителем (пациентом), в той или иной форме».

Существует три критерия медицинских услуг:

1. Профессиональный характер медицинских услуг. К услугам медицинского характера можно отнести лишь те услуги, которые оказывает квалифицированный специалист. Данная характеристика *a priori* подразумевается для медицинских услуг как раздела медицинской деятельности, профессиональный характер осуществления которой был раскрыт и обоснован выше в данном параграфе.

2. Взаимное согласие сторон договора о купле/продаже услуги. Данное условие исключает возможность называть медицинскими услугами те ситуации, когда специалисту приходиться действовать без получения согласия (вышеназванная первичная помощь, срочные операции, состояние бессознания больного и т.д.). Согласно проф. Ю. Комарову, обращение человека в сферу обслуживания является добровольным актом, таким же является и акт оказания услуги. Более того, медицинская услуга как специфический вид услуги подразумевает в основном активное поведение обеих сторон. Субъект, уполномоченный осуществлять медицинскую услугу, выполняет свои обязанности надлежащим образом, в то время как пациент также обязан выполнять определенные действия (помимо оплаты) в силу договора об оказании медицинских услуг, например, поддерживать режим, оставаться в больнице в ходе послеоперационной реабилитации, принимать лекарства приписанным образом и т.д. Следовательно, рассогласованность деятельности производителя и потребителя услуг может привести к неэффективности в лучшем случае, и к летальному исходу в худшем. Интересным фактом является то, что врач для обеспечения согласованности действий использует наркоз для отключения сознательной активности потребителя медицинской услуги на благо последнего. Вряд ли данный акт может быть назван полноценным согласованным взаимодействием, однако, последний является неотъемлемой частью оказания некоторых медицинских услуг.

Также здесь нужно отметить тот факт, что покупатель услуги не всегда ее потребитель (напр.: покупатель – родственник или родитель; потребитель, соответственно, – человек частично или полностью недееспособное лицо: человек с психи-

ческими расстройствами или ребенок). Согласно Статье 8 Закона РА «О медицинской помощи, обслуживании населения»: «Согласие человека является необходимым условием для осуществления медицинского вмешательства, кроме случаев, предусмотренных настоящим Законом. По требованию лица, проводящего лечение, или лица, получающего лечение, согласие может быть дано также в письменной форме. Согласие на медицинское вмешательство за больного, не достигшего 18 лет, или больного, признанного недееспособным в установленном законом порядке, а также в случаях, когда состояние больного не позволяет выразить свою волю, дается его законным представителем. В случае отсутствия законного представителя, если медицинское вмешательство не терпит отлагательства, решение о медицинском вмешательстве, исходя из интересов больного, принимается совещанием врачей (консилиумом), а в случае невозможности этого – врачом».

3. Возмездность оказания услуги. Как известно, любая деятельность должна быть компенсирована или любой труд должен быть оплачен, особенно, если речь идет о столь ценной услуге, как восстановление здоровья. В Статье 2 Закона РА «О медицинской помощи, обслуживании населения» законодатель раскрывает «первичную медицинскую помощь» как «гарантированный государством бесплатный для каждого человека вид медицинской помощи, обслуживания, основанный на наиболее доступных методах и технологиях». Далее Статьей 4 того же закона законодатель устанавливает следующее: «Каждый имеет право бесплатно получать медицинскую помощь, обслуживание в рамках гарантированных государством государственных целевых программ по охране здоровья»; также «Каждый имеет право получать медицинскую помощь, обслуживание вне рамок этих программ за счет медицинских страховых компенсаций, личных выплат, иных источников, предусмотренных законодательством Республики Армения». Следовательно, вышеназванная «бесплатная медицинская помощь» не является безвозмездной, поскольку она покрывается за счет средств государственного бюджета, страховых взносов и т.д.

Статья 439 ГК РА раскрывает понятие «безвозмездный договор» следующим образом: «Безвозмездным признается договор, по которому одна сторона обязуется предоставить что-либо другой стороне без получения от нее платы или иного встречного предоставления». Данное положение можно трактовать следующим образом – одна сторона медицинское учреждение, оказывающая профессиональную медицинскую помощь, другой стороной может быть прямой потребитель медицинской услуги, платящий налоги, государство, осуществляющее общесоциальную функцию здравоохранения, перечисляющее поставщику медицинских услуг заработную плату или предоставляющее госзаказ, или страховой фонд, получающий страховую премию за свои услуги. Получается, что медицинская помощь для населения может быть, как платной, так и бесплатной, но в обоих случаях она осуществляется на возмездных условиях.

Подытоживая, отметим, что все медицинские услуги, входящие в состав профессиональной медицинской помощи оказываются на возмездных условиях.

И независимо от источника финансирования, последние должны соответствовать всем критериям качества. По этому поводу Е. Кузьминых отмечает: «именно для этого в течение всей жизни он платит свои налоги на так называемое бесплатное здравоохранение».

Основываясь на вышепредставленном, предложим закрепить в статье 1 Закона РА «О медицинской помощи, обслуживании населения» определение медицинских услуг в следующей редакции: «Медицинские услуги – платные мероприятия (или комплекс платных мероприятий), осуществляемые в рамках медицинской деятельности квалифицированным медицинским персоналом, направленные на профилактику, диагностику и лечение заболеваний с целью удовлетворения потребностей граждан в поддержании и восстановлении здоровья». А также редактировать статью 4 того же закона следующим образом: «Каждый имеет право обращаться за медицинскими услугамии получать медицинскую помощь, обслуживание вне рамок этих программ за счет медицинских страховых компенсаций, личных выплат, иных источников, предусмотренных законодательством Республики Армения».

Безусловно, говоря о защите права на охрану здоровья, следует посмотреть на данный вопрос сквозь призму медицинских услуг со всеми их недостатками ввиду нематериального характера. Итак, охарактеризовать медицинские услуги, можно через следующие их особенности:

– Неосязаемость – то, что характерно практически любой услуге.

Ее не возможно потрогать, транспортировать, увидеть, убедиться в ее качестве до приобретения и т.д. Оценить возможно исключительно после их получения, и то не всегда данный процесс оценивания возможно произвести так рано. В этом и заключается одна из негативных сторон медицинских услуг – пациент, буквально, не знает, что он приобретает. А, выполнив свою договорную обязанность, заплатив оговоренную сумму за медицинскую услугу, покупатель не знает, была ли выполнена встречная обязанность надлежащим образом, иными словами «что и как было сделано» ... Следовательно, имея дело с данным видом услуг, фактор доверия покупателя к продавцу неотчуждаем, также как и подразумевается добросовестность со стороны продавца при выполнении своих договорных обязанностей.

– Неспособность услуг к хранению.

Данная характеристика подходит для любого вида услуг. Услуги, в отличие от материальных объектов гражданского оборота, невозможно заранее произвести, хранить на складе до востребования, а также вернуть производителю из-за несоответствия качества условиям договора. Медицинские услуги производятся в момент, когда за ними обратились, то есть единовременность производства и потребления. Помимо неразрывности производства и потребления, весьма интересен факт действия условия обязательного присутствия получателя данных услуг. В случае же несоответствия качества возможно лишь возмещение убытков и нанесенного вреда, о которых пойдет речь в следующей главе.

– Отсутствие владения.

Приобретая какой-либо товар, мы приобретаем право собственности на данный товар. Иными словами, становимся его собственниками, что подразумевает также право владения. В данном случае медицинских услуг, фактическое владение не наблюдается ввиду их нематериального характера. Также, при одноразовом получении медицинских услуг человек этим не ограничивается, ввиду натуральных качеств живого организма – рано или поздно придется вновь обращаться за подобного вида услугами. Еще один интересный факт связанный с медицинскими услугами, выполняя платеж за медицинскую услугу, мы приобретаем краткосрочное право пользования. К примеру, невозможно заплатив за медосмотр проходить его на протяжении всей жизни, даже выплачивая за медицинский страховочный полис, мы покупаем его на определенный срок. Следовательно, у приобретателя наблюдается срочное право собственности. Получателем медицинских услуг всегда является физическое лицо, гражданин. Однако, плательщиком могут выступать все субъекты права (государство, осуществляющее платеж в пользу гражданина, ввиду обязательного медицинского страхования; благотворительная организация; работодатель и т.д).

– Неоднородный характер качества.

Безусловно, основным и наиболее весомым требованием к медицинским услугам является качество, которое включает и состоит из трех разделов:

- Качество структуры; В структуру входят следующие компоненты: квалифицированные кадры, надлежащее состояние зданий и помещений, наличие качественных медикаментов, обеспеченность оборудованием и аппаратурой, работающей надлежащим образом, и т.д.

- Качество технологий; Качество, эффективность и оптимальность лечебно-диагностических действий, направленных на улучшение или поддержание здоровья больного.

- Качество результата; итог комплекса взаимодействия первых двух мероприятий (качественная структура плюс технологии). Отношение фактически достигнутого результата к тому, которого возможно было достичь.

Вышеназванные составные элементы качества имеют высокую степень взаимозависимости, оказывая друг на друга значительное воздействие. Неквалифицированный персонал вряд ли будет обеспечить стандартный приемлемый уровень качества технологии, что в совокупности негативно повлияет на качество конечного результата. Чтобы не быть голословными, приведем пример, произошедший в 2003 году в Алтайском краю. Некий врач-стоматолог перед обычной экстракцией (удалением) зуба больного провел местную анестезию, что вполне естественно перед подобным видом медицинского вмешательства. Однако, все было бы нормально, если бы анестезия была бы проведена лидокаином, а не водным раствором аммиака (не исключена ошибка аптекаря при выдаче раствора). Далее последовала следующая ошибка – стоматолог отправил больного в коридор ждать пока подействует анестезия, пока он проводил ту же процедуру

другим больным (следуя приемлемым стандартам, после проведения анестезии больной должен находится на месте проведения данной процедуры под присмотром врача). В итоге: низкое качество структуры (неграмотный врач) → не соблюдение технологии оказания услуги (пренебрежение наблюдением за пациентом) → неблагоприятные результаты для пациента (некроз тканей).

Проследим еще один фактор, влияющий на изменчивость и непостоянный характер качества. Качество медицинские услуги может варьироваться по-разному в зависимости от медучреждения, медработника, время и места ее реализации. С целью уменьшения вариации качества медицинских услуг нужно определить основные фактические причины изменчивости. Ими с наибольшей вероятностью могут быть: грамотность медперсонала, недостатком коммуникаций и информации, низкий уровень контроля и мониторинга со стороны менеджеров, индивидуальные анатомические характеристики больного (аномально расположенный орган и т.д.).

В отношении качества наиболее эффективным способом гражданско-правовой защиты являются эффективные взаимосвязанные процессы лицензирования и регламентирования. Следствием которых являются: однородное качественное оказание услуг; снижение ответственности возлагаемой на врача вследствие наступления неблагоприятного результата; защита прав граждан на охрану здоровья и т.д.

Еще одним подтверждением тому, что медицинские услуги во многом отличаются от обыкновенного рыночного товара и услуг, является исследования проведенные К. Эрроу и С. Мушкином. Согласно их исследованиям основные особенности медицинских услуг, отличающих их от иных материальных и нематериальных объектов гражданского оборота следующие:

– Большая неопределенность со стороны приобретателей (потребителей);

– Риск, связанный со случайным характером наступления заболевания;

– Периодическое отсутствие в поведении поставщиков медицинских услуг стремления получить прибыль.

И, наконец, последняя сфера здравоохранения, наименьшая по охвату, но немаловажная – медицинское обслуживание. Представляет собой некий определенный набор медицинских услуг, необходимых для поддержания характеристик получателя услуг в заданном, требуемом состоянии в определенное время. Данный набор медицинских услуг подразумевает систематическое оказание на определенном периоде времени.

Понимание сущности, представление иерархического места в структуре здравоохранения и, наконец, закрепление на законодательном уровне понятия «медицинская услуга» является еще одним шагом к повышению эффективности системы здравоохранения РА. Поскольку уточнение и закрепление ключевых понятий и регламентация правоотношений, связанных с ними, позволят повысить корректность представлений, осмыслить нынешнюю ситуацию, выявить недостатки регулирования и определить перспективы развития рынка медицинских услуг и системы здравоохранения в целом.

ЛИТЕРАТУРА

I. Нормативно-правовые акты

1. Конституция РА от 05.07.1995г. // Официальный Вестник РА 1998 г.
2. Амстердамская декларация о политике в области обеспечения прав пациента в Европе. Принята Европейским совещанием по правам пациента 30.03.94г.
3. Гражданский Кодекс РА от 05.05.1998г. // «Официальный Вестник РА», 1998.
4. Уголовный Кодекс РА, принят 18.04.2003.// Глава 26 – Преступления против здоровья населения.
5. Закон РА «О медицинской помощи, обслуживании населения», принятый 04.03.1996г.
6. Федеральный закон Российской Федерации от 21 ноября 2011 г. № 323-ФЗ «Об основах охраны здоровья граждан в Российской Федерации»: принят Государственной Думой 1 ноября 2011 года, одобрен Советом Федерации 9 ноября 2011г. // «Российская Газета». Опубликована 23 ноября 2011г.
7. Закон Республики Казахстан от 4 июня 2003 года № 430-II О системе здравоохранения (с изменениями, внесенными Законом РК от 20.12.04 г. № 13-III)

II. Научная и учебная литература

8. *Дроздова А.В*. Понятие медицинской услуги как гражданско-правовой категории // Сибирский юридический вестник. 2004. № 3.
9. *Жилинский С.Э.* Предпринимательское право (правовая основа предпринимательской деятельности). М., 1998.
10. *Закирова С.А.* Модель цены медицинских услуг // «Здравоохранение Российской Федерации». 1996. № 5.
11. *Зограбян Т.А.* Правовые проблемы развития рынка медицинских услуг в РА. Ер., 2015.
12. *Zeitaml V.A.* Problems and Strategies in Services Marketing / V.A. Zeitaml, A. Parasuraman, L.L. Berry // “Journal of Marketing”. 1985.
13. *Комаров Ю.М.* Что оказывают медицинские учреждения: медицинскую помощь или медицинские услуги? [Электронный ресурс] 05.03.2009. – Режим доступа: URL: www.viperson.ru (дата обращения 05.08.11).
14. Краткая медицинская энциклопедия: в 3-х т. АМН СССР / Гл. ред. Б.В. Петровский 2-е изд. М., 1986.
15. *Кузьминых Е.* Бесплатные медицинские услуги как форма возмездных отношений // «Рос. Юстиция». 2002. № 12.
16. *Мохов А.А.* Сочетание частных и публичных интересов при правовом регулировании медицинской деятельности. М., 2003.
17. *Mushkin, S.* Towards a Definition of Health Economics, Public Health Report. Arrow K.J., Uncertainty and the welfare economics of medical care.
18. *Набиджанова З.К.* Правовое регулирование предпринимательской деятельности на рынке медицинских услуг. Душанбе. 2015.
19. *Павлов А.В.* Гражданско-правовые аспекты оказания медицинских услуг.
20. *Пищита А.Н.* Правовое регулирование медицинской деятельности в современной России. Теоретико-правовые аспекты. М.: ЦКБ РАН, 2008.
21. *Рожкова Е.В.* Медицинские услуги: понятие и особенности, Ульяновский государственный университет, г. Ульяновск, Россия. 2011.
22. *Сергеев Ю.Д., Мохов А.А.* Ненадлежащее врачевание: возмещение вреда здоровью и жизни пациента. Гражданско-правовые аспекты. М.: «ГЭОТАР-Медиа», 2007.

23. *Столяров С.А.* Рынок медицинских услуг: Некоторые его характеристики, проблемы и аспекты управления. Издание 3-е, Барнаул, 2005.

III. Иные информационные источники

24. Интервью с организаторами здравоохранения.

MEDICAL SERVICE AS AN OBJECT OF ENTERPRENEURIAL LEGAL RELATIONS

T. Zohrabyan

SUMMARY

This paper presents analysis of the basic concepts used in health caresystem of RA. Due to the rapid development of the services sector after Armenia's withdrawal from the USSR, which has also affected the healthcare system, and the emergence of the concept of "medical service" as an independent object of commercial turnover - definition, disclosure and consolidation of the concept is a necessary step towards creation of an effective system of legal regulation of medical service market. The article also discloses the concept of "medicine", "medical activity", "medical aid", "medical care".

Keywords: medical service, medical activity, medical aid, medical attendance, healthcare system, legal regulation.

ԲԺՇԿԱԿԱՆ ԾԱՌԱՅՈՒԹՅՈՒՆԸ ՈՐՊԵՍ ՁԵՌՆԱՐԿԱՏԻՐԱԿԱՆ ԻՐԱՎԱՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՕԲՅԵԿՏ

Տ.Ա. Զոհրաբյան

ԱՄՓՈՓՈՒՄ

Սույն հոդվածում վերլուծված են ՀՀ առողջապահական ոլորտում օգտագործվող հիմնական հասկացությունները: Հաշվի առնելով՝ Հայաստանի ԽՍՀՄ կազմից դուրսգալուց հետո ծառայությունների ոլորտի արագ զարգացումը, որը անդրադարձավ նաև առողջապահական ոլորտի վրա, «բժշկական ծառայություններ» հասկացության ստեղծումը, որպես կոմերցիոն շրջանառության անկախ օբյեկտ, տվյալ հասկացության սահմանումը, բացահայտումը և ամրագրումը անհրաժեշտ քայլերեն ձևավորված բժշկական ծառայությունների շուկայի արդյունավետ իրավակարգավորման համակարգի ստեղծման ճանապարհին: Հոդվածում դիտարկվում են «բժշկություն», «բժշկական գործունեություն», «բժշկական օգնություն», «բժշկական սպասարկում» հասկացությունները:

Հիմնաբառեր՝ բժշկականծառայություն, բժշկական գործունեություն, բժշկականօգնություն, բժշկականսպասարկում, առողջապահական համակարգ, իրավականկարգավորում:

Вестник РАУ № 1, 2016, 52–63

ЭКОНОМИКА

ДЕНЕЖНО-КРЕДИТНАЯ И ВАЛЮТНАЯ ПОЛИТИКА В АРМЕНИИ: УГРОЗЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ В КОНТЕКСТЕ ИНТЕГРАЦИИ В ЕАЭС

Э.М. Сандоян, М.А. Восканян, Л.А. Мнацаканян

edwardsandoyan@gmail.com, voskanyanm@gmail.com, mnatsakanyan.lida@gmail.com

АННОТАЦИЯ

Последние события в интеграционных процессах на евразийском пространстве указывают на неизбежность усложнения уровней интеграции между странами. Несмотря на то, что пока речь в ближайшей перспективе о валютной или финансовой интеграции не идет, тем не менее, очевидно, что эта возможность не за горами. При этом, учитывая степень воздействия экономики России на экономику стран ЕАЭС, следует особенно внимательно отнестись к вопросу гармонизации валютных политик в созданном интеграционном объединении. События последнего года выявили тесную зависимость экономик евразийского пространства, как, впрочем, и других стран постсоветского пространства, от волатильности, в частности, на валютном рынке России.

Ключевые слова: интеграция, валютная политика, ЕАЭС, инструменты денежно-кредитной политики

Выбор стратегии валютного регулирования в развивающихся странах является сложной многофакторной задачей. С одной стороны, достижение эффективного взаимодействия рыночных механизмов в экономике должно сопровождаться наличием свободно плавающего обменного курса национальной валюты. С другой стороны, развивающиеся рынки характеризуются значительными рисками, связанными с инфляционным давлением, неразвитыми финансовыми рынками и институтами, высокой степенью макроэкономической стохастичности, которые, в свою очередь, сказываются на высокой волатильности ценных бумаг и валютного курса. В подобных условиях Центральные банки за неимением соответствующего рыночного инструментария нередко прибегают к нерыночным механизмам регулирования валютного курса, «ручному» режиму регулирования денежного рынка. Армения в этом смысле не является исключением. Безусловно, результаты нерыночного воздействия на денежный рынок впоследствии проявляются в ухудшении инвестиционной привлекательности страны, сокращении конкурентоспособности экономики и темпов экономического роста.

Вместе с тем, интеграция национальных экономик создает новые возможности использования конкурентных преимуществ отдельных стран благодаря расширению их инвестиционного потенциала и международной торговли, уг-

ублению финансового сектора и институциональному развитию. В этом контексте Евразийская экономическая интеграция создает значительные шансы в развитии национальных экономик при условии модернизации систем финансового и торгово-экономического регулирования с учетом институциональной и структурной специфики союзных стран. Однако, итоги первого года образования ЕАЭС выявили ряд проблем, нерешенность которых вопреки позитивным ожиданиям привела к сокращению объемов взаимной торговли и прямых иностранных инвестиций между странами союза. Среди основных причин ухудшения взаимопривлекательности национальных рынков следует отметить отсутствие взаимосогласованной политики валютного регулирования. Проблема гармонизации политик валютного регулирования в рамках ЕАЭС в настоящее время требует глубокого изучения и поиска адекватных решений.

Процессы регионализации, образование различных торговых союзов, заключение межстрановых соглашений относительно различных экономических вопросов, экономическая интеграция, валютная интеграция, начиная со второй половины XX века, являются наиболее актуальными экономико-политическими темами последнего времени.

С 1960-ых годов экономисты рассуждают о том, как должны строить валютную политику страны, входящие в одну свободную экономическую зону, какую валюту должны использовать во взаимной торговле.

Многие аналитики, как Паоло Песенети, Фелипе Ларраин, Андрес Веласко и Роберто Чанг отмечают, что международные финансовые кризисы 1994–95гг. (мексиканский кризис), 1997–98гг. (азиатский кризис) были вызваны или усилены, по крайней мере частично, преобладанием фиксированных или полуфиксированных режимов обменного курса среди пострадавших стран, и поэтому идея о том, что гибкие обменные курсы являются лучшим выбором, оправдана.

Фридман в 1988 обнаружил, что система гибких обменных курсов – фундаментальная предпосылка для экономической интеграции. Тем не менее, гибкие режимы обменного курса были подвержены критике, в частности, что относилось к развивающимся экономикам.

Со дня вхождением РА в ЕврАзЭс ведутся постоянные дискуссии относительно проблемы согласованности валютной политики со странами-участницами. В экономическом блоке у стран-экспортеров энергоносителей (РФ и Казахстана) присутствует высокий риск девальвации национальных валют, и для сохранения своих позиций на рынке ЕврАзЭс и расширения возможностей на внешних рынках остальные страны последовательно понижают валютные курсы, что не способствует развитию интеграционных процессов между странами ЕврАзЭс. Обесценивание национальной валюты, приводит к более дорогому импорт и ожиданию роста цен, вызывая непосредственное повышение цен.

Статья 64 Раздела XIV Договора о Евразийском экономическом союзе описывает Цели и принципы согласованной валютной политики. В приложении 15

указана необходимость координации политики обменного курса для обеспечения проведения взаимных расчетов между резидентами государств-членов в национальных валютах государств-членов.

При не применении государствами-членами взаиморасчетов в национальной валюте, хотя бы по определенным сегментам продуктов, центральные банки стран не будут иметь стимула выполнять требования договора о ЕАЭС, а также согласовывать и принимать соответствующие нормативы и документы.

Взаиморасчеты в национальных валютах прямо способствуют проведению согласованной и более рациональной политики плавающего курса.

События последних двух лет показали, что в качестве краткосрочного антикризисного механизма балансирования государственных бюджетов и стимулирования экономического роста в большинстве стран ЕАЭС использовалась политика мягкого регулирования валютного курса в сочетании с денежно-кредитными механизмами сдерживания инфляции. При этом, все страны союза осуществляют нескоординированную между собой денежно-кредитную и валютную политику. Диссонанс в политике регулирования курса национальных валют в наибольшей степени проявился между РФ и Арменией. Достаточно лишь сопоставить уровни девальвации национальных валют по отношению к доллару США. Так, если в период с 1 января 2014г. по 1 января 2016г. российский рубль обесценился по отношению к доллару США на 123,3% (официальные курсы ЦБ РФ составили: по состоянию на 01.01.2016г. – 72,9299 руб. за 1 доллар США, а 01.01.2014г. – 32,6587 руб. за 1 доллар США), то армянский драм за тот же период времени – всего на 19,3% (официальные курсы ЦБ РА составили: по состоянию на 01.01.2016г. – 483,75 AMD за 1 доллар США, а 01.01.2014г. – 405,64 AMD за 1 доллар США). Подобное расхождение наблюдается также и по уровню инфляции (если ИПЦ 2015 г. по отношению к 2014г. в РФ составил 12,9%, то в РА, соответственно, – 4,1%). Иными словами, денежные власти в РФ и РА на протяжении последних двух лет применили диаметрально противоположные подходы к «защите» своих рынков и стимулированию экономического роста, в том числе в области расширения экспорта и импортозамещения. В контексте сказанного, рассматриваемая тема актуальна и требует подробного изучения.

Сопоставление динамики обменного курса национальных валют стран ЕАЭС позволяет заметить, что, в отличие от Армении, во всех странах союза за отмеченный период произошло значительное обесценение обменных курсов национальных валют и существенное повышение уровня инфляции. Армения оказалась единственной страной, которой «удалось» сохранить стабильность валютного курса в значительной степени и не допустить роста инфляции.

Следует отметить, что политика жесткого валютного регулирования в Армении не нова и является уже давней традицией. Результатом проводимой политики является относительное поддержание низкого уровня цен, а также стабильности и предсказуемости валютных и инвестиционных рисков. С другой стороны, важно понять

«какой ценой» достигается подобная стабильность и какие риски привносит в конкурентоспособность армянской экономики, в том числе с точки зрения экономического потенциала страны на рынках стран ЕАЭС. ЦБ РА удалось «обеспечить» стабильность валютного курса в основном благодаря применению валютных интервенций (в период с 1 января 2014г. по 1 января 2016г. было потеряно около 30% международных валютных резервов ЦБ РА, за тот же период ЦБ РФ потерял 27,8% своих международных резервов), а также установлению «грубой» повышенной ставки обязательного резервирования инвалютных обязательств коммерческих банков в размере 20% с условием резервирования в национальной валюте (в РФ – 4,25%), благодаря чему в настоящее время «связаны» 7,5% банковских активов. Подобный жесткий подход к резервным требованиям, создающий беспрецедентную «искусственную» востребованность национальной валюты, приводит к значительным негативным последствиям – сокращению объемов кредитования экономики, снижения доходности коммерческих банков, повышению процентных ставок и, наконец, сдерживанию экономического роста в стране.

Подобный подход мог быть оправданным, если бы армянским товаропроизводителям удалось выйти на «новые» рынки, не зависящие от рублевого рынка. Однако этого не случилось. Ситуация усугубилась также и сокращением мировых цен на цветные металлы примерно на 40%, особенно цен на медь и молибден, экспорт которых на европейские и другие внешние рынки сократился на 11%.

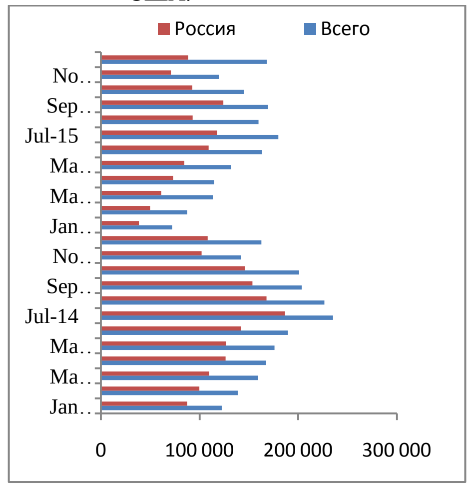
Естественным итогом проводимой в Армении денежно-кредитной политики явилось значительное ухудшение конкурентоспособности экономики Армении.

Выделим основные каналы воздействия экономики России на экономику Армении.

Первый канал – частные иностранные трансферты.

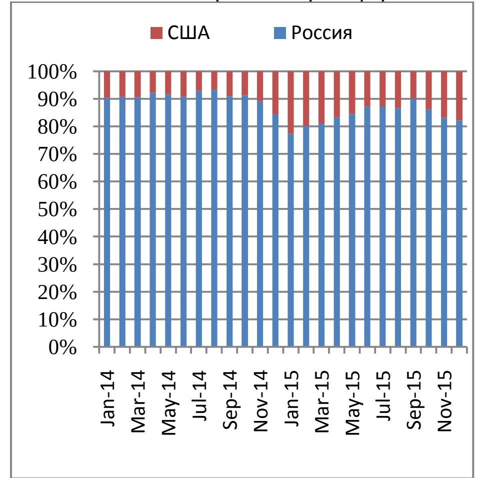
Армения, как известно, достаточно трансфертозависимая экономика. Около 30% от ВВП занимают потоки денежных трансфертов из-за рубежа. При этом, основная доля денежных трансфертов приходится именно на Россию. Одним из примеров негативного влияние кризисных явлений в России считается период 2014–2015гг. В связи с обесценением рубля на фоне падения цен на нефть и сильной зависимостью российской экономики от нефтедоходов, и как следствие общим снижением уровня жизни, общий уровень денежных поступлений значительно сократился за этот период. Так, в 2015 году по сравнению с аналогичным периодом 2014г. трансферты сократились на 499 964 тыс. долл., в том числе из России на 553 388 тыс. долл. (см.: Рисунок 1 и 2).

Рисунок 1. Частные трансферты, тыс. долл. США.

Источник: База данных Центрального Банка РА –http://www.cba.am/

Рисунок 2. Удельный вес России и США в частных иностранных трансфертах в РА.

Источник: База данных Центрального Банка РА –http://www.cba.am/

Изменилась также валютная структура трансфертов – увеличилась доля рублевых переводов по отношению к долларовым, т.е. приток сокращается не только в физических объемах, но и по причине девальвации рубля. Первой реакцией на сокращение доходов населения по линии трансфертов является сокращение объемов реализации товаров и услуг на внутреннем рынке, что, в свою очередь, сказывается на значительном сокращении импорта.

Второй канал – это сокращение экспорта в Россию.

Нельзя сказать, что экономика Армении отличается высокой степенью экспортной ориентации. Однако, одним из положительных факторов вхождения Армении в ЕАЭС должно стать расширение экспортных позиций в странах интеграционного объединения. На данный момент доля Казахстана и Беларуси в экспорте Армении мизерна, тогда как экспорт в Россию занимает второе место в общей структуре экспорта из Армении. Таким образом, экспорт в Россию можно считать весомым каналом воздействия экономики России на Армению.

Опять же, кризис 2014–2015гг. негативно сказался и на этом аспекте экономических взаимоотношений России и Армении. Согласно официальным статистическим данным в Армении сократилась реализация товаров и услуг, совокупный спрос и доходы населения. Согласно НСС РА импорт в Армению за 2015г. сократился на 19,3%, а экспорт из Армении – на 26,7%. При этом, согласно данным Евразийской экономической комиссии, экспорт из Армении в РФ за 2015г. по сравнению с 2014г. сократился на 26,5%, а импорт из России в Армению сократился на 3,8%.

Третий канал – Значительное сокращение ПИИ.

Российская экономика для Армении также является значительным источни-

ком прямых иностранных инвестиций. Большая часть вложенного в экономику Армении капитала является именно российской. Поэтому безусловно, сокращение потоков прямых инвестиций из России не может не сказаться на экономическом развитии Армении.

Рисунок 3. Прямые иностранные инвестиции в экономику РА, млн. долл. США.

Источник: НСС РА, www.armstat.am

За последние три года, произошло значительное сокращение ПИИ в экономику Армении (см. Рисунок 3), что объясняется наряду с «российским» фактором, то есть с сокращением инвестиционного потенциала российской армянской диаспоры, традиционными проблемами институционального характера (неблагополучные инвестиционный климат и бизнес-среда, высокая концентрация на товарных рынках, монополизированность экономки).

Четвертый канал – сокращение туризма

Наконец, туристический сектор Армении также немало связан с Россией. Значительную долю туристических потов в Армении составляют потоки из России. Согласно данным НСС РА в четвертом квартале 2015г. в республику прибыло 256 572туристов. Относительно того же периода 2014г. показатель уменьшился на 3.2%. Если рассмотрим данные платежного баланса по статье туризм в счете текущих операций, то увидим, что и там произошло значительное сокращение поступлений по сравнению с тем же периодом прошлого года.

Таким образом, как было показано выше, прослеживается жесткая макроэкономическая зависимость экономики Армении от России. Очевидно, что в подобных условиях реализуемые в Армении денежно-кредитная политика, в целом, и политика валютного регулирования, в частности, должны строиться с учетом экзогенных факторов, исходящих из Российской экономики.

Рассмотрим результаты денежно-кредитной политики ЦБ РА за последние годы.

В начале 2006 года ЦБ РА перешел на режим инфляционного таргетирования. Однако, как показывает опыт последних лет, денежно-кредитная политика в Армении ведется не достаточноэффективно. Помимо того, что в половине случаев центральному банку не удавалось достичь номинального якоря (см. таблица 1), анализ

показывает, что большая часть необходимых предпосылок для таргетирования инфляции в Армении отсутствует.

Таблица 1. ИПЦ и целевой ориентир РА, ежегодно.

	2006	**2007**	**2008**	**2009**	**2010**	**2011**	**2012**	**2013**	**2014**	**2015**
Таргет (нижний предел)	1.5	2.5	2.5	2.5	2.5	2.5	2.5	2.5	2.5	2.5
Таргет (верхний предел)	4.5	5.5	5.5	5.5	5.5	5.5	5.5	5.5	5.5	5.5
Фактический уровень инфляции	2.9	4.4	8.9	3.4	8.2	7.7	3.2	5.8	3	3,7
Отклонение от таргета	0%	0%	61%	0%	49%	40%	0%	5.5%	0%	0%

Источник: База данных Центрального Банка РА ─ http://www.cba.am/

Ведь режим таргетирования инфляции в идеале предполагает наличия независимости и высокого доверия к ЦБ, прозрачности его деятельности, свободно плавающего обменного курса национальной валюты, адекватно развитого фондового рынка и существенного объема краткосрочных, среднесрочных и долгосрочных государственных долговых инструментов. К сожалению, в настоящее время в Армении еще не удалось достичь достаточной степени развития перечисленных элементов.

За весь период таргетирования инфляции в поквартальном разрезе ЦБ РА почти ни разу не попадал в цель. Причем, следует отметить, что практически на протяжении всего периода реализации таргетирования инфляции ЦБ РА ведет политику «дорогих денег» И даже в кризисный период, когда весь мир придерживался политики снижения учетных ставок, дабы стимулировать экономическую активность, ЦБ РА, тем не менее, продолжал политику «дорогих денег».

Однако жесткая политика, проводимая «денежными властями» Армении не привела к эффективным результатам. В ежегодном разрезе картина более радужная. Однако в двух из пяти лет реализации таргетирования инфляции в Армении, ЦБ РА не удалось достичь поставленной цели. Таким образом, с сожалением можно констатировать, что один из основных, в условиях таргетирования инфляции, инструментов «денежных властей» – процентная ставка – не эффективен с точки зрения воздействия на реальный сектор и сдерживания инфляционного давления (см.: Рисунок 4). Неразвитость финансовой системы в целом не позволяет Центральному банку эффективно использовать инструмент процентной ставки.

Рисунок 4. Ставка рефинансирования ЦБ РА и ИПЦ в период таргетирования инфляции в РА.

Ставка рефинансирования

11 9 7 5 3 1 -1 -3

I III I III I III I III I III I III I III I III I III I III

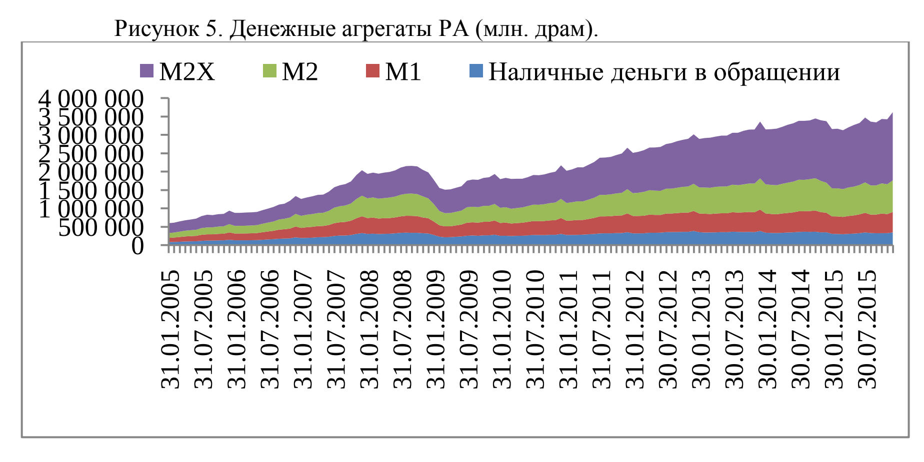
2006 2007 2008 2009 2010 2011 2012 2013 2014 2015

Источник: База данных Центрального Банка РА - http://www.cba.am/

С другой стороны, если принять во внимание, что в условиях таргетирования инфляции, основными инструментами Центрального банка, как правило, являются операции на открытом рынке, то становится понятно, что в условиях неразвитого рынка капитала в Армении, этот канал воздействия Центрального банка на совокупный спрос также не работает.

Наконец, структура денежного предложения в Армении свидетельствует о наличии высокой степени долларизации, а также практическом отсутствии долгосрочных финансовых ресурсов (см.: Рисунок 5).

Рисунок 5. Денежные агрегаты РА (млн. драм).

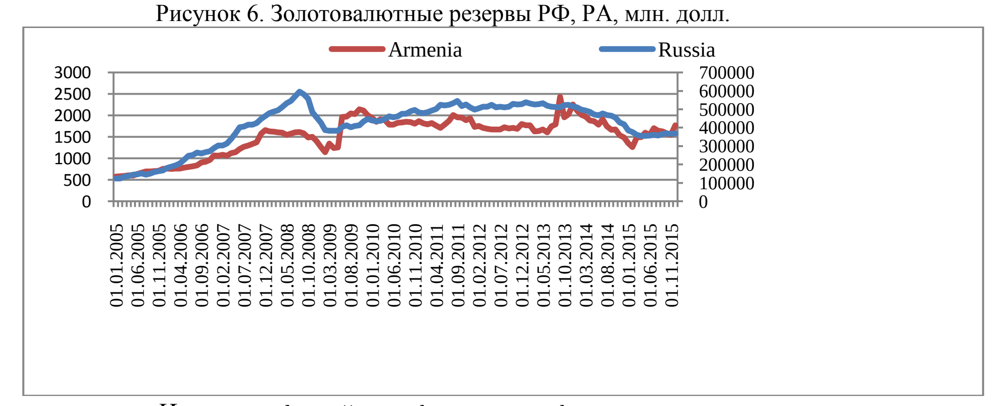
Источник: База данных Центрального Банка РА — http://www.cba.am/

Кроме того, практически с самого начала осуществления инфляционного таргетирования, ЦБ РА проводит жесткую валютную политику. Искусственное укрепление обменного курса национальной валюты, которое осуществляется со стороны Центрального банка, привело к значительным негативным последствиям. Но также необходимо упомянуть одно из самых важных условий успешной

реализации таргетирования инфляция, а именно свободно плавающий валютный курс. В этом смысле ЦБ РА де-факто реализуя жесткое валютное регулирование, изначально исключает возможность эффективной монетарной политики в рамках таргетирования инфляции.

Имея целью сдерживать обесценение курса драма, ЦБ РА в период с декабря 2013г. по декабрь 2015г. потерял около 484,4 млн. долларов США своих международных резервов, т.е. почти 22%, а ЦБ РФ, например, который, в отличие от ЦБ РА, обладает не заемными, а собственными и значительными международными (золотовалютными) резервами, – несравненно меньше – менее 15% (см.: Рисунок 6).

Рисунок 6. Золотовалютные резервы РФ, РА, млн. долл.

Источник: https://www.cba.am, www.cbr.ru,

Значительное сокращение притока иностранной валюты в Армению по вышеотмеченным 4 каналам (инвестиции, частные трансферты, туризм, экспорт, которые были рассмотрены выше) не могло не сказаться на резком падении курса национальной валюты. И уже 17 декабря 2014г. курс драма вырос до 527 (в обменных пунктах до 600),то есть драм обесценился на 48% (с докризисного курса 405) за такой короткий период. Данное падение вызвало шоковую реакцию. Перед ЦБ встал вопрос поиска выхода из сложившейся ситуации. После того, как ЦБ, стараясь путем валютных интервенций, приостановить обесценение национальной валюты, не смог выстоять перед ажиотажным спросом и сложившимися негативными ожиданиями по валютному курсу, было принято наиболее нерыночное и чреватое негативными последствиями решение. 17 декабря 2014 года ЦБ повысил нормативную ставку обязательного резервирования банковских обязательств в иностранной валюте с 12 % до 24% с условием размещения резервов в ЦБ исключительно в драмах (ранее 6% требовалось резервировать в драмах, остальные 6% – в валюте депозита), что явилось причиной резкого укрепления драма буквально на следующий день. Так, 18 декабря, курс доллара упал на 30,2 пункта и зафиксировался на отметке 497 драмов за $1. По драмовым депозитам данная ставка осталась 2%. Позже, 23 декабря 2014 года, ЦБ пересмотрел норму резервирования и опустил ставку с 24% до 20%, что действует по сей день. Благодаря действию этого норматива до сих пор

банковская система вынужденно замораживает на резервных счетах в ЦБ РА значительную сумму.

Начиная с 1 января 2015 года, после того как РА официально стала членом Евразийского экономического союза, уже прошел год. За данный период произошли значительные изменения в режимах взаимной торговли, в формировании унифицированной тарифной политики.

Вхождение Армении в состав ЕАЭС с 1 января 2015г. сопровождалось намерениями расширения армянского экспорта на рынки союзных стран и повышения инвестиционной привлекательности страны, в первую очередь, для российских инвесторов. Однако, в реальности, в первую очередь по причине осуществления в РА несогласованной со странами ЕАЭС денежно-кредитной и валютной политики, произошло ухудшение всех основных показателей международного торгового и инвестиционного сотрудничества.

Статистика ЕАЭС свидетельствует о том, что за 2015г. Армения потеряла рынки России по ряду традиционных товарных групп, более того, соответствующие товары из России начали замещать адекватные товары армянского происхождения уже на армянском рынке.

Немаловажно отметить, что масштабы торгово-экономического сотрудничества Армении с другими странами ЕАЭС, за исключением Российской Федерации, настолько незначительны, что не играют какой-либо существенной роли, поэтому основным ориентиром для развития внешней торговли Армении в обозримом будущем будет продолжать оставаться РФ.

Таким образом, с учетом ожидаемого сокращения притока иностранной валюты по линии частных иностранных трансфертов, экспорта, прямых иностранных инвестиций и туризма Армения в 2015г. может столкнуться с проблемой «недостачи» иностранной валюты, что должно непременно отразиться на курсе армянского драма, сдерживание которого создает более глубокие и сложно преодолимые проблемы.

Ситуация, сложившаяся в настоящее время в экономике Армении с учетом значительных сдвигов внешних и внутренних факторов, предполагает применение новых, более эффективных механизмов регулирования системы финансового посредничества, направленных на повышение конкурентоспособности экономики РА.

ЛИТЕРАТУРА

1. *Friedman M.* (1998). The Case for Flexible Exchange Rates», edited by Leo Melamed –George Mason University Press.
2. *Chang, Roberto and Andres Velasco* (1998) The Asian Liquidity Crisis – National Bureau of Economic Research Working Paper 6796, November.
3. *Sachs, Jeffery and Felipe Larrain* (1999) Why dollarization is more straitjacket than salvation– Foreign Policy 116 (Fall): 80–92.

4. *Roubini, Nouriel, G. Corsetti and P. Pesenti* (1998) What caused the Asian currency and financial crisis? » Part I: A Macroeconomic overview – Global Macroeconomic and Financial Policy Site at the Stern School of Business, New York University, September.
5. *Сандоян Э.М., Восканян М.А., Мнацаканян Л.А.* Оценка взаимовлияния инфляции и валютного курса в Армении // Восьмая Годичная научная конференция (2–6 декабря 2013г.). Сборник научных статей: Социально-гуманитарные науки. Часть II. Ер.: Изд-во РАУ, 2013. 344 с. Ст. 63–70;
6. *Восканян М.А.* Валютное регулирование в Армении в рамках инфляционного таргетирования: миф и реальность // XIX Кондратьевские чтения «Модернизация Российской экономики: уроки прошлого, шансы и риски», тезисы участников Чтений. Международный фонд Н.Д. Кондратьева, С. 316. Ст. 69–71.
7. Федеральная служба государственной статистики РФ, http://www.gks.ru;
8. Национальная статистическая служба РА, www.armstat.am
9. Официальный сайт Центрального Банка РА, www.cba.am
10. Официальный сайт Центрального Банка РФ, www.cbr.ru

MONETARY AND EXCHANGE RATE POLICY IN ARMENIA: THREATS AND PROSPECTS IN THE CONTEXT OF THE ENTRANCE INTO THE EAEC

E. Sandoyan, M. Voskanyan, L. Mnatsakanyan

SUMMARY

Recent developments in the integration processes in the Eurasian space point to the inevitability of sophistication of integration levels between countries. Despite the fact that it is in the short term the currency or financial integration, however, clear that this possibility is not far off.
At the same time, taking into account the impact of the Russian economy on the economies of EAEC, should be taken to the issue of harmonization of monetary policies very carefully in the generated integration association. The events of the past year revealed the close dependence of economies of Eurasia, as well, and other post-Soviet countries, on the volatility, in particular, on the Russian currency market.
Keywords: integration, monetary policy, the Eurasian economic Union, the monetary policy instruments

ԴՐԱՄԱՎԱՐԿԱՅԻՆ ԵՎ ԱՐԺՈՒԹԱՅԻՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ. ՍՊԱՌՆԱԼԻՔՆԵՐՆ ՈՒ ՀԵՌԱՆԿԱՐՆԵՐԸ ԵՎՐԱԶԷՍԻ ԻՆՏԵԳՐՄԱՆ ՀԱՄԱՏԵՔՍՏՈՒՄ

Է.Մ. Սանդոյան, Մ.Հ. Ոսկանյան, Լ.Ա. Մնացականյան,

ԱՄՓՈՓՈՒՄ

Եվրասիական տարածքի ինտեգրացիոն գործընթացների վերջին իրադարձությունները ցույց են տալիս երկրների միջև ինտեգրացիոն գործընթացների անխուսափելի բարդացումը: Չնայած նրան, որ դեռևս առաջիկա հեռանկարում խոսքը չի գնում արժութային կամ ֆինանսական ինտեգրացիայի մասին, այնուամենայնիվ, ակնհայտ է, որ այդ հնարավորությունը սարերի հետևում չէ:

Միևնույն ժամանակ հաշվի առնելով ԵՏՄ երկրների տնտեսության վրա Ռուսաստանի ազդեցության մակարդակը, անհրաժեշտ է ստեղծված ինտեգրացիոն միավորումներում առանձնահատուկ ուշադրություն դարձնել արժութային քաղաքականությունների ներդաշնակեցման հարցին: Վերջին տարիների իրադարձությունները բացահայտել են Եվրասիական տարածքի տնտեսությունների, ինչպես նաև հետխորհրդային տարածքի այլ երկրների սերտ կախվածությունը փոփոխականությունից, մասնավորապես Ռուսաստանի արժութային շուկայից:

Հիմնաբառեր՝ ինտեգրում, արտարժութային քաղաքականություն, ԵՏՄ, դրամավարկային քաղաքականության գործիքներ:

Вестник РАУ № 1, 2016, 64–68

ПРИМЕНЕНИЕ МАРКОВСКИХ ЦЕПЕЙ ДЛЯ ПРОГНОЗА ИНФЛЯЦИИ В АРМЕНИИ

О.А. Патваканян

АННОТАЦИЯ

В данной работе методология одномерных и многомерных марковских цепей применяется с целью оценки инфляционных процессов в Армении на основании данных помесячной инфляции с апреля 2007 года по апрель 2015 года. Результаты одномерной модели указывают на инфляцию в интервале$[100; 101.3)$вмае 2015 года с вероятностью в 60%, амногомерноймодели – что значение месячной инфляции на n+1 шаге зависит на 64% от изменений месячного обменного курсаUSD/AMD (по сравнению со значением нашаге n), и на 36% оттекущихзначенийинфляции.
Ключевые слова: марковские цепи, прогнозирование инфляции, вероятностное распределение.

Несмотря на распространенность применения линейных моделей при прогнозировании инфляции в случае с экономикой Армении, мы имеем ряд таких нелинейностей, таких, как: смена валютных режимов, высокая степень монополизации, и т.д., что не позволяют данным моделям эффективно работать. В основе таких моделей обычно лежит принцип прогноза будущих значений инфляции на основании прошлых или лагированных значений. Однако, насколько правильно предполагать, что если, допустим, в прошлом имело место падение цен, то это отразиться в оценке будущего значения инфляции? Или допустить, что если в прошлом мы не имели определенных экзогенных шоков, влияющих на колебания цен, то, автоматически, мы не столкнемся с такими в будущем? Альтернативой таких спецификаций является использование методики марковский цепей переключения для прогнозирования будущих инфляционных процессов на основе ее текущих, а не прошлых значениях посредством вероятностных репрезентаций. Для соответсвенного анализа будем использовать месячные данные по ИПЦ Армении в период с апреля 2007 года по апрель 2015 года, взятых из статистической базы ЦБ Армении. Для последующих обозначений нами было посчитано среднее значение инфляции (рост цен, ≥ 100%, по сравнению с предыдущим месяцем) и дефляции (падение цен, <100%, по сравнению с предыдущим месяцем). Так, в первом случае показатель установился на отметке в 101.3 %, в последнем – 99.1 %. Сделаем ряд обозначений:

– *E1* – состояние, когда значение инфляции выше среднего значения роста цен, т.е. $E\epsilon\ [101.3; \infty)$;

– *E2* – состояние, когда значение инфляции ниже среднего значения роста цен, т.е. $E\epsilon[100; 101.3)$;

– *E3* – состояние, когда значение дефляции выше среднего значения паде-

ния цен, т.е. $E\epsilon\,[99.1; 100)$;

– *E4* – состояние, когда значение дефляции ниже среднего значения падения цен, т.е. $E\epsilon\,(\infty; 99.1)$.

Так, ссылаясь на имеющиеся данные по месячной инфляции с апреля 2007 года по апрель 2015 года, мы будем иметь в общей сложности 96 состояний, образующих следующую матрицу:

$$K_{ij}^{1} = \begin{pmatrix} E2 & E1 & E3 & E4 & E4 & E2 & E1 & E1 & E1 & E1 & E2 & E1 \\ E2 & E1 & E3 & E4 & E3 & E2 & E2 & E2 & E2 & E2 & E3 & E1 \\ E1 & E1 & E3 & E4 & E3 & E2 & E2 & E2 & E2 & E2 & E2 & E2 \\ E1 & E2 & E3 & E3 & E1 & E3 & E2 & E1 & E1 & E1 & E1 & E2 \\ E3 & E2 & E4 & E4 & E3 & E2 & E2 & E2 & E1 & E1 & E3 & E2 \\ E3 & E4 & E4 & E4 & E3 & E2 & E2 & E1 & E1 & E1 & E3 & E2 \\ E3 & E2 & E3 & E2 & E2 & E3 & E2 & E2 & E2 & E1 & E4 & E3 \\ E3 & E1 & E3 & E2 & E2 & E2 & E1 & E1 & E1 & E3 & E3 & E3 \end{pmatrix},$$

где строки матрицы соответствуют годам выборки – i= 2007, 2008, 2009,…., 2015, а столбцы матрицы соответствуют месяцам в каждом из рассматриваемых годов – j = 1, 2, 3, 4,…., 12. Из данной матрицымы получаем, соответственно, матрицу частот перехода из каждого из 4-х состояний в каждое из 4-х состояний – $F_{e1\to4}$, на основе которой рассчитывается матрица вероятностей перехода в каждое из обозначенных состояний.

$$F_{e1\to4} = \begin{pmatrix} 13 & 4 & 7 & 1 \\ 10 & 15 & 8 & 1 \\ 2 & 14 & 3 & 4 \\ 0 & 1 & 5 & 4 \end{pmatrix}, \quad P_{e1\to4} = \begin{pmatrix} 0.52 & 0.16 & 0.28 & 0.04 \\ 0.29 & 0.44 & 0.24 & 0.03 \\ 0.09 & 0.6 & 0.13 & 0.18 \\ 0 & 0.1 & 0.5 & 0.4 \end{pmatrix}$$

Таким образом, опираясь на полученные результаты и учитывая тот факт, что инфляция в апреле 2015 года составляла 99.6%, по сравнению с предыдущим месяцем, а следовательно, находилась в состоянии *E3,* можно утверждать, что вероятность установления инфляции на отметке ниже среднего роста (E2 – колебания в промежутке $[100; 101.3)$) в мае 2015 года равна 60%. Одновременно, вероятности перехода в состояния E1, E3, E4 будут равны, соответственно, 9%, 13%, 18%. На основании имеющейся матрицы вероятностей перехода можно также сделать прогнозы на последующие месяцы, возведя ее в соответственную степень. Так, вероятности перехода из одного состояния в другое через 2 и 6 месяцев будут описываться следующими матрицами:

$${P_{e1\to4}}^{2} = \begin{pmatrix} 0.342 & 0.326 & 0.240 & 0.092 \\ 0.300 & 0.387 & 0.233 & 0.080 \\ 0.233 & 0.374 & 0.276 & 0.117 \\ 0.074 & 0.384 & 0.289 & 0.253 \end{pmatrix},$$

$${P_{e1\to4}}^{6} = \begin{pmatrix} 0.270 & 0.366 & 0.252 & 0.112 \\ 0.271 & 0.366 & 0.252 & 0.111 \\ 0.269 & 0.367 & 0.252 & 0.112 \\ 0.261 & 0.369 & 0.254 & 0.116 \end{pmatrix}.$$

Рассмотренные выши марковские цепи показывают вероятность роста или падения цен в заданных промежутках, базируясь лишь на текущие значения инфляции, и относятся к классу одномерных цепей. Однако следует учитывать, что одним из важнейших факторов воздействующих на колебания цен в Армении, является изменение обменного курса USD/AMD. Проделаем ту же процедуру нахождения матрицы вероятностей перехода уже в рамках многомерной марковской цепи, где прогноз будущих значений инфляции будет зависеть от текущих значений как инфляции, так и изменений обменного курса. Аналогично предыдущему примеру, для получения нашей второй последовательности сперва рассчитаем изменение обменного курса, по сравнению с предыдущим месяцем (в процентном выражении) на базе данных ЦБ Армении в период с апреля 2007 годаа по апрель 2015 года. Для того чтобы сделать дальнейшие обозначения, нами были посчитаны значения среднего увеличения стоимости доллара в драмах (девальвация драма) и среднего падения стоимости доллара в драмах (ревальвация драма). Так, в первом случае показатель составил 101.43%, в последнем – 98.98%. Опять-таки сделаем ряд обозначений:

– *E1* – состояние, когда изменение обменного курса выше среднего увеличения стоимости доллара в драмах, т.е. $E\epsilon\ [101.43; \infty)$;

– *E2* – состояние, когда изменение обменного курса ниже среднего увеличения стоимости доллара в драмах, т.е. $E\epsilon\ [100; 101.43)$;

– *E3* – состояние, когда изменение обменного курса выше среднего понижения стоимости доллара в драмах, т.е. $E\epsilon[98.98; 100)$;

– *E4* – состояние, когда изменение обменного курса ниже среднего понижения стоимости доллара в драмах, т.е. $E\epsilon(\infty; 98.98)$.

Так, ссылаясь на имеющиеся данные по среднемесячному обменному курсу USD/AMD с апреля 2007 года по апрель 2015 года, мы будем иметь, в общей сложности, 96 состояний, образующих следующую матрицу:

$$K_{ij}^2 = \begin{pmatrix} E3 & E4 & E4 & E4 & E3 & E2 & E4 & E4 & E4 & E2 & E2 & E3 \\ E2 & E3 & E3 & E3 & E3 & E2 & E2 & E3 & E2 & E3 & E3 & E1 \\ E1 & E2 & E4 & E3 & E1 & E1 & E1 & E2 & E4 & E3 & E2 & E1 \\ E2 & E4 & E4 & E4 & E3 & E3 & E3 & E2 & E3 & E2 & E2 & E2 \\ E2 & E2 & E2 & E4 & E2 & E2 & E2 & E1 & E2 & E2 & E2 & E2 \\ E2 & E1 & E2 & E3 & E3 & E3 & E3 & E2 & E3 & E2 & E2 & E1 \\ E2 & E3 & E3 & E3 & E3 & E2 & E3 & E3 & E2 & E2 & E2 & E2 \\ E3 & E3 & E3 & E2 & E3 & E2 & E1 & E1 & E1 & E2 & E3 & E3 \end{pmatrix},$$

где строки матрицы соответствуют годам выборки – *i*= 2007, 2008, 2009,…., 2015, а столбцы матрицы соответствуют месяцам в каждом из рассматриваемых годов – j = 1, 2, 3, 4,…., 12. На основе матрицK_{ij}^1 и K_{ij}^2 построим матрицы частот перехода из одного состояния в другое.

$$F_{e1\to4}^{11}=\begin{pmatrix}13&4&7&1\\10&15&8&1\\2&14&3&4\\0&1&5&4\end{pmatrix} F_{e1\to4}^{12}=\begin{pmatrix}3&13&5&5\\4&17&12&4\\4&6&10&2\\1&4&4&1\end{pmatrix} F_{e1\to4}^{21}=\begin{pmatrix}6&3&2&1\\9&18&8&5\\7&14&10&1\\4&1&4&3\end{pmatrix} F_{e1\to4}^{22}=\begin{pmatrix}5&7&0&0\\5&18&12&5\\2&13&17&1\\0&2&4&6\end{pmatrix}.$$

Следует отметить, что матрицы $F_{e1\to4}^{12}$ и $F_{e1\to4}^{21}$ отображают частоты перехода каждого из четырех состояний в каждое из четырех состояний из последовательности K_{ij}^{1} в K_{ij}^{2} и, наоборот. Из имеющихся четырех матриц частот далее получаем матрицы вероятностей$P_{e1\to4}^{11}$, $P_{e1\to4}^{12}$, $P_{e1\to4}^{21}$,$P_{e1\to4}^{22}$:

$$P_{e1\to4}^{11}=\begin{pmatrix}\frac{13}{25}&\frac{4}{34}&\frac{7}{23}&\frac{1}{10}\\\frac{10}{25}&\frac{15}{34}&\frac{8}{23}&\frac{1}{10}\\\frac{2}{25}&\frac{14}{34}&\frac{3}{23}&\frac{4}{10}\\0&\frac{1}{34}&\frac{5}{23}&\frac{4}{10}\end{pmatrix} P_{e1\to4}^{12}=\begin{pmatrix}\frac{3}{12}&\frac{13}{40}&\frac{5}{31}&\frac{5}{12}\\\frac{4}{12}&\frac{17}{40}&\frac{12}{31}&\frac{4}{12}\\\frac{4}{12}&\frac{6}{40}&\frac{10}{31}&\frac{2}{12}\\\frac{1}{12}&\frac{4}{40}&\frac{4}{31}&\frac{1}{12}\end{pmatrix} P_{e1\to4}^{21}=$$

$$\begin{pmatrix}\frac{6}{26}&\frac{3}{36}&\frac{2}{24}&\frac{1}{10}\\\frac{9}{26}&\frac{18}{36}&\frac{8}{24}&\frac{5}{10}\\\frac{7}{26}&\frac{14}{36}&\frac{10}{24}&\frac{1}{10}\\\frac{4}{26}&\frac{1}{36}&\frac{4}{24}&\frac{3}{10}\end{pmatrix} P_{e1\to4}^{22}=\begin{pmatrix}\frac{5}{12}&\frac{7}{40}&0&0\\\frac{5}{12}&\frac{18}{40}&\frac{12}{33}&\frac{5}{12}\\\frac{2}{12}&\frac{13}{40}&\frac{17}{33}&\frac{1}{12}\\0&\frac{2}{40}&\frac{4}{33}&\frac{6}{12}\end{pmatrix}.$$

Векторы Y_1 и Y_2рассчитываются как соотношение количества появления соответствующих состояний к общему количеству состояний, 96 в последовательностях K_{ij}^{1} и K_{ij}^{2}

$$Y_1=(\frac{25}{96},\frac{34}{96},\frac{23}{96},\frac{10}{60})^T,\ Y_2=(\frac{12}{96},\frac{40}{96},\frac{33}{96},\frac{12}{96})^T$$

Решая полученные две задачи методом линейного программирования в программе Matlab, получаем следующие параметры β_{11}, β_{12}, β_{21}, β_{22}:

$$\beta=\begin{pmatrix}\beta_{11}\,\beta_{12}\\\beta_{21}\,\beta_{22}\end{pmatrix}=\begin{pmatrix}0.36&0.64\\0.09&0.91\end{pmatrix}$$

Тем самым, прогноз инфляционных процессов, основанный на многомерной марковской цепи и описываемый текущими значениями инфляции и изменениями обменного курса USD/AMD, после подстановки соответственных параметров будет представляться следующими уравнениями:

$$Y_{1,n+1}=0.36*P^{11}Y_1+0.64*P^{12}Y_2;$$

$$Y_{2,n+1}=0.09*P^{21}Y_1+0.91*P^{22}Y_2.$$

Таким образом, мы получили, что значение месячной инфляции на n+1 шаге зависит на 64% от изменений месячного обменного курса USD/AMD (по сравнению со значением на шаге n), и на 36% от текущих значений инфляции. Одновременно следует отметить, что вклад текущих значений инфляции в прогноз

изменений обменного курса довольно мал и равен 9%.

Марковские цепи являются довольно сильным инструментом для учета ряда нелинейностей при прогнозировании инфляции, однако применение данной методологии позволяет нам выявить лишь интервал, в котором с некоторой вероятностью будет двигаться показатель, а не точечные прогнозы, что будет усложнять применение инструментов монетарных властей для достижения установленного таргета инфляции. В то же время, следует отметить, что хотя и модель в некоторой степени описывает имеющиеся нелинейности переключений, однако в силу отсутствия месячных данных по концентрации рынка и монополизации импорта, проблема ассиметричности откликов инфляции на соразмерные импульсы остается нерешенной и в этой модели.

APPLICATION OF MARKOV CHAINS TO FORECAST INFLATION IN ARMENIA

H. Patvakanyan

SUMMARY

In the paper single-factor and multi-factor Markov chain methodology is used with the aim to assess and forecast inflationary processes in Armenia based on the data of April 2007–April 2015. The results of the single-factor Markov chain suggest that inflation of May 2015 will lie in the interval [100; 101.3) in May of 2015 with a probability of 60%; the results of the multi-factor Markov chain indicate that the forecast of monthly inflation on n+1 step will depend 64%-vise on exchange rate fluctuations and 36%-vise on the current values of inflation.

Keywords: Markov chain, inflation forecast, probability distribution.

ՄԱՐԿՈՎՅԱՆ ՇՂԹԱՆԵՐԻ ԿԻՐԱՌՈՒՄԸ ՀՀ ԳՆԱՃԻ ԿԱՆԽԱՏԵՍՄԱՆ ՀԱՄԱՐ

Հ.Ա. Պատվականյան

ԱՄՓՈՓՈՒՄ

Սույն աշխատանքում կիրառվում է միաչափ և բազմաչափ Մարկովյան շղթաների մեթոդաբանությունը ՀՀ գնաճը գնահատելու ու կանխատեսելու նպատակով՝ հիմք ընդունելով ամսական գնաճի տվյալները 2007 թվականի ապրիլից մինչև 2015 թվականի ապրիլ ընկած ժամանակահատվածում: Միաչափ շղթայի արդյունքները ցույցեն տալիս, որ 2015 թվականի մայիսին գնաճը կլինի [100; 101.3) միջակայքում 60% հավանականությամբ, մինչդեռ ըստ բազմաչափ մոդելի արդյունքների՝ գնաճիկանխատեսմանարժեքը 64%-ով կախված է արտարժույթի փոփոխություններից և 36%-ով՝գնաճի ընթացիկ արժեքներից:

Հիմնաբառեր՝Մարկովյան շղթաներ, գնաճիկանխատեսում, հավանականությունների բաշխում:

ПОЛИТОЛОГИЯ

ОСОБЕННОСТИ ПАРТИЙНОЙ СИСТЕМЫ НАГОРНО-КАРАБАХСКОЙ РЕСПУБЛИКИ

А.Р. Арутюнян

АННОТАЦИЯ

Данная статья посвящена рассмотрению особенностей партийной системы НКР как одного из осевых составляющих политической системы. В работе, на основе сравнителного анализа, проводится параллель между партийными системами непризнанных государств постсоветского пространства.

Ключевые слова: конституция, партия, партийная система, политическая система, государство, Нагорно-Карабахская Республика.

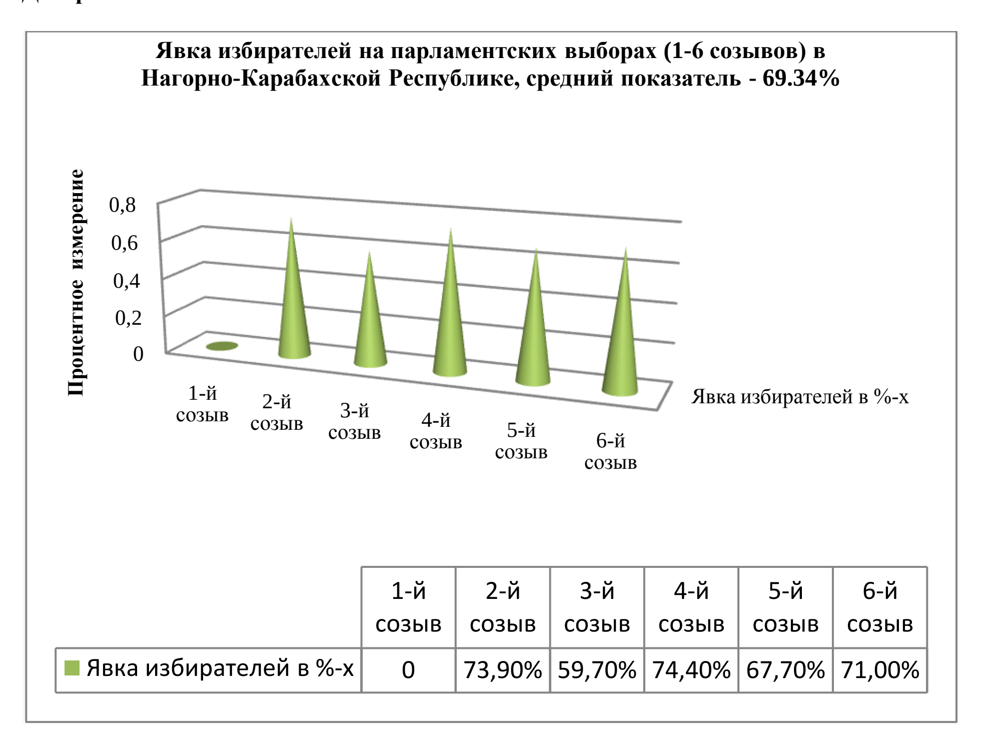
Согласно Конституции Нагорно-Карабахской Республики [1], в Нагорно-Карабахской Республике признаются идеологический плюрализм и многопартийность. В соответствии с этим, партии образовываются свободно, способствуют формированию и выражению политической воли народа. Более того, их деятельность не может противоречить Конституции и законам, а порядок деятельности – принципам демократии. В то же время, партии призваны обеспечивать гласность своей финансовой деятельности. Вместе с тем, каждый гражданин имеет право на создание с другими гражданами партий и вступление в них. Это право может быть ограничено законом в отношении служащих Вооруженных Сил, прокуратуры, полиции и Службы национальной безопасности. Никого нельзя принуждать к вступлению в какую-либо партию. Деятельность партии может быть приостановлена или запрещена только в предусмотренных законом случаях решением Верховного Суда [2]. Вопрос о приостановлении или запрещении деятельности партии решается Верховным Судом в установленном законом порядке и в предусмотренных законом случаях [3]. В целом, в рамках данных принципов и норм и Закона НКР «О партии» [4] определяются основная нормативно-правовая сущность партийной системы НКР и ее практическая политическая деятельность, которая на протяжении 25 лет на основе преимущественно демократических идей, принципов и ценностей проходит глубокий этап трансформации и реформации, обусловленный специфическими для данной страны процессами и явлениями, связанными преимущественно как с вопросами нерешенности государственного статуса, карабахского конфликта, войны и мира, так и с вопросами характера борьбы и стремления народа Нагорного Карабаха к независимой демократической жизни и общества, к защите национальных

ценностей и интересов.

Впервые выборы в высший законодательный орган государственной власти, который еще в начале 90-х гг. 20 века назывался Верховным Советом НКР, состоялись 28 декабря 1991г. сразу же после референдума о независимости 10 декабря 1991г., в результате которых был сформирован Первый созыв парламента НКР. Однако с учетом того, что в условиях военных боев не во всех избирательных округах НКР были избраны депутаты, кроме основных выборов 11 января 1992г. были проведены повторные выборы, которые проводились несколько раз в разные сроки, вплоть до 3 июля 1994г. В результате был сформирован Парламент, состоящий из 75 депутата. Полномочия Верховного Совета НКР первого созыва были установлены сроком на 5 лет. Первая сессия Верховного Совета НКР первого созыва приняла Декларацию о государственной независимости НКР, на законодательном уровне закрепив результаты Референдума о независимости. С формированием законодательного органа в Нагорно-Карабахской Республике была утверждена парламентская форма государственной власти [5]. В целом, в НКР было зарегистрировано шесть созывов парламента, при этом, каждый из них отличается спецификой последовательного и, по существу, эффективного продвижения демократических норм и ценностей институционального строительства и развития партийной системы страны, особенно в условиях войны и продолжающейся до сих пор военной агрессии. При этом, только 11 депутатов первого созыва Верховного Совета НКР погибло за годы войны, которую развязал Азербайджан против Нагорного Карабаха и его народа [6]. Если в течение всей своей деятельности Верховный Совет НКР первого созыва принял 22 законов и ряд жизненно важных постановлений, то только за прошедшие 4 сессии Национального Собрания пятого созыва было принято 152 закона. В целом, за 20 лет работы законодательный орган НКР принял 1095 законов, призванных регулировать все области и сферы жизнедеятельности страны [7]. Между тем, двигаясь по оси многопартийной системы, в нагорно-карабахском политическом обществе с каждым годом все нагляднее проявляется тенденция развертывания политической борьбы как между внутрипарламентскими партиями и фракциями, так и за внепарламентскими партийными элементами. Более того, за более 20 лет существования парламент новосозданной Нагорно-Карабахской Республики имел более, чем двух десяток политических партий, партийных групп и фракций, а также несколько сотен беспартийных одномандатных парламентарий. Важно заметить, что, несмотря на военное положение, за весь период своего функционирования все шесть созывов Национального Собрания НКР состоялись в институциональном и последовательном порядке и без роспусков или иных кризисобразующих факторов, что отражает, прежде всего, важнейшие признаки и принципы, свидетельствующие о состоятельности, прочности и стабильности как парламентской системы, так и партийных образований и отношенийнагорно-карабахского государства. При этом, как явка избирателей на парламентских

выборах в НКР за все последние пять созывов[1], которая составила в среднем 69.34% (См. диаграмму 1), так и постоянная борьба между политическими силами и циркуляция политической элиты в целом – есть свидетельство не только формирования, но и институционального развития и становления партийной системы и парламентаризма в Нагорно-Карабахской Республике на основе вызовов современного демократического мира, его ценностей и идеалов (См. Приложение 6).

Диаграмма 1.

	1-й созыв	2-й созыв	3-й созыв	4-й созыв	5-й созыв	6-й созыв
Явка избирателей в %-х	0	73,90%	59,70%	74,40%	67,70%	71,00%

Вместе с тем, за короткое время партийная система в Нагорно-Карабахской Республике прошла экспериментально-адаптивный цикл образования и функционирования, применив как исключительно мажоритарную, так и смешанную – мажоритарно-пропорциональную избирательную системы. Это важно, особенно с точки зрения трансформационных процессов институционализации политико-правовой системы в контексте модернизации партийного института и его сис-

[1] Парламентские выборы в НКР первого созыва проводились в условиях военных боев и обстрелов, в результате чего часть населения НКР не была включена в избирательный процесс, что, однако, впоследствии было наверстано последующими парламентскими выборами. Поэтому показатель явки избирателей на парламентских выборах первого созыва НКР не был включен в общий подсчет по выявлению среднего показателя явки избирателей на парламентских выборах в НКР за весь период своего существования.

темных ценностей – становления институтов партии и партийных отношений. В результате, сегодня в НКР сложилась мажоритарно-пропорциональная избирательная система ведения политической борьбы и организации выборов в высший законодательный орган страны. А такая система, основанная на смешанной форме, предполагает, с одной стороны, принцип политического плюрализма и многовекторного участия в процессах формирования и реализации государственной власти и совершенствования принципов партисипативной демократии, с другой стороны, укрепляет роль и значения правового демократического государства с превалированием непосредственных прав и свобод каждого гражданина свободного нагорно-карабахского общества.

В то же время, особо важное значение играет фактор становления и развития партийной системы и парламентаризма Нагорно-Карабахской Республики в контексте институционально-компаративистского анализа, прежде всего, в траектории постсоветских непризнанных государств, ибо такой выбор обусловлен не только общими интересами и целями этих государств стать независимыми и признанными, но и наличием общих историко-культурных и иных единых элементов общественно-политической формации.

Придавая важность существованию закона НКР «О партиях» в вопросе институционального строительства политико-правовой системы в НКР, в томчисле,уделяя особое внимание международному опыту и оценкам в этом деле, целесообразно рассматривать некоторые положения, достойные анализу как институционально-компаративистских, так и структурно-функциональных проблем. В частности, законы о партиях Нагорно-Карабахской Республики, Республики Южная Осетия, Республики Абхазия и Приднестровской Молдавской Республики (ПМР) имеют, в целом, общие категории и схожее содержание по определению признаков и особенностей создания и функционирования партий. Так, если Закон «О политических партиях» ПМР для создания политической партии требует наличия заявления, поддержанного подписями не менее 200 граждан ПМР, тем, чтобы через год после ее регистрации в порядке, установленном настоящим Законом, число членов партии должно составлять не менее 500, при условии создания территориальных партийных подразделений не менее, чем в половине территориальных единиц ПМР [8], то в эквивалентном соизмерении Закон Нагорно-Карабахской Республики «О партиях» предусматривает наличие заявления, поддержанного подписями не менее 100 граждан НКР, тем, чтобы через шесть месяцев после ее регистрации в порядке, установленном настоящим Законом, число членов партии должно составлять не менее 1000 при условии создания территориальных партийных подразделений не менее< чем в 1/3 территориальных единиц НКР [9]. В свою очередь, Закон Республики Южная Осетия (РЮО) гласит, что «политическая партия должна иметь региональные отделения во всех административно-территориальных единицах РЮО, при этом, в административно-территориальном образовании должно быть создано только одно региональное отделение данной политической партии, что в политической партии

должно состоять не менее 300 членов политической партии, при этом, в районных региональных отделениях не менее 30 членов политической партии, а в городских не менее 180 членов политической партии и что руководящие и иные органы политической партии, ее региональные отделения должны находиться на территории Республики Южная Осетия» [10]. Как видно, в отличие от НКР и ПМР, здесь для функционирования политической партии требуется фиксированное число партийных членов без обязательств в дальнейшем пополнения партийного состава членов. При этом, важность принципа императивного требования партии за установленный срок пополнить в свои ряды новыми членами обусловлена преимущественно тем, что он, во многом, предоставляет новосозданной партии возможность за это время проявить себя, демонстрируя, тем самым, практику развития и динамику становления собственной деятельности и роста состава сослужителей по партии.

В то же время,в Законе Республики Абхазия «О политических партиях», фактически, отражены почти те же принципы и то же содержание, что и в соответствующем документе Республики Южная Осетия [11]. В частности, постулируется принцип о том, что «политическая партия должна иметь свои территориальные отделения не менее, чем в пяти административно-территориальных единицах Республики Абхазия, что в политической партии должно состоять не менее одной тысячи членов политической партии, при этом, не менее чем в пяти административно-территориальных единицах Республики Абхазия политическая партия должна иметь территориальные отделения численностью не менее ста членов политической партии».

Особую важность имеет также принцип принадлежности к партии по признакам и особенностям, особенно по вопросу занятия служебной государственной должности. Так, согласно Закону ПМР «О партиях», «Президент Приднестровской Молдавской Республики приостанавливает членство в политических партиях на весь срок полномочий» [12]. В то же время, в соответствующем законе Республики Абхазия господствует положение о том, что «Президент Республики Абхазия и Вице-президент Республики Абхазия обязаныприостановить свое членство в политической партии на срок осуществления своих полномочий» [13]. Аналогичный принцип содержится также и в основном законе Республики Южная Осетия «О партиях», а именно: «Президент республики Южная Осетия приостанавливает свое членство в политической партии на срок осуществления своих полномочий» [14]. Стало быть, в законе о партиях непризнанных государств из состава бывших постсоветских республик (СССР) только в Нагорно-Карабахской Республике глава государства не только не обязуется отказываться от партийной принадлежности в период реализации функций и обязательств в качестве президента государства, но и располагает всеми предоставленными ему действующим законом правами и полномочиями осуществлять государственную власть по совместительству с партийной деятельностью. Соответствующий закон НКР гласит, что «партия является единственным общест-

венным объединением, которое имеет право выдвинуть кандидатуры на выборах Президента Нагорно-Карабахской Республики, на выборах депутатов Национального Собрания Нагорно-Карабахской Республики, на выборах руководителей органов местного самоуправления и на выборах старейшин» [15]. Впрочем, исходя из основных категориально-субстанциональных интерпретаций демократических принципов и ценностей современного государства и с учетом принципов «хорошего правления», целесообразно отстаивать позицию о том, что глава государства, во имя избегания внутригосударственных и внутриобщественных разногласий и межусобиц и с целью утверждения в обществе всеобщего доверия, должен исходить исключительно из всесторонности интересов и целей общества и всех граждан и политических сил как единого организма, ибо в условиях многопартийной системы фактор принадлежности к той или иной партии вправе заставить главу государства, в зависимости от политического места и времени, отстаивать интересы и цели в пользу узкой группы лиц социума – интересы своей партии. Поэтому целесообразно и вполне обоснованно вести новые поправки как в Конституцию, так и в соответствующие законы НКР по пересмотру данного вопроса с целью достижения эффективности партийной деятельности НКР в соответствии как с требованиями основных прав и свобод партисипаторной консолидированной демократии, так и с вызовами современного демократического государства в целом.

Таким образом, на протяжении 25 лет партийная система Нагорно-Карабахской Республики пережила целый ряд существенных изменений и реформ, обусловленный процессом модернизации институционального становления и развития демократических ценностей и норм. С одной стороны, принимая курс демократизации и глобализации партийной модели развития с превалированием защиты национальных особенностей и ценностей и с учетом основных демократических принципов и свобод, с другой стороны, находясь в условиях войны, агрессии и блокады и в то же время продолжая отстаивать цель достижения статуса полноправного, независимого, суверенного и признанного демократического государства, Нагорно-Карабахская Республика сегодня демонстрирует лучшие качества становления демократического государства со современным типом парламентарных и партийных свойств и признаков развития. При этом, этому свидетельствуют не только оценки и характеристики международных наблюдателей, экспертов и деятелей из разных стран и государств мира, которые, особенно во время общереспубликанских выборов в высшие органы и институты государственной власти, присутствуют в демократических избирательных процессах в НКР [16], но и разные международные организации и институты, перманентно проводящие исследования в сфере выявления степени становления и развития демократии в странах и государствах мира, в частности, организации Freedom House [17], ОБСЕ [18], IDEA [19] и др. В то же время, в данном вопросе следует придать особое значение и роль принятию Конституции и основного закона НКР «О партиях» как важнейшего конституционно-правового фундамен-

та институционализации и системного развития как партийной демократии, так и избирательной системы в НКР в целом.

Итак, на основе проведенного анализа системных и институционально-компаративистских проблем становления и развития партийной системы в НКР, можно отметить, что за весь период функционирования партийной системы и парламентаризма в Нагорно-Карабахской Республике, в результате чего было задействовано шесть созывов парламента НКР, наблюдалось институциональное становление и развитие демократических норм и ценностей, институтов и процедур.

THE PECULIARITIES OF THE PARTY SYSTEM OF THE NAGORNO-KARABAKH REPUBLIC

A. Harutyunyan

SUMMARY

The article is devoted to the peculiarities of the NKR party system as one of the critical components of the political system. On the basis of comparative analysis, the paper draws parallels among the party systems of the post-Soviet unrecognized states.

Keywords: Constitution, party, party system, political system, state, the Nagorno-Karabakh Republic.

ԼԵՌՆԱՅԻՆ ՂԱՐԱԲԱՂԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԿՈՒՍԱԿՑԱԿԱՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳԻ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

Ա.Ռ. Հարությունյան

ԱՄՓՈՓՈՒՄ

Սույն հոդվածը նվիրված է ԼՂՀ կուսակցական համակարգի առանձնահատկությունների ուսումնասիրմանը՝ որպես ԼՂՀ քաղաքական համակարգիկար և որագույն բաղկացուցիչ: Աշխատանքի մեջ համեմատական վերլուծության միջոցով զուգահեռ ներենանցկացվում Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետության կուսակցական համակարգի և հետխորհրդային շրջանի այլ չճանաչված պետությունների կուսակցական համակարգերի միջև:

Հիմնաբառեր՝ Սահմանադրություն, կուսակցություն, կուսակցականհամակարգ, քաղաքական համակարգ, պետություն, Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետություն:

Вестник РАУ № 1, 2016, 76–85

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԵՐԻՏԱՍԱՐԴՈՒԹՅԱՆ ԿԱՌՈՒՅՑՆԵՐԻ ԴԱՍԱԿԱՐԳՈՒՄԸ ԵՎ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՄԱՍՆԱԿՑՈՒԹՅԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ

Հ.Ա. Մարգարյան

ԱՄՓՈՓՈՒՄ

Սույն հոդվածը վերաբերում է Հայաստանի երիտասարդության ներգրավվածությանը երկրի հասարակական – քաղաքական գործընթացներում:

Դիտարկվում է երիտասարդության մասնակցությունը իրավական տեսակետից ֆորմալ, կիսաֆորմալ և ոչ ֆորմալ երիտասարդական կառույցներում:

Ուսումնասիրվում է տվյալ խմբերից յուրաքանչյուրի ընդհանրություններն ու տարբերությունները:

Հիմնաբառեր՝ երիտասարդություն, երիտասարդական քաղաքականություն, երիտասարդության քաղաքացիական մասնակցություն, երիտասարդական կառույցներ, հասարակական կազմակերպություն, Ուսանողական խորհուրդ:

Հայաստանի երիտասարդությունը, որպես հասարակության կարևոր սոցիալ-տարիքային խավ, կամա թե ակամա ներգրավվում է երկրի հասարակական-քաղաքական գործընթացների մեջ, փորձելով իր մասնակցությունը բերել քաղաքացիական հասարակության ու քաղաքական համակարգի լիարժեք ձևավորման գործում: Այդ գործընթացներում երիտասարդության մասնակցությունը հիմնականում իրականացվում է երիտասարդական կառույցներում ընդգրկված կազմակերպված, ակտիվ երիտասարդության միջոցով: Այդ իսկ պատճառով, նախքան Հայաստանի երիտասարդության քաղաքական մասնակցության հիմնախնդիրները ներկայացնելը, նպատակահարմար ենք գտնում անդրադառնալ երիտասարդական կառույցների դասակարգման հարցերին:

Իրավական կարգավիճակի տեսակետից երիտասարդական կառույցները կարելի է դասակարգել հետևյալ հիմնական խմբերի՝ ֆորմալ, կիսաֆորմալ և ոչ ֆորմալ:

Ֆորմալ երիտասարդական կառույցների թվին առաջին հերթին դասվում են ՀՀ արդարադատության նախարարությունում գրանցված այն հասարակական կազմակերպությունները, որոնց՝ ա./ անվան մեջ կա «երիտա-

սարդ» կամ երիտասարդական» բառը, բ./ գործունեության հիմնական թիրախը երիտասարդությունն է կամ նրա որևէ առանձնացված խումբ, գ./ անդամների գերակշիռ մեծամասնությունը երիտասարդ է [1]:

ՀԿ-ները քաղաքացիական հասարակության առավել դինամիկ զարգացող ինստիտուտներից են: Դրանց գործունեությունը մեր երկրում կարգավորվում է «Հասարակական կազմակերպությունների մասին» ՀՀ օրենքով [2]:

Այսօր ՀԿ-ները բացառիկ կարևոր դեր ունեն հանրությանը իրազեկելու և այլընտրանքային տեղեկատվություն մատուցելու, հասարակության խոցելի և կարիքավոր խմբերի շահերի պաշտպանության, մարդու իրավունքների ու ազատությունների պաշտպանության, կոռուպցիայի դեմ պայքարի և մարդկանց կրթելու և ժողովրդավարական արժեքներ տարածելու գործում [3]:

ՀՀ արդարադատության նախարարությունում գրանցված են 4000-ից ավել ՀԿ-ներ, սակայն դրանց մեծ մասը գործող կառույցներ չեն: Ցավոք, գրանցված ՀԿ-ների մեծ մասը այսպես կոչված «մարդ-ՀԿ-ներ» են: Համեմատաբար ակտիվ գործունեություն են ծավալում ընդամենը 800–1000 ՀԿ-ներ: Իրենց թվաքանակով երիտասարդական ՀԿ-ները զիջում են միայն բարեգործական և մարզական կազմակերպություններին [4[:

Երիտասարդության քաղաքացիական մասնակցությունն ապահովման առումով Ֆորմալ երիտասարդական կառույցների թվին կարող են ինչ-որ իմաստով դասվել նաև ԶԼՄ-ները [5], որոնցում գերակշռում են երիտասարդ լրագրողները և որոնք լուսաբանում են երիտասարդությանը վերաբերող հիմնահարցերը:

ֆորմալ երիտասարդական կառույցների շարքին կարելի է դասել նաև որոշ քաղաքական կուսակցությունների, օրինակ՝ Հայաստանի երիտասարդական կուսակցություն, ՄԻԱԿ, Հայաստանի առաջադիմական կուսակցություն, «Արդարություն» կուսակցություն, որոնց թե ղեկավար և թե շարքային անդամների ճնշող մեծամասնությունը երիտասարդներ էին: Այդ կուսակցություններին, սակայն, չհաջողվեց համախմբել երիտասարդության լայն զանգվածներին և նրանք ներկայացնում էին երիտասարդության խիստ սահմանափակ զանգվածի շահերը [6]: Պատահական չէ ուստի, որ այս կուսակցությունները հետագայում կամ կլանվեցին ավելի խոշոր քաղաքական ուժերի կողմից, վերածվելով նրանց երիտասարդական թևերի, կամ աստիճանաբար մարգինալացվեցին:

Կիսաֆորմալ երիտասարդական կառույցների շարքում կարելի է նշել տարբեր գիտական (ակադեմիական) և ուսումնական հաստատություններում, բուհերում գործող ու տվյալ հաստատության ադմինիստրացիայի կողմից ճանաչվող ուսանողական երիտասարդական ինքնակառավարման մարմինները՝ երիտասարդ գիտաշխատողների խորհուրդներ, ուսանողական խորհուրդներ, գիտական ընկերություններ, արհմիություններ և այլն:

Կիսաֆորմալ կառույցների շարքում, անշուշտ, առաջատար են համարվում ուսանողական խորհուրդները, որոնք ուսումնական հաստատություն-

ներում որոշակի դեր ունեն ուսանողների շահերի ու իրավունքների պաշտ-պանության հարցում:

Ինչպես հայտնի է, պետական Բուհ-երի կողմից իրականացվում է ուս-ման վարձի 20-80%-ի չափով զեղչման քաղաքականություն, սահմանված են որոշ խմբեր՝ ծնողազուրկ, հաշմանդամ, ազատամարտիկի, Բուհ-ի դասա-խոսի երեխաներ և այլն, որոնց համար կիրառվում է հիշյալ արտոնությունը: Ուսման վարձի զեղչման հարցում ՈւԽ-ներն ունեն որոշակի դերակատա-րություն, տարբեր Բուհ-երում տարբեր չափով՝ կախված այդ Բուհ-ում ձևա-վորված ավանդույթներից, ադմինիստրացիայի պատրաստակամությունից: Այդ խմբերի ուսանողների ուսման վարձերի զեղչելու վերաբերյալ նրանց կողմից ներկայացվում են առաջարկություններ, կամ նրանք մասնակցում են դրանց քննարկմանը:

Բացի այդ, բուհերում գործում է նաև տարբեր անվանական կրթաթո-շակների համակարգ, յուրաքանչյուր կազմակերպվում է «լավագույն ուսա-նող» մրցույթ և այլն: Ուսանողների խրախուսման, պարգևատրման հարցում նույնպես իրենց ակտիվ մասնակցությունն ունեն ուսանողական կազմակեր-պությունները. ակադեմիական առաջադիմության հետ զուգահեռ՝ հաշվի է առնվում նաև ուսանողների ներբուհական կյանքին մասնակցության աստի-ճանը և այլն [7]:

Ոչ պետական Բուհ-երում ուսանողական կազմակերպությունները ձևա-վորվեցին ավելի ուշ, իսկ բազմաթիվ ոչ պետական Բուհ-երում նման կա-ռույցներ մինչ օրս գոյություն չունեն կամ նրանց գործունեությունը ձևական բնույթի է, հատկապես, երբ խնդիրը վերաբերում է ուսանողների մասնակ-ցությանը Բուհ-ի կառավարմանը:

ՈւԽ-ների ձևավորման շրջանից հետո պետական Բուհ-երում վերաբաց-վեցին նաև ուսանողական գիտական ընկերությունները, որոնք որոշ Բուհ-երում գործում էին դեռևս խորհրդային ժամանակաշրջանում և դադարեցրին իրենց գործունեությունը 1988-91թթ.: Այս կազմակերպությունների հիմնա-կան նպատակն էր նպաստել ուսանողների կրթական, գիտական և հոգևոր զարգացմանը: Ուսանողական գիտական ընկերությունների կողմից Բուհ-ում նախաձեռնվում են տարբեր գիտակրթական ուղղվածության միջոցա-ռումներ՝ գիտաժողովներ, սեմինարներ, կոնֆերանսներ և այլն: Հրատարակ-վում են ուսանողների, ասպիրանտների, երիտասարդ գիտնականների աշ-խատանքները: Նշված միջոցառումները աչքի չեն ընկնում մասսայակա-նությամբ, բայց ձևավորում են ներբուհական կյանքին հարիր մթնոլորտ [8]:

Բուհ-երի ուսանողական կյանքում բավականին կարևոր տեղ էին զբաղեցնում նաև ուսանողական արհմիությունները: Դեռ ԽՍՀՄ-ի գոյության տարիներից ուսանողական արհմիությունները գրեթե բոլոր Բուհ-երում իներցիոն կերպով շարունակեցին իրենց գոյությունը, իսկ որոշ Բուհ-երում էլ գրեթե փոխարինում էին Ուխ-ներին: Ուսանողական արհմիությունների ուժեղ կողմը նրանց իրավական կարգավիճակն էր, որոշակի ֆինանսական

միջոցների առկայությունը: Սակայն հետագայում ուսանողական արհմիությունները լուծարվեցին, միացան Բուհ-երի աշխատողների (դասախոսների) արհեստակցական կազմակերպություններին:

Իրավական տեսակետից այս կառույցներն ունեն միջանկյալ կարգավիճակ: Իրենց բնույթով դրանք հասարակական կազմակերպություններ են, բայց գրանցված չեն օրենքով նախատեսված կարգով, չունեն ՀԿ-ի կարգավիճակ, որի պատճառով էլ չեն կարող օգտվել օրենքով ընձեռված մի շարք իրավունքներից և հնարավորություններից: Նրանք ունեն իրենց կանոնադրությունը, որը հաստատվում է գիտական կամ ուսումնական հաստատության ղեկավար մարմնի կողմից և, բնականաբար, չի կարող հակասել տվյալ հաստատության կանոնադրությանը: Երիտասարդ գիտաշխատողների խորհուրդները, ուսանողական խորհուրդները, գիտական ընկերություններն ու արհմիությունները փաստորեն հանդիսանում են այս կամ այն գիտական կամ ուսումնական հաստատության ներքին կառուցվածքային ստորաբաժանումներ: Միջանկյալ այս կարգավիճակը թույլ չի տալիս այս կառույցներին ունենալ առանձին բանկային հաշիվ, նրանց բոլոր ֆինանսական գործողությունները կատարվում են գիտական կամ ուսումնական հաստատության ադմինիստրացիայի համաձայնությամբ, ինչը բարդություններ է առաջանում տեղական և միջազգային դոնոր կառույցների հետ աշխատելիս:

Մյուս կողմից, միջանկյալ կարգավիճակը, ի տարբերություն ֆորմալ և ոչ ֆորմալ կառույցների՝ ՀԿ-ների, ուսանողական ակումբների, երիտասարդական խմբերի ու շարժումների, որոշակի առավելություններ ու արտոնություններ է տալիս կիսաֆորմալ երիտասարդական կառույցներին տվյալ գիտական կամ ուսումնական հաստատությունում գործելու առումով:

Ի տարբերություն ուսանողական կառույցների, բուհ-երի ադմինիստրացիան բավական դժվարությամբ է հնարավորություն տալիս ՀԿ-ներին գործելու այդ հաստատություններում, դժվարությամբ է տարածքներ տրամադրում միջոցառումներ կազմակերպելու համար, եթե անգամ այդ ՀԿ-ների հիմնադիրները տվյալ գիտական կամ ուսումնական հաստատության աշխատողներ կամ ուսանողներ են: Բացի տվյալ հաստատության կողմից ճանաչված կառույցներից մյուսները ադմինիստրացիայի կողմից դիտվում են իբրև «դրսի» կառույցներ [9]:

Բոլոր դեպքերում պետք է փաստենք, որ ուսանողական կազմակերպությունների զարգացումը և գործունեությունը էական նշանակություն և ազդեցություն ունեցան Հայաստանի երիտասարդական ոլորտի կայացման վրա: Նախորդելով երիտասարդական ՀԿ հատվածի ձևավորմանը՝ հանդիսացան «կազմակերպված երիտասարդության» ոլորտի շարժիչ ուժ: Դեռևս մինչև 2000-2001 թթ. երկրի երիտասարդական դաշտի թե 'պետական և թե' հասարակական հատվածի բազմաթիվ ակտիվ դերակատարներ տարբեր պետական Բուհ-երի ուսանողական կառույցների ձևավորման և զարգացման ակունքներում էին [10]:

Ոչ ֆորմալ երիտասարդական կառույցներից կարելի է հիշատակել՝ ա./ տարբեր հասարակական կառույցներին կից գործող երիտասարդական միավորումներին՝ ՀԿ-ների երիտասարդական բաժիններ, եկեղեցուն կից գործող երիտասարդական կազմակերպություններ և այլն, բ./ քաղաքական կուսակցությունների երիտասարդական թևերին, գ./ որևէ տեղ չգրանցված երիտասարդական խմբերին, ակումբներին ու կազմակերպություններին [11], ինչպես նաև վերջին շրջանում զգալի ակտիվացած երիտասարդական շարժումներին:

Ուսանողական ակումբները հիմնականում միավորվում են ուսանողներին՝ ըստ որոշակի հետաքրքրության: Բուհ-երում ուսանողական ակումբները ստեղծվում են կամ նախաձեռնողների և համախոհների խմբի կամ ՈւԽ-ների, ՈւԳԸ-ների, ամբիոնների կողմից: Վերջիններիս կողմից ստեղծվելու դեպքում ուսանողական ակումբները վերածվում են նշված կառույցների մասերի: Բանականաբար, Բուհ-երում ուսանողական ակումբների գործունեության թույլտվությունը մեծապես կախված է նրանից, թե ում նախաձեռնությամբ է այն ստեղծվել:

Հայաստանում գործող 80-ից ավելի կուսակցություններից միայն 30-ն ունեն երիտասարդական թևեր կամ մշտապես գործող երիտասարդական կառույցներ, որոնց ճնշող մեծամասնությունը կանոնավոր, կազմակերպված կուսակցական գործունեություն չի ծավալում, հետևաբար կարելի է արձանագրել, որ դրանք առավելապես ձևական կառույցներ են: Ակտիվ գործող երիտասարդական թևեր և կառույցներ ունեն ՀՅԴ-ն, ՀՀԿ-ն, ՕԵԿ-ը, ՄԱԿ-ը, «Ազգային միաբանությունը», ՀԺԿ-ն, «Հանրապետություն» կուսակցությունը, ՀԺԱՄ-ն, «Ժողովրդական կուսակցությունը» և այլն [12]:

Նախկինում խիստ ցածր էր երիտասարդության մասնակցությունը զանգվածային բողոքի ակցիաներին, հանրահավաքներին ու երթերին: Սակայն վերջին շրջանում վիճակն էականորեն փոխվել է, ի հայտ եկան երիտասարդության անհնազանդության տարբեր շարժումներ, որոնք ունեին տարներ ուղղվածություններ, օրինակ բնապահպանական՝ «Դեպի Թեղուտ» [13], սոցիալական՝ «Դեմ եմ» [14] և այլն, որոնք որոշակի հաջողություններ արձանագրեցին: Երիտասարդական այս շարժումները որոշակիորեն նպաստում են Հայաստանում քաղաքացիական հասարակության ձևավորմանը:

Դժվար չէ նկատել, որ թվարկված խմբերից յուրաքանչյուրն ունի իր առանձնահատկությունները, որոնք կարող են ի հայտ գալ տարբեր իրավիճակներում, սակայն, անշուշտ, նրանք ունեն նաև որոշակի ընդհանրություններ: Ընդհանրություններն ու տարբերությունները գլխավորապես պայմանավորված են նրանով, որ այս կառույցները գտնվում են կայացման տարբեր մակարդակների վրա, և որպես հետևանք, դրանց դերը երիտասարդության քաղաքացիական մասնակցության ապահովման և առհասարակ քաղաքացիական հասարակության ձևավորման գործում գնահատվում է իրենց իրական դերակատարմանը համարժեք: Այս իմաստով ՀԿ-ները ավելի լավ վի-

ճակում են, քան ուսանողական միությունները, իսկ արհմիութենական կազմակերպություններն այսօր ուղղակի չեն կատարում իրենց հիմնական գործառույթները [15]:

Վերջին շրջանում երիտասարդական դաշտում նկատվում է որոշակի աշխուժացում: Կազմակերպված երիտասարդությունն իր ֆորմալ, կիսաֆորմալ ու ոչ ֆորմալ կառույցների միջոցով մասնակցում է Հայաստանում ընթացող հասարակական-քաղաքական գործընթացներին: Առավել ակտիվ երիտասարդներին հաջողվում է հաստատվել առաջատար կուսակցությունների ցուցակների անցողիկ տեղերում, եղել են դեպքեր, երբ ինքնաառաջադրված երիտասարդ թեկնածուներ են ընտրվել տեղական ինքնակառավարման մարմիններում և Ազգային Ժողովում:

Ինչ վերաբերվում է երիտասարդական ՀԿ-ներին, ապա երիտասարդության շրջանում նրանց գործունեության վերաբերյալ տեղեկացվածությունը բավականին բարձրացել է: Թեև նախկինի համեմատ ՀԿ-ների անդամների քանակը չի ավելացել, սակայն էականորեն աճել է որևէ հասարակական կազմակերպության գործունեության շրջանակում կամավորական աշխատանքների իրականացրած երիտասարդների քանակը: Հասարակական կազմակերպությունների անդամների վերաբերյալ երիտասարդների դիրքորոշումներն ավելի դրական են, քան կուսակցությունների առումով [16]: Սակայն սրան զուգահեռ նկատվում են նաև բացասական միտումներ՝ երիտասարդական ՀԿ-ների կուսակցականացման դեպքեր, երբ առավել ակտիվ ՀԿ-ների ղեկավարներ դառնում են կուսակցականներ, իսկ կազմակերպությունը վեր է ածվում տվյալ կուսակցության երիտասարդական թևի: Անշուշտ, սա բացասական ազդեցություն է ունենում ՀԿ-սեկտորի վրա [17]:

Այդուհանդերձ մի շարք երիտասարդական ՀԿ-ներ լուրջ ներդրում ունեն երիտասարդների ակտիվության խթանման, երկրի քաղաքական ու հասարակական կյանքին ներգրավվածության ու մասնակցության համար նպաստավոր դաշտ ձևավորելու, նրանց իրավական ինքնագիտակցության աճի և մի շարք այլ կարևոր խնդիրների տեսակետից: Կարելի է նշել, որ գործող երիտասարդական ՀԿ-ների որոշ մասը կարևոր գործառույթ է իրականացնում երիտասարդ կադրերի որոշակի կազմակերպչական ունակությունների, հմտությունների, մտավոր ներուժի, կարողունակության, մասնագիտական աճի, զբաղվածության, ռեսուրսների համախմբան ու կենտրոնացման ուղղությամբ: Ներկայումս Հայաստանի երիտասարդական դաշտում բավական արդյունավետ գործում են այն ՀԿ-ները, որոնց հաջողվել է մեկ կամ մի քանի ծրագրերի շրջանակներում երկխոսության դաշտ ձևավորել անգամ տարբեր կուսակցությունների անդամ և գաղափարական հակադիր կողմնորոշումներ ունեցող երիտասարդների միջև: Եթե հաշվի առնենք այն հանգամանքը, որ այսօրվա երիտասարդները կերտելու են Հայաստանի ապագան, ապա նրանց միջև շփման, համատեղ գործունեության ծավալման նպատակով որոշակի քայլերի ձեռնարկումը բխում է նաև ազգային ընդհա-

նուր շահերից [18]: Աստիճանաբար ձևավորվում է ակտիվ երիտասարդության զգալի հատված, որն աչքի է ընկնում շարժունակությամբ (մոբիլությամբ), ընթացիկ դեպքերին արագ արձագանքելու ունակությամբ:

Հայաստանի երիտասարդության քաղաքացիական մասնակցության զարգացման հարցում շարունակում են կարևոր և անհերքելի նշանակություն ունենալ ուսանողական կազմակերպությունները [19], թեև դա հաճախ դրսևորվում է այդ կառույցների, առաջին հերթին՝ ՈւԽ-ների կուսակցականացման միջոցով:

Սակայն, չնայած որոշ ձեռքբերումներին, Հայաստանում երիտասարդության ավելի ստվար զանգվածը շարունակում է ակտիվ մասնակցություն չունենալ թե տեղական, թե համապետական ընտրական գործընթացներին: Երիտասարդների շրջանում խիստ մեծ էր աբսենտիստների (ընտրություններին չմասնակցողների) տեսակարար կշիռը: Նրանք իրենց չմասնակցելը հիմնականում բացատրում էին տարբեր դրդապատճառներով՝ բացարձակ անտարբեր են քաղաքական գործընթացների և, առհասարակ, քաղաքականության նկատմամբ, իրենց մեկ ձայնը որոշիչ չեն («մեկ ձային սինդրոմ»), չեն վստահում ընտրությունների արդարությանն ու թափանցիկությանը [20]: Հատկապես դա ցայտուն դրսևորվում է մարզերում, ինչը պայմանավորված է մարզերի և Երևանի անհամաչափ զարգացման հանգամանքով:

Ակնհայտ է, որ երիտասարդության մեծամասնությունը քաղաքական մասնակցության առումով հստակ խնդիր ունի: Դրանք մի կողմից սահմանափակում են նրանց հնարավորությունները որոշումների կայացման գործընթացում որոշակի ազդեցություն ունենալու առումով, իսկ մյուս կողմից արգելակում են մեր երկրում բնականոն սերնդափոխության գործընթացը: Երիտասարդության ակտիվ ու ազդեցիկ քաղաքական մասնակցությունն առավելապես պայմանավորված է կուսակցությունների՝ որպես քաղաքական սոցիալիզացման կարևորագույն օղակների դերի բարձրացումով: Սրան կարող են նպաստել ինչպես Ընտրական օրենսգրքում նախատեսված համամասնական (կուսակցական ցուցակներում երիտասարդների համար քվոտաների ավելացումով) տեղերի ավելացումը, այնպես էլ գաղափարաքաղաքական հստակ ուղղվածություն կուսակցությունների գործունեությունը, որոնց պարագայում առաջին պլան կմղվի պայքարը կենսունակ գաղափարների ու քաղաքական ծրագրերի միջև [21]: Կա կարծիք, որ ի տարբերություն ավելի տարեց քաղաքական գործիչների, երիտասարդ քաղաքական գործիչներն ավելի գաղափարականացված են, այսինքն՝ կրողն են այն կուսակցության գաղափարախոսության, որը ներկայացնում են: Հետևաբար, քաղաքական համակարգի առողջացման հույս կա:

Հայաստանի երիտասարդական դաշտին դեռևս չի հաջողվում իրականացնել ի սկզբանե իրեն վերապահված առաքելությունը, այն է՝ հասարակական պահանջներին համահունչ խնդիրների ձևակերպում, արտահայտում, պետության և հասարակության միջև երկխոսության դաշտի ձևավորում: ՀԿ

համայնքը նպատակաուղղված արդյունավետ քաղաքացիական մասնակցության համար ապահովում է անհրաժեշտ տեղեկատվական, խորհրդատվական հիմքեր, բայց շատ դեպքերում չի հանդիսանում մասնակցային գործընթացի կազմակերպիչ ու կառավարիչ: ՀԿ-ների կողմից հասարակությանը հուզող թեմաներին անդրադառնալը երբեմն ուղղորդվում է դրսից՝ մեր երկրի համար դրանից բխող անցանկալի հետևանքներով։ Այս տեսակետից կարծում ենք, որ պետական կառույցները պետք է ավելի ակտիվ աշխատեն կազմակերպված երիտասարդության ու նրանց կառույցների հետ, մշտապես լինելով նրանց հետ երկխոսության մեջ: Պետությունը ինքը պետք է դրամաշնորհներ տրամադրի այդ կառույցներին, պատվիրի նրանց որոշակի հիմնահարցերի շուրջ աշխատանքներ տանելու առումով, փորձելով նվազեցնել կազմակերպված երիտասարդության օգտագործման հնարավորությունը, դրսից ֆինանսավորող կառույցների կողմից:

Մյուս կողմից էլ ավելի սուղ միջոցները հնարավորություն չեն տալիս իսպառ վերցնել ՀԿ-ներին հատկացվող դրսի ֆինանսավորումը: Այս առումով հետաքրքրական է այն մարտավարությունը, որ որդեգրել են մի շարք ՀԿ-ներ։ Նրանք աշխատում են դոնորների պահանջները մոտեցնել մեր հասարակության հիմնախնդիրներին։ Նման ձևով աշխատանքների կազմակերպման արդյունավետությունն ավելի տեսանելի է հատկապես համայնքային զարգացման այնպիսի ծրագրերի իրականացման ժամանակ, ինչպիսիք են՝ ինտերնետ կապի ապահովումը, տարբեր կենցաղային խնդիրների լուծումը, սոցիալական օգնության տրամադրումը, անգլերենի ուսուցման դասընթացների կազմակերպումը, երիտասարդության շրջանում զբաղվածության ապահովումը, փոքր և միջին ձեռներեցության աջակցությունը և այլն: Այս ծրագրերի միջոցով լուծվում են պետության և հասարակության առջև ծառացած գերազանցապես սոցիալական բնույթի կարճաժամկետ խնդիրները: Ինչ վերաբերում է երկարաժամկետ խնդիրներին, ապա դրանց լուծմանն աջակցել հնարավոր է միայն համայնքների զարգացմանն ուղղված՝ պետության կողմից մշակված ռազմավարության համատեքստում իրականացվող ծրագրերի միջոցով [22]:

Ակտիվ երիտասարդությունը, բնականաբար, ունի որոշակի քաղաքական հայացքներ, որոնք միշտ չէ, որ համընկնում են պաշտոնական տեսակետներին, բայց դա չպետք է պատճառ դառնա, որ պետական կառույցներն իրենցից վանեն ակտիվ ու կազմակերպված երիտասարդությանը: Ընդհակառակը, պետական կառույցները իրենք պետք է նախաձեռնեն անխտիր բոլոր երիտասարդական կառույցների հետ երկխոսության գործընթացը, լսել նաև ընդդիմախոսների տեսակետները:

Այս առումով դրական օրինակ կարելի է համարել նաև այն, որ 50-ից ավելի ՀԿ-ներ միավորվել են համակարգող խորհրդում և սերտորեն համագործակցում են ՀՀ պաշտպանության նախարարության համապատասխան կառույցների հետ՝ զինված ուժերում ոչ կանոնադրական փոխհարաբերու-

թյունների և այլ բացասական երևույթների կանխարգելման նպատակով: Եթե դա հնարավոր եղավ անել մեր երկրի անվտանգության այնպիսի կարևոր բնագավառում, ինչպիսին բանակաշինությունն է, ուրեմն, դա կարելի է անել նաև մյուս ոլորտներում:

Հայաստանի երիտասարդական դաշտում վաղուց օրախնդիր է դարձել ՀԿ-ների շրջանում կոալիցիաների ձևավորումը: Այս իմաստով ավելի արդյունավետ կարող են գործել բազմաճյուղ և բազմաոլորտ կոալիցիաները, որտեղ բացի ՀԿ-ներից, կարող են ներգրավվել քաղաքացիական հասարակության այլ ինստիտուտներ՝ ԶԼՄ-ներ, արհմիութենական կազմակերպություններ, ուսանողական միություններ և այլն, ինչը պետք է խրախուսվի ու քաջալերվի պետական կառույցների կողմից: Նման հետևողական քայլերի միջոցով միայն հնարավոր կլինի բարձրացնել երիտասարդության քաղաքական մասնակցության աստիճանը և օգտագործել կազմակերպված երիտասարդության ներուժը Հայաստանում քաղաքացիական հասարակության ուր քաղաքական համակարգի լիարժեք կայացման գործում:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. *Մխիթարյան Ա.*, Կազմակերպված երիտասարդության դերը հասարակական նոր հարաբերությունների ձևավորման գործընթացում, «Նորավանք» ԳԿՀ, «Հայաստան-5», տեղեկագիր, Եր., 2005, էջ 23:
2. Տես «Հասարակական կազմակերպությունների մասին» ՀՀ օրենք, 04.12 2001թ. http://www.arlis.am/
3. Հայաստանի երիտասարդության ազգային զեկույց, Եր., 2007, էջ 146:
4. Տես «Հայաստանի ՀԿ սեկտորի գնահատում. 2004 թվականի համեմատական հետազոտություն», Եր., 2004:
5. Հայաստանի երիտասարդության ազգային զեկույց, էջ 146:
6. Տես նույն տեղում, էջ 159:
7. Հայաստանի երիտասարդության ազգային զեկույց, էջ 153:
8. Հայաստանի երիտասարդության ազգային զեկույց, էջ 154:
9. Հայաստանի երիտասարդության ազգային զեկույց, էջ 155:
10. Նույն տեղում, էջ 152:
11. *Մխիթարյան Ա.*, Կազմակերպված երիտասարդության դերը հասարակական նոր հարաբերությունների ձևավորման գործընթացում, էջ 24:
12. Հայաստանի երիտասարդության ազգային զեկույց, էջ 159:
13. Տես http://hetq.am/arm/news/15611/depi-texut.html/
14. Տես http://dem.am/
15. Հայաստանի երիտասարդության ազգային զեկույց, Եր., 2007, էջ 146:
16. Հայաստանի երիտասարդության ազգային զեկույց, Եր., 2011, էջ 64:
17. *Վարդանյան Թ.*, ՀՀ հասարակական համակարգի հիմնախնդիրները արդի փուլում, «Նորավանք» ԳԿՀ, «Հայաստան – 1» տեղեկագիր, Եր., 2004, էջ 25:
18. *Վարդանյան Թ.*, ՀՀ երիտասարդական հասարակական կազմակերպությունների հիմնախնդիրները և առանձնահատկությունները, «Նորավանք» ԳԿՀ, «Հայաստան-5», տեղեկագիր, Եր., 2005, էջ 11:
19. Հայաստանի երիտասարդության ազգային զեկույց, էջ 154:

20. Նույն տեղում, էջ 160:
21. Հայաստանի երիտասարդության ազգային զեկույց, էջ 161:
22. *Վարդանյան Թ.,* ՀՀ երիտասարդական հասարակական կազմակերպությունների հիմնախնդիրները և առանձնահատկությունները, «Նորավանք» գիտակրթական հիմնադրամ, «Հայաստան», № 1,Եր., 2005, էջ 12:

КЛАССИФИКАЦИЯ МОЛОДЕЖНЫХ ОРГАНИЗАЦИЙ АРМЕНИИ И ПРОБЛЕМЫ ПОЛИТИЧЕСКОГО УЧАСТИЯ

Р.А. Маргарян

АННОТАЦИЯ

Данная статья касается вовлечения молодежи в общественно-политических процессах в Армении. Рассматривается участие молодежи в формальных, неформальных и полуформальных молодежных организациях с юридической точки зрения. Анализируются сходства и различия каждой из групп.

Ключевые слова: молодежь, молодежная политика, молодежное гражданское участие, молодежные организации, неправительственные организации, Студенческий совет.

THE STRUCTURE AND CLASSIFICATION OF ISSUES OF POLITICAL PARTICIPATION OF ARMENAN YOUTH

H. Margaryan

SUMMARY

This article applies to youth involvement in Armenia's sociopolitical processes. Under consideration is the participation of youth in formal, semi-formal and informal youth organizations from legal point of view. Also, the similarities and differences of each of the groups are examined.

Keywords: youth, youth policy, youth civic participation, youth organizations, non-governmental organization, Student council.

Вестник РАУ № 1, 2016, 86–106

ФИЛОСОФИЯ

ԵՎՐՈՊԱԿԱՆ ՊԱՏՄԱՓԻԼԻՍՈՓԱՅՈՒԹՅԱՆ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ՄԻՏՈՒՄՆԵՐԸ

Ա. Կ. Ղազարյան

ԱՄՓՈՓՈՒՄ

Հոդվածում լուսաբանվում են եվրոպական պատմափիլիսոփայության զարգացման հիմնական միտումները՝ շեշտադրելով այն խնդիրները և նպատակները, որոնք յուրաքանչյուր պատմական շրջափուլում առաջադրում է եվրոպացու փիլիսոփայական-պատմական գիտակցությունը: Հոդվածում եվրոպական պատմական գիտակցության և պատմափիլիսոփայական խնդրակարգը տրամաբանական հերթականությամբ վերլուծվում է եվրոպական փիլիսոփայության պատմության հենքի վրա: Հեղինակը դիմում է եվրոպական փիլիսոփաների և մտածողների պատմափիլիսոփայական հայացքներին, որոնք թողել են նկատելի ազդեցություն եվրոպական պատմափիլիսոփայական մտքի զարգացման վրա և որոնք այսօր էլ խիստ արդիական են:

Հիմնաբառեր՝ եվրոպական պատմափիլիսոփայություն, դիցաբանական գիտակցություն, էմպիրիկ և փիլիսոփայական պատմություն, եվրոպական պատմափիլիսոփայական ավանդույթ, համաշխարհային պատմության գաղափար, եվրոպական պատմական գիտակցություն, հասարակական առաջընթացի գաղափար:

Եվրոպական պատմափիլիսոփայական ավանդույթը ձևավորվել է գերմանական, ֆրանսիական, անգլիական պատմական դպրոցների հենքի վրա: Եթե գերմանական դպրոցը հիմնականում կրում է կրոնական-խորհրդապաշտական բնույթ, ապա անգլոֆրանսիականը տեղադրվում է Լուսավորականության իդեալների և համընդհանուր ռացիոնալության սկզբունքի շրջանակներում: Պատմական զարգացման եվրոպական բոլոր տեսությունները աճեցին կա՛մ իբրև շեղում՝ հիմնականում գերմանական պատմական դպրոցից, կա՛մ նրա հետևորդները դարձան և զարգացրին պատմափիլիսոփայության առանցքային գաղափարները: Պատմափիլիսոփայության մեջ իսկայական ներդրում են կատարում Ջ.Վիկոն, Ի. Հերդերը, Գ. Հեգելը, Ի. Կանտը, Կ. Մարքսը, Օ. Կոնտը: Իսկ եվրոպական պատմական գիտակցության հիմնական ժամանակակից խնդիրները՝ հատկապես համաշխարհային պատմության նկատմամբ առավել հետաքրքիր պարզաբանումները, շարա-

դրեցին Է.Տրյոլչը, Ս.Տրուբեցկոյը, Օ.Շպենգլերը, Ա.Թոյնբին, Կ.Յասպերսը, Ռ.Կոլինգվուդը, Պ.Սորոկինը և Ն.Դանիլևսկին: Եվրոպական պատմափիլիսոփայական գիտակցության մեջ համաշխարհային պատմական գործընթացին տրվեց սկսվելու և ավարտվելու «հնարավորություն»՝ ի տարբերություն հելլենական գիտակցությանը հատուկ անվերջ շրջապտույտի գաղափարին:

«Պատմափիլիսոփայություն» հասկացությունը առաջինը օգտագործում է ֆրանսիացի լուսավորիչ Վոլտերը 1756թ., իսկ գերմանական մտածող Հերդերի աշխատություններում արդեն ձևակերպվում է պատմափիլիսոփայության խնդրակարգը: Հերդերը առաջադրեց համաշխարհային պատմական գործընթացի միասնականության գաղափարը՝ գործընթաց, որում ընդգրկված են բոլոր ժողովուրդները, և որը տանում է դեպի համամարդկային միասնական ապագա: Այս գաղափարը վերածվեց մշակութային-պատմական և բարոյական արժեքի ողջ մարդկության համար: Հետագայում եվրոպական պատմափիլիսոփայությունը համաշխարհային պատմությունը համարեց Եվրոպայի պատմությունը:

Տրյոլչը այսպիսի կերպափոխումը կոչում է եվրոպացու մեծամտություն կամ քրիստոնեական դոգմատիզմի նոր մոդիֆիկացիա՝ ընդհանուր ճակատագրի, բացարձակ ճշմարտության և փրկության մասին, որը վերաձևվել է՝ դառնալով բացարձակ բանականության և գիտության, մշակույթի և միակ ճշմարտության թագավորություն [1]: Համանման կարծիք է հայտնում նաև Ֆ.Դոստոևսկին: Եվրոպան եսասեր է և անտարբեր այլ մշակութային աշխարհների նկատմամբ, իրենք եվրոպացիներն էլ իրար այնքան լավ չեն հասկանում [2]: XIII դ. եվրոպացի տարեգիրը ոչ մի խոսք չի ասում չինացիների, արաբների և այլոց մասին, մինչդեռ գրում է համաշխարհային պատմություն: Թե՛ Հեգելը, թե՛ Մարքսը խոսում են համաշխարհային միասնական պատմության մասին, բայց ուշադրություն չեն դարձնում ո՛չ եվրոպական ժողովուրդներին և ո՛չ նրանց մշակույթներին, որոնք, նրանց կարծիքով, պատմության համար նշանակություն չեն ունեցել:

Ըստ եվրոպական պատմափիլիսոփայության դասական հեղինակների՝ միայն եվրոպացին է ձգտում ձեռք բերել գիտակցաբար պահպանված անցյալից գիտակցաբար կառուցված ապագա: Ուստի պատմության փիլիսոփայությունը պիտի սահմանափակվի միասնական պատմական գործընթացի մեջ թափանցելով՝ ելնելով այսօրվա եվրոպացու ապրումներից և համապատասխանելով նրա ապագայի կառուցմանը և ներկայի ստեղծագործական վերափոխումներին: Պատմափիլիսոփայական խնդիրները ծագել են եվրոպականության ձևավորման հետ և ավելի ու ավելի են հարստանում նրա էության բարդացման հետ: «Միայն եվրոպականության մեջ ենք հայտնաբերում (չնայած բազմաթիվ տարբերություններին) իմաստային միասնություն, երբ խոսքը գնում է պատմական կապերի և իմաստային ամբողջականության մասին, որը կազմում է մեր գոյության հիմքը» [3]:

Սակայն Արևմուտքի, Հեռավոր և Մերձավոր Արևելքի մշակութային

ավանդույթների միջև այնքան մեծ են տարբերությունները, որ միասնական մարդկության մասին դժվար է խոսել: Մարդկությունը չունի մշակութային միասնություն, հետևաբար չի կարող ունենալ միասնական պատմություն իր միասնական զարգացումով:

Եվրոպական պատմափիլիսոփայության մեջ մարդը իբրև պատմական սուբյեկտ հանդիսանում է համընդհանուր պատմական բովանդակության իրականացման միջոց. պատմափիլիսոփայությունը գծում է մարդ-պատմություն հարաբերության բոլոր սահմանները:

Պատմական գիտակցության առաջին աստիճանը դիցաբանությունն է: Առաջանալով նախնադարյան հասարակության մեջ՝ դիցաբանությունը հանդես է գալիս իբրև աշխարհընկալման, աշխարհակողմնորոշման առանձնահատուկ տեսակ՝ արտահայտելով մարդու ձգտումը՝ ըմբռնելու շրջապատող իրականությունը: Դիցաբանական աշխարհընկալումը բնութագրվում է առաջին հերթին փոխկապերի, փոխգործողությունների, փոխկապվածության հատկանիշներով: Նախնադարյան մարդը բնությունից դեռևս չի առանձնացվել: Բնականի և սոցիալականի, անհատականի և հասարակականի, հոգեկանի և ֆիզիկականի միջև սահմանները անորոշ են: Այսպիսի հարաբերական չտարաբաժանվածությունը ստացել է սինկրետիզմ անվանումը: Մարդու այսպիսի ներսուզումը բնական, հասարակական գործընթացի մեջ պայմանավորվել է վերացական պատկերացումների թույլ զարգացմամբ: Բայց դիցաբանական գիտակցությունը օժտված է որոշակի համակարգայնությամբ, կարգով: Մարդն իր դիցաբանական պատկերացումներում փորձում է վերաստեղծել այն տիեզերական ներդաշնակությունը, որ գոյություն ունի մարդու և բնության միջև, և իր հասարակությունը տեղավորում է այդ կարգավորված, հավերժական ընթացքի մեջ: Եվ հաճախ այդ բարձրագույն կարգի կենտրոնը դառնում է արարչագործության կենտրոն (սար, գետ, դաշտավայր): Սրբացված այդ վայրը հիմնականում կապվում է մարդու (ցեղի, հանրույթի) ծննդավայրի հետ: Տիեզերակառույցը հրաշալի մոդելավորվում է՝ դառնալով մեծ տիեզերական ներդաշնակության մանրակերտ, որն արտացոլվում է առասպելի մեջ, որտեղ վերակերպավորվում է գոյի անդրպատմական մոդելը իր հավերժական ճշմարտություններով, բարձրագույն տիեզերական ներդաշնակությամբ և կատարյալ տրամաբանությամբ: Առասպելը ժողովրդի հիշողության մեջ պահպանված պատումն է անցյալում կատարվածի մասին: Բացի առասպելներից, որոնք գտնվում են անհայտ հեռավորության վրա, տարբեր պատմական դարաշրջաններ հագեցված են առասպելաստեղծ տարրերով: Այսպիսի առասպելներով հարուստ են, հավանաբար, միջնադարի մասին պատմությունները. «առաջին Լեգենդները պետք է իրենց մեջ ամփոփեն քաղաքացիական ճշմարտություններ և դրա համար դրանք առաջին ժողովուրդների Պատմություններն են» [4]:

Առասպելում թաքնված է իր ներքին արժեքը, այն է՝ որոշակի խորհրդա-

նիշներ և ժողովրդի պատմական ճակատագրի մասին նկատառումներ: Պատմական ավանդապատումը ավելին է, քան սովորական պատմությունը, որովհետև այն իր մեջ պարունակում է տվյալ ժողովրդի պատմական ճակատագրի մասին այլաբանական իմաստներ, որոնք առաջնային նշանակություն ունեն պատմության փիլիսոփայական վերլուծության համար` բացահայտելու պատմական կյանքի ներքին իմաստը: Պատմական իրադարձությունից ավելի պատմության փիլիսոփայության համար նշանակություն է ձեռք բերում պատմության գաղտնի, ներքին կյանքը, պատմության «ներաշխարհը»:

Անտիկ փիլիսոփայական միտքը ընդունում է մարդկային գործունեության փոփոխականությունը, անհավասարաչափությունը, որը տեղի է ունենում իր էության մեջ անփոփոխ աշխարհում: Անտիկ միտքը չի դիտարկում տարբեր ժամանակների, դարաշրջանների, հանգամանքների, պատմական իրադարձությունների փոփոխությունները: Անտիկ փիլիսոփայության մեջ բացակայում է պատմական կյանքի համակարգայնացումը (կոնցեպտուալիզացիա): Անտիկ մտածողության մեջ պատմության հեղինակազոր (ավտարկիկ) իմաստը իր դասական արտահայտությունն է ստացել: Հին հունական մոտեցմամբ պատմությունը շարժվում է շրջանով` վերադառնալով իր ելման կետին: Պատմության ընթացքը ներառում է ծագում, ծաղկում, անկում: Յուրաքանչյուր պատմական գոյ իր ոչ մի դրվագում չունի պատմական այս կամ այն նպատակը: Ապագան պատահական է, և նա չի կարող ներկային տալ արժեք և իմաստ: Հաղթանակի ժամանակ անհրաժեշտ է մտածել ճակատագրի հարվածների մասին: Այս աշխարհընկալումը հատուկ է Տացիտոսին. «Որքան շատ եմ մտածում հին և նոր ժամանակների մասին, այնքան շատ է երևում ինձ բոլոր գործերի և իրադարձությունների, մարդկային բոլոր ձեռնարկների մեջ կուրություն և անհուսալիություն» [5]:

Հետաքրքիր է, որ հռոմեացիները և հույները իմաստավորում էին ոչ թե պատմությունը, այլ պատմությունները:

Ինչո՞վ է պայմանավորված, որ հույները չունեին «պատմականության զգացողություն»: Բերդյաևը բացատրում է այս հանգամանքը նրանով, որ հույները չունեին «ազատության զգացում» ո՛չ հունական կրոնում, ո՛չ փիլիսոփայության մեջ: Անտիկ հոգևոր աշխարհին հատուկ է հնազանդությունը ճակատագրին: Հելլենականությանը խորթ է պատմություն կերտող սուբյեկտը, առանց որի անհնարին է և՛ պատմությունը, և՛ նրա ընկալումը: Առանց գործող, պատմություն կերտող, ազատ մարդու անհնար է պատմության բացահայտումը: Հելլենական գիտակցությանը խորթ է պատմականությունը. ոչ մի հույն փիլիսոփա չի փորձում ըմբռնել պատմության իմաստը: «Հունական աշխարհընկալումը էսթետիկական է, նրանք աշխարհակառույցը ընդունում են ստատիկ, ներդաշնակ: Իսկ պատմությունը դա դրամա է, շարժում, ընթացք, որն ունի իր սկիզբը, ներքին զարգացումը և ուղղված է ապագային» [6]:

Անտիկ պատմափիլիսոփայության այն ձեռքբերումը, որն անցավ եվրոպական մտքին, պատմական իրողության տրամաբանական և ռացիոնալ հիմնարար կառուցվածքն է: Այն ապահովեց եվրոպական պատմափիլիսոփայության իմացաբանական բանականացումը: Սակայն եվրոպական մշակութային գիտակցության պատմականացումը տեղի ունեցավ նախ քրիստոնեության հաստատումով: Քրիստոնեական պատմագիտակցության համար ելակետային է Քրիստոսի հայտնվելը, որն անմիջապես բաժանում է ժամանակը երկու հիմնական շրջանի՝ նրանից առաջ և հետո: Քրիստոնեական հավատը հարաբերվում է Քրիստոսի հայտնվելու հետ հիշողության մոդուսում, քանի որ քրիստոնեության ողջ գոյությունը գոյություն չէ կոնկրետ միաժամանակյա կտրվածքում: Դա, նախ, ենթադրում է պատմական ժամանակի գիտակցում, այսինքն՝ պատմական ժամանակների միջև տարբերությունների գիտակցում:

Համաշխարհային պատմության առաջին համընդհանուր ժամանակագրությունը պատկանում է Եվսեբիոս Կեսարացուն (260/265թթ.–338/339թթ.), որը բաժանեց պատմությունը մինչև Քրիստոսի ծնունդը և Քրիստոսի ծնունդից հետո՝ ընդգծելով մարդկության պատմության առանցքային, գագաթնակետային պահը:

Հավատի վախճանաբանական ուղղվածությունը պատմականացնում է քրիստոնեական գիտակցությունը, շարադասում է ժամանակայնությունը, մարդկության պատմության իրադարձությունները՝ կյանք՝ արարչագործությունից հետո, պատմության ընթացքը՝ ներկայով դեպի ապագա, դեպի Աստծո թագավորություն: Միևնույն ժամանակ քրիստոնեությունը մտցնում է պատմության ընկալման նոր որակ՝ անհատական կյանքի պատմականություն, քանի որ յուրաքանչյուր մարդու գոյություն ներկայանում է իբրև անհատական պատմություն, պատմական հարաբերություն Աստծո և մարդկային հոգու միջև, Աստծո և իր ստեղծածի միջև: Քրիստոնեությունը ենթադրում է նաև մարդկային կյանքի անհատական պատմական իմաստավորում, ընդ որում մարդկային կյանքը ընդունվում է իր արժեքով՝ նշանակալից և իր բովանդակությամբ՝ յուրահատուկ:

Համաշխարհային պատմության հայեցակարգը, որը բացահայտվում է արարչագործության լույսի ներքո, իր հիմնական ուրվագծերով քրիստոնեական աստվածաբանության մեջ հայտնվել էր սկսած Օգոստինոսից: Նրա ուսմունքի մեջ պատմությունը միասնական է, և միասնական ճակատագիրը պայմանավորված է մեկ նախահորով՝ Ադամով: Նոր՝ անտիկից տարբեր, քրիստոնեական պատմության օբյեկտը դարձավ համաշխարհային ընտանիքը, նույն արյունից, հորից ստեղծված ողջ մարդկությունը: Մարդկության պատմության նպատակը դարձավ Աստծուն գտնելը: Մարդկային ցեղի դրաման դրամա է որոշակի սահմաններում, որն ունի իր սկիզբը և կունենա իր վերջը: Պատմությունը ունի գծային սխեմա: Առանց պատմության վերջի հեռանկարի՝ ընկալելի չէ պատմական զարգացումը: Առանց վախճանաբա-

նության պատմությունը չի ունենում իր ներքին պլանը:

Դիմելով հռոմեական պատմությանը՝ Օգոստինոսը պարզաբանում է Հռոմի անկման պատճառները, դրանով իսկ տալով հին պատմության առաջին իմաստատեսական ակնարկը: Օգոստինոսի մոտ պատմության նպատակը բարոյական-գաղափարական է: Պատմությունը ձեռք է բերում բարոյական աստիճանական զարգացման բնույթ [7]:

Միջնադարյան աստվածաբանությունը ոչ մի քայլ չկատարեց այդ ուղղությամբ: Քրիստոնեական պատմության օբյեկտը դարձավ համաշխարհային ընտանիքը, և այդ երևույթի համար իրական հիմքեր էր ստեղծել Հռոմեական կայսրությունը: Պատմիչները սկսեցին հյուսել այդ ժողովուրդների պատմությունը համընդհանուր պատմական կառույցի մեջ: Հեթանոս պատմիչների պատմությունները (Հին Կտակարան) միավորելով մեկ ընդհանուր պատմական հյուսվածքի մեջ՝ Կեսարացին ամբողջացրեց համաշխարհային պատմությունը Ադամից մինչև 330թ., ընդ որում Կեսարացին սահմանել էր քրիստոնեական պատմության շրջանակները, իսկ փիլիսոփայական ոգին ներարկում է Օգոստինոսը: Օգոստինոսի ստեղծագործություններում արտացոլվում է քրիստոնեության հաղթանակը, եկեղեցու համաշխարհային նշանակությունը: Եվրոպական պատմափիլիսոփայության մեջ պահպանվում են հենց Օգոստինոսի դրույթները:

Վերածնունդը աշխարհակառույցի կենտրոնում տեղավորեց մարդուն՝ առաջ քաշելով ինքնուրույն, ինքնաբավ մարդու հայեցակարգը՝ հաղթահարելով միջնադարյան աշխարհընկալումը: Եկեղեցու հեղինակության անկման հետևանքով աճեցին անհատապաշտությունն ու սուբյեկտիվիզմը: Վերածննդի պատմական գիտակցության մեջ տեղի ունեցող արմատական փոփոխությունները լավագույնս արտահայտվել են Մաքիավելու ուսմունքում: Պատմության մեջ Մաքիավելին առաջընթաց չի տեսնում: Հնագույն ազգերի մոտ նա դիտարկում է ավելի մեծ սեր դեպի ազատությունը, քան նոր ազգերի մոտ և շատ ավելի հզոր դաստիարակության համակարգ: Մաքիավելին պատմության պատճառները փնտրում է մարդկային հատկանիշների և քաղաքական հաստատությունների մեջ: Մարդիկ երբեք չեն գործում բարոյականությամբ, միայն՝ ըստ անհրաժեշտության [8]:

Եթե Մաքիավելին կրոնին վերաբերվում էր իբրև քաղաքական միջոցի, ապա Բոդենը խոսում է նրա բարձր նշանակության մասին և քարոզում կրոնահանդուրժողականություն: Ըստ նրա՝ պատմությունը կենդանություն է տալիս փիլիսոփայությանը, իսկ պատմության ուսումնասիրության մեթոդի ձևակերպումը Բոդենը համարում է փիլիսոփայության գործառույթ: Նա պատմությունը բաժանում է երեք բնագավառների՝ աստվածային (եկեղեցական), բնական և մարդկային: Պատմաբանը պարտավոր է այս երեք մակարդակները ընդգրկել և պարզաբանել մարդկային պատմության հարաբերությունը աստվածայինի հետ: Բոդենը առաջընթացի գաղափարի առաջին քարոզիչն է: Նա հրաժարվում է պատմության շրջանաձև զարգա-

ցումից և շեշտը դնում է առաջընթաց շարժման վրա: Նա դեմ է այն մտքին, որ մարդկությունը ունեցել է իր ոսկե դարը, հետո ետընթաց է գրանցել: Բոդենը այս առումով հանդիսանում է Բեկոնի «Գիտությունների արժանապատվության և բազմապատկման մասին» գործի նախակարապետը: Բոդենի իրական ժառանգորդը Մոնտեսքյոն է, որը զարգացնում է Բոդենի տեսությունը՝ կլիմայի ազդեցությունը ժողովուրդների բարքերի և բնույթի վրա:

Բեկոնը մարդու կողմից բնությունը հաղթահարելու փառավոր ճանապարհը համարում է հայտնագործությունները և սրանով եվրոպական պատմափիլիսոփայության մեջ առանձնահատուկ տեղ է գրավում: Նա ընդունում է անվերջ առաջընթացի գաղափարը: Նախորդ դարաշրջանների «գիտական մոլորությունները» Բեկոնը համարում է ոչ ճիշտ մեթոդաբանության արդյունք: Առաջընթացին խանգարում են ոչ թե գաղափարները, այլ՝ բնության ուսումնասիրության սխալ մեթոդը: Մեծ դժվարություններ է հարուցում մտովի տեղափոխվել անցած դարաշրջաններ, ըմբռնել մարդկանց մտադրությունները, գտնել գործողությունների ներքին տրամաբանությունը: Պատմության օգուտը Բեկոնը տեսնում է ոչ միայն գիտության փառավոր ընթացքը հաստատելու մեջ, այլ, որ ավելի կարևոր է՝ նպաստելու գիտությունների հաջողություններին, գտնելու անհաջողությունների և արժանիքների պատճառները, որից էլ դուրս բերել լավագույն մեթոդները: «Քանի որ գործում է թյուր և կանգնում անհաջողության առաջ նա, ով չի հենվում անցյալի հիշողության և օրինակների վրա» [9]:

Պատմությունը պահպանում է նախնիների քաջագործությունների հիշատակները, քաղաքացիական իմաստությունը: Բարդությունը կայանում է նրանում, որ հնագույն պատմությունները ունեն մի շարք թերություններ. ոմանք պատմում են աղքատ բովանդակությամբ, ոմանք հյուսում են իրականը ցանկալիի հետ, շեշտում անկարևորները, ոմանք շատ են ստեղծագործում, և խիստ զգացվում է կուսակցականության դրոշմը, ոմանք պատմությանը քաղաքականություն են խառնում: Բեկոնը պատմությունը բաժանում է երկու տեսակի՝ մաքուր և խառն: Խառը այն պատմությունն է, երբ պատմաբանը պատմությանը խառնում է քաղաքականություն, բնագիտություն և այլն: Մաքուր պատմության մեջ պատմական պատումը կատարվում է ընտրողությամբ՝ պատմագրի իր առաջ դրած խնդիրներին համապատասխան՝ նպատակ ունենալով խորհել քաղաքականության այս կամ այն խնդիրների շուրջ: Բայց Բեկոնը մերժում է այն պատմաբաններին, որոնք պատմության մեջ ամեն տեղ քաղաքականություն են մտցնում: Պատմությունը բաժանվում է երկու բաժնի՝ բնական և քաղաքացիական, վերջինս իր հերթին բաժանվում է եկեղեցականի, գրականի, քաղաքացիականի (բուն իմաստով): Գոյություն ունի միայն եկեղեցական և քաղաքացիական պատմություն, իսկ գրականության պատմությունը պիտի կառուցվի: Այս խնդիրը առաջ քաշելով՝ Բեկոնը նպաստում է գրականության պատմության ստեղծմանը, ինչը, ըստ էության, կապահովի տվյալ ժամանակաշրջա-

նի համարժեք ըմբռնումը, որովհետև կբացահայտի ժամանակաշրջանի հոգին և նրա պատմությունը [10]:

Նոր ժամանակի մտածողները հատուկ չեն անդրադառնում պատմափիլիսոփայական խնդրակարգին: Այդ ժամանակաշրջանի պատմականացումը պայմանավորված է լուսավորականության գաղափարաբանությամբ, ըստ որի պատմությունն ունի նպատակային ուղղվածություն և այն առաջընթաց շարժում է բանականության զարգացումով: Լուսավորական մտածողությունը դիմում է պատմությանը հիմնականում ապագայի մոդուսում, ներկան չի կապվում անցյալի հետ ժառանգորդումով, օրգանապես չի աճում անցյալից և անցյալը հանդես չի գալիս ներկայի նկատմամբ՝ իբրև պայմանավորող աստիճան: Սակայն լուսավորական դարաշրջանում հայտնվում են նաև այնպիսի մտածողներ, որոնք պատմության նկատմամբ դրսևորում են պատմական վերաբերմունք: Օրինակ՝ Վիկոն և Հերդերը պատմական կյանքի նշանակությունը տեսնում են հատկապես անցյալում, ընդ որում ոչ թե ինքնին, այլ՝ ներկայի և ապագայի նկատմամբ:

Վիկոն քննադատում է Դեկարտին, որ գիտությունը հանգեցրել է մաթեմատիկային, ֆիզիկային և մետաֆիզիկային: Նա ժխտում է հռոմեական իրավունքի հունական ծագումը, քանի որ նոր ժամանակի պատմական դպրոցը համարում է, որ իրավունքը և օրենսդրությունը հանդիսանում են ժողովրդի ոգու արտահայտությունը: Իրավունքը, լեզուն և դիցաբանությունը Վիկոն համարում է հռոմեական իմաստության արդյունք: Այսպիսով Վիկոն պատմությունը հարստացրեց նոր գործիչով՝ ժողովրդով: Հռոմեական ժողովուրդը դարձավ, ըստ Վիկոյի, պատմական ժողովուրդ: «Մենք բացահայտեցինք ոչ թե հույների և հռոմեացիների մասնավոր պատմությունը, այլ հավիտենական օրենքների պատմությունը, որ կառավարում է բոլոր ազգերին, իրենց աճի, հասունության կամ անկման ժամանակ» [11]: Հարկ է նշել, որ պատմության ելակետը համաշխարհային ջրհեղեղն է: Վիկոյի պատմափիլիսոփայությունը հանդիսանում է կապող օղակ այն պատմաբանների համար, որոնք իրադարձությունների մեջ նույնպես փնտրում են Աստծո միջամտությունը: Վիկոն նաև հիմք դրեց պատմական քննադատությանը:

Հերդերի երկու գաղափար պիտի մեծ ազդեցություն ունենար եվրոպական պատմափիլիսոփայության կայացման վրա՝ հավատը մարդկության առաջընթացի նկատմամբ, հավատը մարդու և մարդկության նկատմամբ: Արարչի նկատմամբ հավատը Հերդերի ղեկավար գիծն է, որի միջոցով նա փորձում է մտնել մարդկության պատմության լաբիրինթոսը, սակայն առանձին պատմական իրադարձություններ չի բացատրում նախախնամության կամքով և ոչ մի միստիկ տարր չի մցնում: «Պատմության շարադրանքի մեջ անհրաժեշտ է հնարավորինս մոտենալ ճշմարտությանը և բացատրությունների և ընկալման մեջ անհրաժեշտ է գտնել երևույթների լիակատար կապերը և չբացահայտել երևույթը մեկ այլ անհայտով» [12]: Հերդերը մշակեց հումանիզմի նոր տեսլական. բոլոր ժողովուրդներին և բոլոր դարա-

շրջանների տրված է զարգացման հավասար հնարավորություններ. և՛ մարդու, և՛ պատմության նպատակը մեկն է՝ հասնել բարձրագույն զարգացման և երջանկության: Նրա գործը՝ «Գաղափարներ մարդկության պատմության փիլիսոփայության շուրջ», առաջին փորձն է մարդկության պատմությունը ուսումնասիրելու որպես բնապատմական ընթացք: Իր կենսաբանական նյութի մեջ Հերդերին հետաքրքրում է մարդու տեղը օրգանական աշխարհում, նրա հարազատությունը և օտարությունը այլ կենսաբանական տեսակների հետ: Այդ կապակցությամբ Հերդերը առաջարկում է երկու հիմնական օրենք.

1. կենդանի էակների դասերը շատանում են այնքան, որքան հեռանում են մարդուց և որքան մոտ են մարդուն, այնքան փոքրաքանակ են դառնում կատարելագործված տեսակները,

2. որքան մարդուն մոտ, այնքան մեծանում է հիմնական կառուցվածքի նմանությունը մարդու հետ: Բնությունը իր անսահման բազմազանության մեջ ողջ կենդանական աշխարհը ստեղծել է մեկ հիմնական կառուցվածքով:

Նրա համար բնության ուսումնասիրությունը տանում է ոչ թե անհավատության, այլ բերում է հավատին: Եվ եթե Աստված բնության մեջ է, նա նաև պատմության մեջ է: Ամենավայրի ընթացքի մեջ պատմությունը ևս, ինչպես բնությունը, ենթարկվում է օրենքների: Նա Լայբնիցի մոնադաբանության ազդեցության ներքո, անընդհատ զարգացման տեսության ազդեցության տակ բնությունը պատկերեց իբրև ցածրագույն ձևերից բարձրագույնին անցնելու անընդհատ շարժում: Հերդերը բնություն ներմուծեց պատմականության սկզբունքը, և ավարտված աշխարհակառույցը վերածվեց հավերժ ստեղծագործական գործընթացի: Աշխարհը նրա համար է լավը, որ անընդհատ ձգտում է լավանալու: Լավատեսությունը պատմության ելակետը չէ, այլ՝ նրա պսակը: Ժողովուրդների բնավորությունը Հերդերը պայմանավորում է կլիմայի ազդեցությամբ: Ըստ նրա՝ պատմափիլիսոփայության նշանակությունը կայանում է մեծագույն փորձի մեջ՝ հասկանալու պատմության օրենքները և նպատակը: Նա պատմության օրենքները դիտարկում է տիեզերակառույցի համակարգում: Հերդերը փորձ է անում պատմության ուսումնասիրությունը դնել խիստ գիտական հիմքի վրա: Մարդկության պատմությունը մտածողը համարում է պարզ, բնապատմական գործընթաց: Ինչպես սերմից ծլարձակում է ծառը, այնպես էլ անպայմանորեն ժողովուրդները գնում են զարգացման ուղիով: Մեծ հումանիստը պատմության նպատակը համարում է մարդասիրությունը: Այս սկզբունքի հետ շաղկապված է «Մարդկության պատմությունը դաստիարակության պատմությունն է» Հերդերի գաղափարադրույթը [13]: Առաջընթացը հնարավոր է միայն ներսից՝ իբրև գիտակցական ակտ: Պատմական մարդը ունի կրկնակի ծագում. նա բնության որդին է, ինչպես նաև հոգևոր դաստիարակության արդյունք: Այսպիսով, մշակութային ժառանգորդումը հնարավոր է դարձնում պատմությունը, որովհետև մեկ հոգևոր ամբողջի մեջ միավորում

է մարդկային բոլոր սերունդները: Ժառանգորդումը մշակույթի մեջ նույնն է, ինչը էներգիայի պահպանման օրենքը ֆիզիկական աշխարհում: Այս ճանապարհով Հերդերը լուծում է անհատական բարիքի և ընդհանուր նպատակի առկա հակադրությունը: Այս հիմքով էլ նա լուծում է մեկ այլ հակադրություն, այն է՝ ազգայինի և համամարդկայինի միջև: Ժողովուրդը, որը գնահատում է իր ինքնությունը, գիտակցում է, որ գոյություն ունի համընդհանուր իդեալ, որը փորձում է իրականացնել ազգային ձևի մեջ: Եթե ժողովուրդը ունի մշակութային մակարդակ և ըմբռնում է պատմության իմաստը, ապա իր մշակույթով տվյալ ազգը պարտական է նախորդ սերունդներին և ժողովուրդներին: Առաջընթացը մշակույթում իրականանալի է միայն մյուս ժողովուրդների հետ փոխգործունեության և համերաշխության շնորհիվ, պատմությունը այդ ազգի առաջ (ինչպես նաև մյուսների) դրել է նույն նպատակը՝ մարդկայնության զարգացումը, և դա պետք է ազգային կեցությամբ արտահայտվի: Ոչ մի ազգություն չի կարող պարծենալ, որ ինքը հասել է կատարյալ մարդասիրության դրսևորմանը:

Հերդերը մերժում է աշխարհաքաղաքացիությունը և այդ պատճառով պահանջում է Գերմանիայում ազգային պատմության մշակում իրականացնել: Ազգերը, յուրացնելով իրենց բնական տարածքները, այնպես են կապվում շրջապատող բնությանը, որ նրանց մեջ արթնանում է հայրենիքի զգացողությունը: «Վերցրեք նրանցից հողը և դուք կվերցնեք ամեն ինչ» [14]: Հերդերը մշակույթը և լուսավորությունը դիտում է որպես համարժեք հասկացություններ: Նա մշակույթ է համարում մարդկության կողմից ստեղծվածի օգտագործումը և դրա միջոցով դաստիարակության գործընթացի իրականացումը: Նման մոտեցումը վերաբերում է հատկապես Եվրոպային, քանի որ Եվրոպան կրթվեց անտիկ (հունահռոմեական) մշակույթի օրինակով: Նրա մշակութային պարտեզը պարարտ հող ուներ: Այս կողմնորոշման մեջ դիտարկվում է ողջ եվրոպական պատմափիլիսոփայության խոստովանությունը: Դրա հետ մեկտեղ Հերդերը մարդկությունը դիտում է իբրև բարդ օրգանիզմ, որի մեջ յուրաքանչյուր մասնիկ ունի իր ապրելու և գործելու իրավունքը և իր ներդրումը: Հերդերը դեմ է եվրոպակենտրոնությանը: Նրա կարծիքով մշակույթը չի չափվում միայն տեխնիկական առաջադիմությամբ: Մշակույթի ուժն ու գեղեցկությունը իր ներքին հարստության մեջ է: Մարդասիրությունը պատմության առանցքն է և առաջ մղող ուժը:

Բոլորովին այլ տեսակետ ուներ Կանտը հատկապես առաջընթացի աղբյուրին և նպատակին անդրադառնալիս: Հերդերը էվոլյուցիայի մեջ չի նկատում ոչ մի ընդմիջում՝ մի աստիճանը սահուն անցնում է մյուսին, իսկ բանականությունը ֆիզիկական կառուցվածքի ծնունդն է և հայտնվում է աննկատ: Անպայման հրամայականի հեղինակը՝ Կանտը, չի կարող դրա հետ համաձայնել: Նրա համար բանականությունը ինքնուրույն համաշխարհային մեծագույն սկիզբ է. նա ֆիզիկական աշխարհի ծառան չէ, այլ՝ տիրակալը, և նրա դերը պատմության մեջ ստեղծագործական է: Մարդկության

դերը աշխարհում բացահայտելու համար անհրաժեշտ է սկսել ոչ թե ֆիզիկական պայմանների ուսումնասիրությունից, այլ մարդու էությունից՝ սկսելով նրա բանականությունից: Կանտը չի ուսումնասիրում մոլորակի ֆիզիկական պատմությունը. նա սահմանափակվում է այն ոլորտով, որտեղ գործում է բանականությունը՝ պետություն և իրավական հարաբերություններ: Մարդկային գործողությունների տեսարանի մեջ չի կարողանում հայտնաբերել դրանք կարգավորող որոշակի պլան, ուստի Կանտը փորձում է գտնել ղեկավար գիծ պատմության մեջ, որը թելադրված էր բնության կողմից, ինչպես որ Կեպլերը կամ Նյուտոնը փորձեցին վերհանել բնության համընդհանուր օրենքները: 1784թ.-ին նա գրում է «Համընդհանուր պատմության գաղափարը համաշխարհային-քաղաքացիական պլանում» աշխատությունը: Կանտը հանգում է այն մտքին, որ «Մարդու բնական ունակությունները (որպես աշխարհում միակ բանական էակի)՝ ուղղված նրա բանականության կիրառմանը, լիարժեք զարգանում են ոչ թե անհատի, այլ ցեղի մեջ» [15]:

Ըստ Կանտի՝ բնությունը՝ իբրև մարդկային ունակությունների բացահայտման և զարգացման միջոց, օգտագործում է մարդկանց անլուծելի հակասությունը: Փորձելով իշխանություն ձեռք բերել մյուսների նկատմամբ և նաև տարբերվել, վեր բարձրանալ՝ մարդը սկսում է զարգանալ, բարբարոսությունից անցնելով մշակույթի: Մարդն անում է իր հասարակական կազմակերպման առաջին քայլերը: Մարդկության մեծագույն խնդիրն է հաստատել համընդհանուր քաղաքացիական հասարակություն: Բոլոր պատերազմները փորձեր են (բնության մտահղացմամբ) հասնել լավագույն քաղաքացիական կարգի: Ուստի պետություններն արդեն այսօր չեն կարող հեռանալ իրենց սեփական մշակույթից, եթե չեն ուզում մյուսներից ետ մնալ: Հաջողված պետական կառույցները բարձրացնում և հռչակավոր են դարձնում ժողովուրդներին, իսկ սխալները կործանում են նրանց: Կանտը հարց է բարձրացնում՝ մարդկությունը գտնվու՞մ է անընդհատ առաջընթացի ճանապարհին, հնարավոր է պատմությունը a priori: Նա համարում է, որ՝ այո: Կանտի մեծագույն ծառայությունն այն է, որ նա մատնանշեց այն նպատակը, որին ձգտում է մարդկության պատմական առաջընթացը, և որ այդ նպատակը միևնույն ժամանակ և մարդկության իդեալն է: Եթե Հերդերի համար դա մարդասիրությունն է, ապա Կանտի համար բարձրագույն քաղաքացիական կառույցն է՝ իրավունքի լիարժեք իրականացումը, որը կապահովի համաշխարհային խաղաղություն: Կանտը փորձեց սահման դնել էմպիրիկ իմացության, երևույթների և զգայականորեն ընկալելի և մտահասանելի աշխարհների միջև և դրանով առաջացրեց մեծ հետաքրքրություն առարկաների և երևույթների էության մեջ թափանցելու համար:

Շելլինգը «Անդրանցական իդեալիզմի համակարգում» աշխատության մեջ վերադարձավ պատմականության խնդրին՝ պատրաստեց հեղաշրջում փիլիսոփայության մեջ, որը ծնեց Հեգելին: Շելլինգը առաջ քաշեց բացարձա-

կի հասկացությունը: Նրա ընկալմամբ ինչպես բնությունը, այնպես էլ մարդկային ոգու պատմությունը ոչ այլ ինչ է, եթե ոչ բացարձակ ոգու հայտնություն, որը բացահայտվում է աստիճանաբար զարգացման միջոցով: Պատմական իրադարձությունները տարբեր երևույթներ են, որոնցում հայտնաբերվում է բացարձակ բանականությունը: Իբրև ուսմունք բացարձակի մասին՝ փիլիսոփայությունը Շելլինգի համար բաժանվում է երեք ոլորտի՝ աստվածային, բնական (բնություն) և մարդկության պատմություն, որն էլ իր հերթին ենթադրում է կրոնի փիլիսոփայություն, բնության փիլիսոփայություն և պատմության փիլիսոփայություն: Այս երեք ոլորտները դիտարկվում են հետևողական կապի մեջ՝ իբրև բացարձակ ոգու ինքնագիտակցության անընդհատ պատմություն: Պատմության մեջ Շելլինգը տեսնում է բնության բարձրագույն արտահայտությունը: Սակայն, գոյություն ունի պատմություն իբրև պատմագրություն: Նա տարբերում է պատմության էմպիրիկ մշակման երկու ձև: Առաջինը փաստերի պարզ հետազոտությունն է, որը փորձում է վերհանել պատմական ճշմարտությունը, երկրորդն այն է, երբ պատմաբանը փորձարարական (էմպիրիկ) նյութը խմբավորում է որոշակի նպատակով՝ ուսուցողական (դիդակտիկ) կամ քաղաքական: Այս եղանակը Շելլինգը կոչում է պրագմատիկ: Օրինակ՝ Պոլիբիուսը կամ Տացիտոսը փորձում են բացատրել հռոմեական կայսրության անկումը իբրև բռնակալության և բարքերի ապականության հետևանք: Շելլինգը նշում է, որ իր ժամանակակիցները գործնական պատմությունը համարում են պատմության բարձրագույն եղանակ: Բայց ոչ մի առողջ մտածողություն ունեցող մարդ չի կարող այդ պատմությունը համարել առաջնակարգ դրա սուբյեկտիվ լինելու պատճառով: «Բայց չկա ավելի սրբազան բան, քան պատմությունն է, համաշխարհային ոգու հրաշագեղ հայելին, աստվածային բանականության հավերժական պոեմը, և չկա ոչինչ, որ այդքան հեշտությամբ տուժի ոչ մաքուր ձեռքերի հպումից» [16]: Պատմությունը պիտի գրվի էպիկական ոճով, որը չունի իր որոշակի սկիզբը և վերջը:

Համաշխարհային պատմության փիլիսոփայությունը բնութագրելու նպատակով Հեգելը անհրաժեշտ համարեց դիտարկել պատմագրության մյուս ձևերը՝ ա) նախնական պատմություն, բ) ռեֆլեկտիվ պատմություն, գ) փիլիսոփայական պատմություն:

Պատմության առաջին ձևի համար իբրև օրինակ նա բերում է Հերոդոտոսին և Թուկիդիտեսին, որոնք նկարագրում էին այն իրադարձությունները, որոնք հիմնականում ընթացել են իրենց աչքի առաջ և իրենք ներարկված են դրանց ոգով, ուստի պատմությունը տեղափոխում են իրենց հոգևոր պատկերացումների ոլորտ, ինչպես պոետը մշակում է նյութը իր պատկերացմամբ: Իհարկե այդ պատմիչները օգտվել են նաև ուրիշների հաղորդումներից և պատմածներից (մեկ մարդը չի կարող ամեն ինչին ականատես լինել): Այսպիսի նախնական պատմություն չեն համարվում լեգենդները, ժողովրդական երգերը: Այս ձևը վերարտադրում է պատմական կարճ ժամանա-

կաշրջաններ, երբ պատմագիրը հետահայաց չի կատարում, որովհետև հոգեպես կցվել է իր նյութին և դուրս չի գալիս դրանից:

Երկրորդ ձևը հետահայաց պատմությունն է: Այն բարձրանում է իր դարաշրջանից ոչ թե ժամանակով, այլ ոգով: Հիմնական խնդիրը, որ դրվում է պատմագրի առաջ՝ մշակել պատմական նյութը, որին նա մոտենում է իր պատկերացումներով, որը տարբերվում է նյութի ոգուց: Այս առումով չափազանց կարևոր են այն սկզբունքները, որ մշակում է պատմագիրը, և այն նպատակներն ու միջոցները, թե ինչպես է գրելու պատմությունը: «Մենք՝ գերմանացիներս, տարբերվում ենք անգլիացիներից և ֆրանսիացիներից, որովհետև յուրաքանչյուրը ձգտում է ինչ-որ առանձնահատուկ ձև ստեղծել՝ միևնույն ժամանակ գրելով պատմություն: Իսկ մենք միշտ ձգտում ենք սահմանել, թե ինչպես պետք է գրել պատմություն» [17]:

Հետահայաց պատմության ենթատեսակ է գործնական պատմությունը: Իրադարձությունները տարբեր են, բայց ընդհանուր է նրանց կապը: Դա կարծես վերացնում է անցյալը, այն դարձնում ներկա: Այսպիսով, գործնական ռեֆլեքսիան՝ իր ողջ վերացականությամբ հանդերձ, դառնում է ժամանակակից և լցվում ժամանակի ոգով, և հեղինակից է կախված, թե որքան կենդանի կդառնա: Այդ պատմությունները բարոյական և բարոյախրատական լիցք ունեն, հեղինակը դա դնում է իրադարձությունների հիմքում:

Հետահայաց պատմության մյուս ենթատեսակը քննադատական պատմությունն է: Այս տեսակը հատկապես գործուն է Գերմանիայում: Այս տեսակում շարադրվում է ոչ թե պատմությունը, այլ՝ պատմության պատմությունը: Այստեղ տրվում է պատմական շարադրանքի գնահատականը, որը կախված է գրողի խորաթափանցությունից: «Մեզ մոտ բարձրագույն քննադատությունը օրինաչափ է համարում ամենատարբեր ոչ պատմական երևույթների երևակայական հնարանքները: Այլ կերպ ասած՝ պատմական փաստը փոխարինվում է սուբյեկտիվ հնարանքով, ընդ որում այնպիսի հնարանքներով, որոնք առավել հաջողակ են համարում նրանք, ովքեր առավել համարձակ են, այսինքն՝ որքան աննշան և անպետք են հանգամանքները, որոնց վրա նրանք հենվում են, այնքան շատ են հակասում պատմության փաստերին» [18]: Հետահայաց պատմության ենթատեսակ է նաև այնպիսի պատմությունը, որը հանդես է գալիս իբրև մասնավոր, օրինակ՝ արվեստի, իրավունքի, կրոնի պատմությունը: Այս տեսակը շատ է մշակվել և մղվել առաջին պլան:

Այս բնագավառները կապի մեջ են գտնվում ժողովրդի ընդհանուր պատմության հետ: Անհրաժեշտ է բացահայտել այդ կապը: Սակայն այդ կապը փնտրում են միայն արտաքին հարաբերակցության մեջ: Այդ դեպքում նրանք հանդես են գալիս իբրև մասնավոր դեպքեր ժողովրդի կյանքի մեջ. նրանք համարվում են ոչ միայն արտաքին կապակցություններ և արտաքին կարգ, այլ ներքին հոգի, որոնք իրադարձությունը ուղղորդում են ժովովրդի կյանքի մեջ: Չէ՞ որ աշխարհը և ժողովուրդներին ղեկավարում է գաղա-

փարը` բացարձակ ոգին: Բանական և անհրաժեշտ կամքը ղեկավարել և ղեկավարում է համաշխարհային ընթացքը: «Հետազոտել ոգին, նրա ղեկավար դերը մեր բարձրագույն նպատակն է» [19]:

Հաջորդ տեսակը պատմության փիլիսոփայությունն է: Բանականությունը կառավարում է աշխարհը, հետևապես և պատմական իրադարձությունները փիլիսոփայությունն է ներմուծում պատմության մեջ: Պատմության մեջ արտացոլված է ոգին: Մատերիայի էությունը ձգողականությունն է, ոգու էությունը` ազատությունը: «Արևելյան ժողովուրդները չեն գիտակցում, որ իրենք ազատ չեն: Ազատությունը գիտակցում է մեկը, բայց նրա ազատությունը կամայականությունն է» [20]: Հույների մոտ ծնվեց ազատության գիտակցությունը, սակայն այն էլ սահմանափակվեց մի քանի անհատներով: Հույները չգիտակցեցին, որ մարդը ինքնին ազատ է, նույնիսկ Պլատոնը և Արիստոտելը դա չբացահայտեցին: Միայն գերման ազգերը, գալով քրիստոնեության, եկան այն գիտակցության, որ մարդը ազատ է և դա կազմում է ոգու էությունը: Այս գիտակցությունը սկզբում հանդես է գալիս ոգու ամենասրբազան ոլորտում` կրոնում: Ազատության իրականացումը մարդկության պատմության խնդիրն է: Ուստի համաշխարհային պատմությունը առաջընթացն է ազատության գիտակցման առումով: Իմաստավորել այդ առաջընթացը իր անհրաժեշտ զարգացման մեջ` սա է պատմության փիլիսոփայության խնդիրը: Դա հնարավոր է, քանզի բանականությունը, որը կառավարում է աշխարհը, գտնվում է նաև պատմության մեջ: Սակայն այս իշխող բանականությունը պարզապես գաղափար չէ, այլ` ստեղծագործական սկիզբ, որը ծնունդ է տալիս երևույթներին: Այս բանականությունը այնքան անզոր չէ, որ մնա լոկ գաղափարների սահմաններում: Նրա հզորությունը արտահայտվում է անվերջ բովանդակությամբ, որը բացվում է իրականության մեջ: Մատերիան բանականության համար ծառայում է իբրև սուբյեկտ և առարկա, ուստի անցում է կատարում իրականությանը և դառնում երևույթ: Սա հենց բանականությունն է, որը և՛ արարողն է, և՛ արարվածը:

Հակառակ Շելլինգի, որը հրաժարվեց բացատրել պատմության մեջ գործող ազատության օրենքները՝ Հեգելը լուծեց այս խնդիրը՝ տրամաբանության օրենքները կիրառելով պատմության նկատմամբ: Ըստ նրա` տիեզերքը ենթարկվում է մեկ հիմնական տրամաբանական օրենքի, այն է` դիալեկտիկայի օրենքը: Համաշխարհային պատմությունը բացարձակ ոգու արտացոլումն է, իսկ նրա բոլոր ձևական կառույցները այն աստիճաններն են, որոնցով ոգին հասնում է իր ինքնագիտակցությանը: Ստեղծել, իրագործել համաշխարհային ոգու անվերջ պահանջմունքն է, մինչև գործընթացի վերջում ոգին կհասնի իր լիարժեք գիտակցման:

Այսպիսով, Հեգելը փորձում է համաշխարհային ոգու զարգացմամբ դիտարկել պատմության մեջ առանձին պատմական ժողովուրդների հերթափոխը: Ոգու հատկանիշը ինքնագիտակցությունն է, ուստի և տվյալ ժողովրդի

պատմական զարգացումը հոգևոր ինքնության գիտակցումն է, իսկ դրա գիտակցումը ժողովրդի պատմական կյանքի բարձրագույն կետն է: Ոգու կյանքը պատմության մեջ աստիճանական զարգացումն է, անընդհատ բարելավումը: Դա էլ հենց առաջընթացն է, որը տեղի է ունենում պատմական ժողովուրդների հերթափոխով, որոնք առաջընթացի աստիճաններն են: Համաշխարհային պատմությունը շարժվում է արևի նման` արևելքից արևմուտք:

XIX դ. դարակազմիկ է եվրոպական պատմական գիտակցության համար: Սոցիալական աՌելի փոփոխությունները, քաղաքական և արդյունաբերական հեղափոխությունները հանգեցրին մշակութային գիտակցության պատմականացման, որն, իհարկե, սկսեց իմաստավորվել փիլիսոփայության մակարդակում: Փիլիսոփայությունը ձևավորում է իրականության ըմբռնման այն սկզբունքը, որը հետագայում կոչվեց պատմականություն: Ըստ Ֆրիդրիխ Մայնեկեի` պատմականության հայտնվելը արևմտաեվրոպական մտքի մեծագույն հոգևոր հեղափոխությունն է, որի հիմքում ընկած է այն հիմնադրույթը, որ ողջ իրականությունը իր էության մեջ պատմական է: Իր նախնական կայացման մեջ պատմականությունը ամուր կապված է փիլիսոփայական մետաֆիզիկական մտքի հետ, որն իր բարձունքին է հասնում Հեգելի մոտ: Այն զարկ է տալիս գիտական պատմագրությանը:

Հեգելյան դպրոցի բաժանումը ձախերի և աջերի, բացարձակ իդեալիզմի ընդհանուր համակարգի քայքայումը, պատմության փիլիսոփայությունը փոխարինվեց պատմական իմացության վերլուծությամբ: Այս ուղղության ներկայացուցիչները` Վ.Դիլթայը, Հ.Ռիկկերտը, Գ.Զիմմելը, կատարեցին հիմնական հարցադրումները, իսկ Մ.Վեբերը փորձեց այն ավարտել: Պատմական իմացության վերլուծությունը անվանվեց պատմական գիտակցության քննադատություն: Իսկ ի՞նչ հարաբերության մեջ է գտնվում պատմականությունը քննադատականության հետ: Այդ հարցին Ռ.Արոնը պատասխանում է պատմական հարաբերապաշտության իր մոտեցմամբ` հիմնվելով դարաշրջանի և արժեքների կապի վրա, որոնք փոխվում են դարաշրջանի փոփոխության հետ [21]: Պատմական հարաբերականության կողմնակիցներն են նաև Է.Տրյոլչը և Կ.Մանհեյմը: Ուստի կարելի է հաստատել, որ պատմությունը միշտ իրականանալի է փիլիսոփայական հիմքի վրա, հակառակ դեպքում կդառնա դեպքերի անհեթեթ շարք: Փիլիսոփայական ռեֆլեքսիան պատմության կարևորագույն գործառույթն է:

Հեգելյան համակարգի քայքայումը հանդես բերեց Ֆ.Նիցշեին, Մ. Հայդեգերին` պատմական իռացիոնալիզմի ներկայացուցիչներին, ըստ որոնց` դարաշրջանների հերթափոխը ունի անբանական, անիմաստ բնույթ, որ պատմությունը չունի ոչ մի նպատակ, յուրաքանչյուր իրադարձություն անիմաստ է: Նիցշեի համար «մարդկության պատմությունը անիմաստ ուղի է` անընդհատ սխալներով և մոլորություններով լի» [22]:

Նիցշեի հայացքները հսկայական ազդեցություն թողեցին ոչ միայն պատմագիտության վրա, այլ իր ժամանակի ողջ հասարակական մտքի վրա:

Պատմափիլիսոփայության մեջ Ֆ.Նիցշեի աշակերտն է Օ.Շպենգլերը իր՝ «Եվրոպայի մայրամուտը» գրքով: Օ.Շպենգլերի պատմափիլիսոփայությունը իր հակասականության պատճառով ենթարկվել է բազմաթիվ քննադատությունների, որոնցից ամենահամոզիչը Ռ.Արոնինն է: Օ.Շպենգլերը փորձում է տալ պատմական ամբողջականությունների կառուցվածքը: Շպենգլերի մոտեցումը հիմնված է այն գաղափարի վրա, որ հնարավոր է ընդգրկել բոլոր պատմական ամբողջականությունները, որոնք հանդես են գալիս մշակույթների տեսքով: Արդյո՞ք այդ քաղաքակրթությունները գոյություն ունեն իրականում, թե՞ միայն մասնագետների գլխում են: Չի՞ տանում արդյոք Շպենգլերի մեթոդը (բացարձակ բազմատեսակության դիտարկում) ողջ պատմության անդամահատման պատմական հատվածների, որոնք իրար հետ ոչնչով կապված չեն և չեն փոխանցվում մեկը մյուսին: Իրականում գոյություն ունե՞ն մշակույթները, թե՞ դրանք պատմական երևակայության արդյունք են: Շպենգլերի դատողությունները պարունակում են մետաֆիզիկական մոտեցում քաղաքակրթությունների վերլուծության մեջ: Ինչպե՞ս է հնարավոր ստեղծել հին հունական քաղաքակրթության ամբողջականությունը, երբ իրականում նրա սահմանները ըստ էության լղոզված են, անորոշ: Իրականում միասնությունը ստեղծվում է հետահայաց՝ պատմիչի (պատմագրի) կողմից: Շպենգլերի քննադատները՝ Տոյնբին, Արոնը և մյուսները, այս հարցադրումներին փորձում են տալ բավարար պատասխաններ: Շպենգլերի տեսակետից պատմությունը իբրև ամբողջականություն չի ենթարկվում ոչ մի օրենքի, բայց դրանով հանդերձ մշակույթները անցնում են զարգացման նույն փուլերը և ունեն խիստ պատճառակցական բնույթ: Այսինքն դժվար է իրականացնել այն պայմանները, որոնց հիմքի վրա կարելի է ապացուցել մշակույթների առկայությունը: Իհարկե չի կարելի ժխտել պատմական ամբողջականությունների բազմազանությունը, բայց այդ բազմատեսակությունից հնարավոր է կատարել մետաֆիզիկական եզրակացություն, որ պատմական ամբողջականությունները կենդանի օրգանիզմներ են, որոնք ծնվում են և մեռնում:

Երեք հայտնի պատմափիլիսոփայական հայեցակարգեր, որոնք ստեղծվել են XX դ., հնարավորություն են տալիս պատկերացնելու ժամանակակից պատմության փիլիսոփայության բնույթի մասին:

Թոյնբիի հայեցակարգը մշակութային ցիկլերի տեսության տարբերակն է. պատմությունը կազմվում է ինքնուրույն, իրար հետ թույլ կապված բազմաթիվ քաղաքակրթություններից: Նրա քաղաքակրթությունների տեսությունը շարունակում է Շպենգլերի գիծը և հանդիսանում է լոկալ քաղաքակրթությունների տեսության դասական օրինակը: Թոյնբին կրոնական մտածող է, որը երևում է պատմության նպատակների և իմաստի, պատմական առաջընթացի նրա մեկնաբանություններից: Պատմությունը աստծո ձեռքի գործն է, որն իրականանում է մարդու և մարդկության միջոցով: Պատմության հիմքում ընկած է համաշխարհային օրենքը՝ աստվածային բանակա-

նության և մարդկության փոխգործողությունը: Մարդկության պատասխանը աստվածային կոչին դառնում է պատմության բովանդակությունը: Մակերեսին պատմությունը բազմատեսակ է, իսկ իր խորքում՝ միագիծ, և ուղղված է Աստծուն հասու լինելուն (ըմբռնելուն)՝ մարդու ինքնաբացահայտման միջոցով: Հոգևոր առաջընթացը այս աստղի մեջ է. «Թող լինի կամքը քո, թող քո թագավորությունը լինի»: Կենտրոնական հասկացությունը քաղաքակրթությունն է: Այն չափանիշները, որոնցով Թոյնբին դասակարգում է քաղաքակրթությունները, շատ շարժուն են, բայց երկուսը հաստատուն են. դրանք են կրոնը և աշխարհամասի սկզբունքը: Այդ սկզբունքների համաձայն՝ Թոյնբին առանձնացնում է քսանմեկ քաղաքակրթություն, որոնցից յոթը՝ կենդանի, մնացածը՝ մեռած: Կան նաև կանգ առած քաղաքակրթություններ, որոնք ծնվել են, բայց իրենց զարգացման մեջ կանգ են առել (էսկիմոսներ, սպարտացիներ, քոչվորներ): Ահա իրականում պատմություն չունեցող ժողովուրդներ:

Թոյնբիի դիրքորոշումը կարելի է բնութագրել իբրև մշակութաբանական պլյուրալիզմ: Հաջողությամբ զարգացող քաղաքակրթությունները անցնում են ծագման, աճի, բեկման և քայքայման շրջանները: Առաջին երկուսը կապված են կենսական էներգիայի պոռթկման, վերջին երկուսը՝ կենսական էներգիայի հատվելու (հյուծվելու) հետ: Պատմական իրադրությունները, որոնց մեջ մտնում են և՛ մարդկային, և՛ բնական գործոնները, հասարակության առաջ հանկարծակի դնում են խնդիր, կոչ նետում նրան: Հասարակության առաջընթացը կախված է նույն հասարակության այդ կոչին պատասխանելու ունակությունից, ցույց տալու համապատասխան դիմադրություն: Բոլոր կոչերը կա՛մ բնական միջավայրի արդյունք են, կա՛մ՝ մարդկային գործողությունների: Օրինակ՝ ռուսական քաղաքակրթությունը դարձավ այդպիսին՝ պատասխանելով քոչվոր ցեղերին: Ռուսները ձեռք բերեցին նոր համախմբում, էթնիկ գիտակցություն և նոր հասարակական կազմակերպվածություն: Բոլոր այդ «պատասխանների» դեպքում գործում է սոցիալական հետևյալ օրենքը՝ որքան ուժեղ է կոչը, այնքան ուժեղ է խթանը: Սակայն շատ դաժան կոչը հակառակն է գործում. ոչնչացնում է հանրույթը և մշակույթը: Թոյնբին զգուշացնում է նաև, որ նյութական գերհագեցվածությունը, տեխնիկական առաջադիմությունը, բարիքների առատությունը կարող են դառնալ քաղաքակրթության անկման և կործանման պատճառ և հակառակը՝ տեխնիկան չի զարգանում, բայց տեսնում ենք, որ քաղաքարթությունը դինամիկ զարգանում է:

Եվս մի հետաքրքիր դիտարկում է կատարում Թոյնբին. քաղաքակրթության աճը ստեղծագործական անհատների ձեռքի գործն է, որոնք բոլոր ժամանակներում փոքրամասնություն են կազմում: Յուրաքանչյուր աճող քաղաքակրթության մեջ ժողովրդի հսկայական մասը դուրս չի գալիս լճացման վիճակից: Թոյնբիի հայեցակարգը զարմացնում է նախաձեռնության անսահմանությամբ՝ ընդգրկել բոլոր հանդես եկած քաղաքակրթությունները՝ մանրամասնելով, ճշգրիտ հետաքննությամբ: Սակայն Թոյնբին,

լինելով XX դարի մտածող, պատմությունը համարում է շարժման մեջ գտնվող աստվածային ստեղծագործական ուժ: Կրոնները դրվում են դասակարգման հիմքում, որն էլ որոշակի անհամապատասխանություններ և արհեստականություն է առաջացնում: Օրինակ՝ արևմտյան քաղաքակրթության զարգացումը (որի մեջ կրոնը մեծ դեր չի խաղում) մնում է չբացահայտված: Թոյնբին փախուստ է տալիս անցյալ՝ հասկանալով իր թուլությունը Նոր ժամանակի հետ կապված: Ժամանակակից նյութի մեջ Թոյնբին չի խորանում: Ուստի նա համարյա ոչինչ չի ասում XX դարի մասին, իսկ 19-րդ դարը հիշում է հպանցիկ: Թոյնբին կապիտալիզմին մեղադրում է նոր տեսակի կռապաշտության մեջ, որը չափազանց արատավոր է: Մարդապաշտությունը, մարդու ինքն իրեն երկրպագումը նա Արևմուտքի նոր կրոնն է համարում [23]:

Կ.Յասպերսի տեսությունը պատմության գծային ձևաչափին է վերաբերում: Պատմությունը անցնում է մի քանի ճգնաժամային հատվածներ, որոնցից յուրաքանչյուրը որոշում է նախորդ դարաշրջանը: Նրա ուշադրության կենտրոնում համաշխարհային պատմության միասնության խնդիրն է: Նա թերահավատ է XX դ. առաջին կեսի տեսությունների (Շպենգլեր, Թոյնբի) մշակութաքաղաքակրթական բոլորաշրջանների հանդեպ: Յասպերսի տեսակետով՝ չնայած մշակույթների այդքան տարբերություններին՝ մարդկությունը ունի միասնական արմատներ և զարգացման միասնական ուղի: Մարդկությունը ունի նաև միասնական պատմական նպատակ, որը բացահայտվում է միայն փիլիսոփայական վերլուծությամբ: Պատմությունը ունի գծային բնույթ: Յասպերսը ժխտում է մարդկության ծագման և պատմության աստվածային միջամտությունը: Նա պատմությունը բաժանում է երեք հերթագայող փուլերի՝ նախապատմություն, պատմություն և համաշխարհային պատմություն: Մտածողը ընդունում է նաև առանցքային ժամանակաշրջանի գոյությունը (800-200թթ. մ.թ.ա.), երբ պատմության մեջ տեղի է ունենում կտրուկ շրջադարձ և առաջանում է մարդու ժամանակակից տեսակը: Քրիստոնեական պատմության ելման կետը պատմական զարգացման մեջ համարում է Քրիստոսի հայտնությունը, չնայած Հեգելը գտնում էր, որ, ճիշտ է, քրիստոնեությունը հանդես է գալիս որպես պատմության մեկ պահ, բայց պատմական գործընթացը տանում է դեպի Քրիստոսը և հետո նրանից է մղվում, և Քրիստոսի հայտնությունը դառնում է համաշխարհային պատմության առանցքը:

Յասպերսը հրաժարվում է այդպիսի դրվածքից, քանի որ նա համարում է, որ Քրիստոսի հայտնությունը նշանակություն ունի միայն քրիստոնեական աշխարհի համար, իսկ պատմական առանցքը պիտի համապատասխանի բոլոր ժողովուրդներին: Առանցքային ժամանակաշրջանը շատ հարուստ է. Չինաստանում հայտնվեցին Կունֆուցզին, Լաոցզին և չինական այլ ուսմունքները, Հնդկաստանում՝ Ուպանիշադները, Բուդդան, Իրանում՝ Զրադաշտը, Պաղեստինում՝ մարգարեները, Հունաստանում՝ Հոմերոսը, Հերակ-

լիտեսը, Պլատոնը: Այս բույլը ծաղկեց միանգամից: Մարդը գիտակցեց իր գոյությունը, իր հնարավորությունները, առաջացան այն կատեգորիաները, որոնցով մարդը մտածում է մինչև օրս, և տեղի ունեցավ դիցաբանական աշխարհայացքից անցում փիլիսոփայության և գիտության: Յասպերսը չի փորձում բացատրել, թե ինչպես է առաջացել առանցքային ժամանակաշրջանը: Նա ընդգծում է, որ միասնական մարդկության ձևավորումը և ընդհանուր պատմության ստեղծումը հանդիսանում է XX դ. պատմափիլիսոփայության կենտրոնական խնդիրը: Յասպերսը հաստատում է Խ.Օրտեգա-ի- Գասետի այն միտքը, որ պատմական թատերաբեմի վրա գործում են արդեն ոչ թե ժողովուրդները, այլ՝ մասսաները: Այդ պատճառով անգիտակցական ուժերը առաջացնում են ֆաշիզմ և բոլշևիզմ: Կոլեկտիվիստական համախմբերը վերածվում են տոտալիտար հասարակությունների: XX դ. գլխավոր սպառնալիքները կապված են տոտալիտար կոլիկտիվիստական հասարակությունների հետ: Արդյունքում ժողովուրդները վերածվում են անդեմ զանգվածի, որը հատկապես ենթակա է քարոզչության, հեշտ գրգռվում է և մոլեռանդ է: Այս հասարակությունը ամենակարևոր խնդիրը համարում է նոր մարդու ստեղծումը, որը բարոյականությամբ և խղճով ծանրաբեռնված չէ, որ ազատության կարիք չունի և խիստ գոհ է պետական մեքենայի պտուտակներից մեկը լինելու իր դերից [24]:

Յասպերսի պատմափիլիսոփայությունը XX դ. հետաքրքիր համակարգված տեսություններից մեկն է:

Ժամանակակից պատմական գիտակցությունը բնութագրվում է սոցիալ-պատմական իրականության վրա իր կենտրոնացմամբ՝ ներկայի և տեսանելի ապագայի ձևաչափում: Ներկան կարիք չունի ո՛չ ապագայի և ո՛չ էլ անցյալի կողմից իմաստային հրահանգավորման: Ներկան պատմականորեն ինքնաբավ է և ունի համապատասխան իմաստային համապարփակվածություն: Այս ամենից բխում է, որ նորագույն դարաշրջանին հատուկ է որոշակի անպատմականություն: Այն կապված է մի շարք գործոնների հետ: Մարդկության այսօրվա դրությունը անպտուղ է համարում անցյալում փնտրել օրինակներ և դասեր: Հետազոտողների մի խումբ պատմությունը դիտում է իբրև պատահական առաջացած իրադարձությունների և գործընթացների համախումբ: Կ. Պոպպերը, քննադատելով հատկապես Մարքսի «պատմական մարգարեությանը», մերժում է պատմության մեջ և սոցիալական կյանքում բոլոր տեսակի կանխագուշակումները, ինչպես նաև այն օրինաչափությունները, որոնց վրա դրանք հիմնված են [25]: Մարդկությունը հեռացել է իր ավանդույթներից և չի ընդունում դրանց նորմատիվ-պարտադիր բնույթը, աստիճանակարգությունը: Սոցիալական կյանքը ավելի է կապվում կառավարման և պլանավորման հետ, որը դարձնում է այն կանխատեսելի և հաշվարկելի: Զարգացումը պլանավորվում է տեխնիկական և սոցիալ-տեխնոլոգիական հիմքի վրա: Այս գործընթացները հնարավորինս նվազեցնում են պատմական ռեսուրսների օգտագործումը:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. *Трельч Э.* Историзм и его проблемы // М.: «Юрист», 1994. СС. 606–607.
2. *Достоевский Ф.* Полное собр. соч. Т.18. С. 55.
3. *Трельч Э.* Историзм и его проблемы // М.: «Юрист», 1994. СС. 600–606.
4. *Вико Дж.* Основания новой науки об общей природе наций // М., Киев, REEL-book, 1994. С. 35.
5. *Тацит. Анналы,* книга III, Соч. в двух томах, Т. I, М.: «Ладомир», 1993. С.18.
6. *Бердяев Н.* Смысл истории // М.: «Мысль», 1990, 173 с.
7. Философия истории. Антология / Сост. Ю.А. Кимелев М., 1995. СС. 3–18.8. Տե՛ս` Макиавелли Н., Государь. Рассуждения о первой декаде Тита Ливия // М.: «Мысль», 1996.
9. Бэкон Ф. О достоинстве и приумножении наук // Соч. в 2-х томах, М.: «Мысль», 1977–1978, Т.1. С. 81.
10. Նույն տեղում:
11. *Вико Дж.* Основания новой науки об общей природе наций. С. 36.
12. *Гердер И.* Идеи к философии истории человечества // М.: «Наука», 1977. СС. 228–234.
13. Նույն տեղում, էջ 456:
14. Նույն տեղում, էջ 457:
15. *Кант И.* Соч. в 6-и томах, Т.6. СС. 5–23.
16. *Шеллинг Ф.* Система трансцендентального идеализма // Соч. в 2-х томах, Т.1, М.: ,Мысльե, 1981. С. 609.
17. *Гегель Г.* Философия истории // Соч. в 14-и томах, М-Л., Гос. изд-во, 1929–1958гг., Т.8. СС. 3–12.
18. Նույն տեղում, էջ 51–75:
19. Նույն տեղում, էջ 50–51:
20. Նույն տեղում, էջ 48–50:
21. *Арон Р.* Избранное: Введение в философию истории // М.-СПб, 2000. С. 528.
22. *Ницше Ф.* Рождение трагедии или эллинство и пессимизм // Соч. в 2-х томах, М.: «Мысль», 1990. Т.1. СС. 47–57.
23. *Тойнби А.* Постижение истории. Избранное // М.: «Айрис Пресс», 2001. 640 с.
24. *Ясперс К.* Смысл и назначение истории // М.: «Политиздат», 1991. СС. 400–480.
25. *Поппер К.* Открытое общество и его враги // М.: «Феникс», Т.2, 1992. СС. 305–310.

ОСНОВНЫЕ ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ ЕВРОПЕЙСКОЙ ФИЛОСОФИИ ИСТОРИИ

А.К. Казарян

АННОТАЦИЯ

В статье освещаются основные тенденции развития европейской философии истории с акцентированием основных целей и задач осмысления последних на каждом этапе развития философско-исторического сознания европейца. В контексте каждой культурно-исторической эпохи и в соответствие с целями логической последовательности синтезируется основная философско-историческая проблематика европейской философии истории. Автор обращается к философско-историческим воззрениям европейских философов и мыслителей, идеи которых не только оказали заметное влияние на

развитие европейской философско-исторической линии, но и продолжают оставаться актуальными и ныне.
Ключевые слова: европейская философия истории, мифологическое сознание, история эмпирическая и философская, европейская философско-историческая традиция, идея всемирной истории, европейское историческое сознание, идея общественного прогресса.

THE MAIN TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF EUROPEAN PHILOSOPHY OF HISTORY

A. Ghazaryan

SUMMARY

The article highlights the main trends in the development of European philosophy of history with an emphasis on the main objectives and tasks at every stage of the development of philosophical and historical consciousness of Europeans. In the context of each cultural-historical era and with the relevant objectives in a logical sequence the basic philosophical and historical perspective of European history of philosophy is synthesized. The author addresses the philosophical and historical views of European philosophers and thinkers whose ideas have not only had a significant influence on the development of European philosophical and historical lines, but also continue to be relevant to the present time.
Keywords։ European philosophy of history, mythological consciousness, empirical and philosophical history, European philosophical-historical tradition, idea of universal history, European historical consciousness, idea of social progress.

ЖУРНАЛИСТИКА

ԵՎՐՈՊԱԿԱՆ ԵՎ ԵՎՐԱՍԻԱԿԱՆ ԳԼՈԲԱԼ ԻՆՏԵԳՐԱՑԻՈՆ ՆԱԽԱԳԾԵՐԻ ՏԵՂԵԿԱՏՎԱԿԱՆ ԱՊԱՀՈՎՈՒՄԸ

Դ. Վ. Սարգսյան

ԱՄՓՈՓՈՒՄ

Ժամանակակից փուլը հատկանշվում է եվրոպական և եվրասիական տարածաշրջանային ինտեգրացիոն գործընթացների ակտիվացմամբ: Հոդվածում քննվում են արևելաեվրոպական և հարավկովկասյան հետխորհրդային երկրների քաղաքական ինտեգրմանն առնչվող տեղեկատվական իրողությունները: 2010–2015թթ. աշխարհաքաղաքական ընտրության շուրջ Հայաստանի «ալեբախումներն» առավելագույնս վառ են ներկայացնում ուժային կենտրոնների միջև տեղեկատվական դիմակայության բոլոր նրբերանգները:

Հիմնաբառեր՝ «Արևելյան գործընկերություն», Եվրամիություն, Եվրասիական միություն, Ասոցացման պայմանագիր, եվրոպական ինտեգրում:

«Արևելյան գործընկերություն» ծրագրի մեկնարկը 2009թ.-ին ուղեկցվեց ներեվրոպական տեղեկատվական դաշտում վեց երկրի՝ Հայաստանի, Վրաստանի, Ադրբեջանի, Ուկրաինայի, Բելառուսի և Մոլդովայի մասին տեղեկատվական աննախադեպ արշավով: Խորհրդային միության փլուզումից ի վեր այս երկրները նման հետևողականությամբ և եվրոպական հանրույթում ներառվելու տրամադրությունների համատեքստում չէին լուսաբանվել: Եվրաասոցացման ընթացքի մասին թողարկումներ էին տալիս և՛ Եվրամիության պաշտոնական լրատվամիջոցները, և՛ եվրոպական առաջատար պարբերականներն ու էլեկտրոնային մեդիան, և՛ ուղեղային կենտրոններն ու փորձագիտական դաշտը: Վերջինս՝ ի տարբերություն մամուլի էյֆորիկ տրամադրությունների, համեմատաբար իրատեսորեն էր գնահատում վեց երկրների ասոցացման հեռանկարի հնարավորությունը: Մյուս կողմից, եվրոպացի սյունակագիրները հիշեցնում էին, որ Եվրամիության ընդլայնման հերթական ալիքը կարող է լուրջ փորձություն դառնալ առաջին հերթին հենց եվրոպական հանրության համար:

«Արևելյան գործընկերության» մեկնարկից ընդամենը մեկ տարի անց՝ 2010թ.-ի կեսերին, Հին Եվրոպայի՝ Ֆրանսիայի, Գերմանիայի, Մեծ Բրիտանիայի և Իտալիայի առաջատար լրատվամիջոցները գուժում են ծրագրի տապալումն ու վերիհանում եվրոպական հարևանության քաղաքականության

խնդրահարույց հայեցակետերը: Ֆրանսիական «Լը Մոնդը» տարակուսում է, թե ինչպես կարող է Եվրամիությունը 76 միլիոն ընդհանուր բնակչություն ունեցող վեց երկրի մինչև 2013թ. տրամադրել ընդամենը 600 միլիոն եվրո ֆինանսական օգնություն [1]: Բրիտանական «Գարդիանն», ընդհակառակը, հույսեր է տածում, թե Բելառուսի ինքնաբավ բռնապետ Ալեքսանդր Լուկաշենկոն և Վրաստանի հակառուս նախագահ Միխեիլ Սահակաշվիլին կհաջողեն ընդդիմանալ Մոսկվային [2]:

Եվրոպական մամուլն ընդհանուր առմամբ հանգում է նրան, որ «Արևելյան գործընկերության» մասնակից երկրների ճակատագիրը որոշվում է ոչ այնքան այդ երկրների և Եվրամիության, որքան Բրյուսել-Մոսկվա ուղիղ կապերի արդյունքում: 2010թ.-ից ի վեր անցկացվող Ռուսաստան-Եվրամիություն գագաթաժողովների օրակարգի հիմնական հարցերից մեկը հենց արևելաեվրոպական և հարավկովկասյան երկրների աշխարհաքաղաքական կողմնորոշման շուրջ քննարկումներն էին [3]: Ընդ որում, հատկանշական է ոչ միայն մասնակից երկրների քաղաքակրթական կողմնորոշման շուրջ բանավեճը, այլև դրանցից ակնկալվող իրատեսական օգուտներն էներգետիկայի, տրանսպորտային տարանցման և այլ ոլորտներում [4]:

Լեհ փորձագետները նշում են, թե «Արևելյան գործընկերությունը» Եվրամիությունում Լեհաստանի նախագահության սեզոնային նախագիծն է (2011թ. երկրորդ կես): Այն մեծ էնտուզիազմով նախաձեռնած Լեհաստանի մամուլն արձանագրում է դրա անմխիթար վիճակը. չկան կայուն ինստիտուտներ, բավարար ֆինանսավորում, քաղաքական խոստումներն ու տնտեսական օգուտները բացակայում են [5]: Որոշ վերլուծաբաններ էլ ծրագրի կենսունակությունն ու դեպի Արևելք Եվրամիության ընդլայնման հեռանկարը կապում են բացառապես Եվրոպայի էներգետիկ ինքնաբավության հետ՝ նշելով, թե էներգակիրների այլընտրանքային ուղիների դեպքում Եվրամիությունը կկարողանա Մոսկվայի հետ առավել անկաշկանդ պայմանավորվել արևելյան հարևանների հարցում [6]:

Ուշագրավ է, որ արևմտաեվրոպական լրատվամիջոցներն առավել հանդարտ են վերաբերվում Ասոցացման պայմանագրի հնարավոր կնքմանը և արևելյան գործընկերների կողմնորոշմանը, քան, ասենք, մերձբալթյան և արևելաեվրոպական լրատվադաշտը: Լատվիական, լիտվական, էստոնական և լեհական մամուլը՝ որպես նախկին խորհրդային ազդեցության գոտու ներկայացուցիչ, ընդգծված ուշադրությամբ է լուսաբանում արևելյան գործընկերների՝ Եվրամիության հետ գործակցության խորացման ցանկացած քայլ: Հակառակը, Ռուսաստանի կողմից ճնշումները, սպառնալիքները կամ այդ երկրների ռուսամետ քայլերն ու հայտարարություններն առաջ են բերում վերոնշյալ լրատվամիջոցների բուռն վրդովմունքն ու անհանգստությունը:

Արդեն վիլնյուսյան գագաթաժողովի նախօրեին, դրա ընթացքում և Ուկրաինայի կատարած ընտրությունից ու այդ երկրում սկիզբ առած

հուզումներից հետո եվրոպական մամուլն ուրվագծում է դեպքերի մեղիաընկալումները, որոնք շուտով գերակշռող են դառնում նաև ուկրաինական լրահոսում. Մոսկվան զգուշանում է Ուկրաինան կորցնելուց, քանի որ ազատ առևտրի եվրասիական գոտին առանց այդ երկրի իմաստազուրկ է՝ չունի ելք դեպի Եվրոպա: Ապա, ի՞նչ արժե ուկրաինական ինքնիշխանությունը, եթե Յանուկովիչը Կրեմլի ճնշմամբ հրաժարվում է Ասոցացման պայմանագրի ստորագրումից: Ինչի՞ է պատրաստ Եվրամիությունը՝ հանուն Ուկրաինայի. դեռևս՝ ի պատասխան Կիևի ռուսամետ ժեստերի, Բրյուսելը բավարարվում է ընտրողական արդարադատության քննադատությամբ՝ դատապարտելով Յուլյա Տիմոշենկոյի բանտարկությունը [7]: Մոսկվա-Կիև-Բրյուսել եռակողմ թնջուկը մինչև 2014թ.-ի փետրվար՝ իշխանափոխությունն Ուկրաինայում, մամուլում զարգանում է հենց այս հարցադրումների տրամաբանությամբ:

Միաժամանակ, եվրոպական լրատվադաշտը փորձում է ռացիոնալ բացատրություններ գտնել Կիևի նման վարքին: Ֆրանսիական մամուլը հիշեցնում է, որ Ուկրաինան իր քաղաքական համակարգով առավել մոտ է Ռուսաստանին, իսկ ԵՄ-ի հետ ասոցացվելու դեպքում այն կզրկվեր ռուսաստանյան շուկայից, գազը կթանկանար: Նման սպառնալիքներ հնչում էին նաև Մոլդովայի հասցեին, թեև այդ երկիրը, վերջնարդյունքում, ստորագրեց համաձայնագիրը: Նման կերպ վարվեց նաև Վրաստանը. այս երկու երկրները, սակայն, ստիպված են համակերպվել տարածքային կորստի հետ [8]: Եվրոպական պարբերականներն «Արևելյան գործընկերության» երկրների տարբեր վարք դրսևորելու արդյունքում, փորձելով հասկանալ Բրյուսելի կամ Մոսկվայի օգտին որոշում կայացնելու պատճառները, նշում են նաև այդ երկրների առանձնահատկությունները. ասենք, Մաքսային միությանը Հայաստանի անդամակցության մտադրությունը մեկնաբանվում է որպես արցախյան հակամարտությունը չսրելու դրդմամբ պայմանավորված քայլ:

2014թ.-ի սկզբին՝ Կիևում սկսված զանգվածային անկարգություններին զուգահեռ, եվրոպական մամուլը ցավով արձանագրում է, որ Եվրամիությունը միասնական տեսլական չունի ուկրաինական ճգնաժամի հանգուցալուծման հարցում: Հունվարին այդ երկրում ընդունված «դրակոնյան օրենքներն» արժանանում են արևմտյան մեդիայի բուռն քննադատությանը: Սակայն անգամ այս դեպքում եվրոպական առաջատար պարբերականներն այդ երկրում վերահաս իշխանափոխություն դեռևս չեն կանխագուշակում [9]: Արդեն մեկ ամիս անց՝ 2014թ.-ի փետրվարին, եվրոպական մամուլն արձանագրում է, որ ուկրաինական նմանօրինակ զարգացումներն անգամ ամենամռայլ երազում չէին կարող պատկերացնել. Արևմուտքը շատ է հեռացել այդ երկրից, իսկ Ռուսաստանը չափից ավելի է ճնշում նրան: Ուկրաինական հեղափոխությունը ֆրանսիական մամուլին հիշեցնում է իշխանության բռնի փոփոխության եգիպտոսյան և ոչ թե լեհական տարբերակը [10]:

2015թ.-ի Ռիգայի գագաթաժողովից հետո եվրոպական մամուլն արձանագրում է եվրոպական հարևանության քաղաքականության ծրագրի հիմնական արդյունքները, որոնք ամենևին էլ լավատեսական չեն: Նախ, «Արևելյան գործընկերության» մասնակիցներից երկուսը՝ Հայաստանն ու Բելառուսը, Եվրասիական տնտեսական միության անդամ են: «Արևելյան գործընկերությունը»՝ որպես Մոսկվայի հետ փոխզիջումային ծրագիր, ձախողվել է, և այժմ Մոսկվան է Բրյուսելին թելադրում Եվրամիության արևելյան հարևանության ուղեգիծը: Տնտեսական հսկա լինելով՝ Եվրամիությունը լուրջ բացեր ունի աշխարհաքաղաքականության և տարածաշրջանային քաղաքականության հարցերում: Միաժամանակ, փորձագիտական գնահատականներով, այժմ՝ քաղաքական նոր իրողությունների հաշվառմամբ, Եվրոպայում շատ ավելի չափավոր ու լոյալ են տրամադրված Ռուսաստանի նկատմամբ, քան ծրագրի գործողության ընթացքում [11]:

«Արևելյան գործընկերության» մասնակիցների անմիատարրության լավագույն վկայությունը նրանց հատկացվող ֆինանսական օգնության չափն է, կարծում է լատվիական մամուլը: Այսպես, Եվրամիության համար իր կարևորությամբ առանձնացող Ուկրաինան հույս ունի 2014–2017թթ.-ի համար ստանալ կես միլիարդ, Վրաստանն ու Մոլդովան՝ մինչև 400-ական միլիոն, Հայաստանը՝ մինչև 170 միլիոն, Բելառուսն ու Ադրբեջանը՝ 80-ական միլիոն եվրո [12]: Հարավկովկասյան երկրները հատկապես ուկրաինական հակամարտության սրումից հետո եվրոպական և անգամ ռուսաստանյան մեդիայում մղվում են երկրորդ պլան. արձանագրվում է, որ այդ տարածաշրջանի հակամարտությունները՝ արցախյանը, աբխազականն ու հարավօսականը, սառեցված են, մինչդեռ Դոնբասում արյունահեղություն է: Հարավկովկասյան երկրների և Եվրամիության գործակցության նախապատմությանը ևս հատուկենտ լրատվամիջոցներ են անդրադառնում. հիմնական մասը որպես լուսաբանման մեկնակետ է ընդունում 2008–2009թթ. «Արևելյան գործընկերության» մեկնարկը [13]:

Եվրոպական լրատվադաշտը Ռուսաստանի իշխանությունը տեսնում է ի դեմս բացառապես Վլադիմիր Պուտինի, ընդ որում՝ նրա՝ և՛ նախագահ (2012թ.-ից), և՛ կառավարության ղեկավար (2008–2012թթ.) աշխատած ժամանակներում: Դմիտրի Մեդվեդևի կերպարը եվրոպական մեդիայում առավել առաջադեմ, բաց, գործընկերային ու փոխզիջումային առաջնորդի է, թեև նրա նշանակությունը ռուսաստանյան բարձրագույն իշխանությունում խորհրդանշական է: Որոշ պարբերականներ հիշեցնում են մինչև Պուտինի հետ Մեդվեդևի փոխատեղումը Գերմանիայի կանցլեր Անգելա Մերկելի այն պնդումը, թե հենց Մեդվեդևը պետք է առաջադրվի երկրորդ ժամկետի համար: Քանի որ Պուտինը 2012թ.-ին իր ընտրությունից հետո որպես հիմնական առաջնահերթություն է հռչակում Եվրասիական միության ստեղծումը, եվրոպական փորձագիտական դաշտն անմիջապես կանխագուշակում է, որ իր ֆորմալ դիրքին վերադարձած Ռուսաստանի առաջնորդը չի բավարարվի իր երկրի՝

տարածաշրջանային տերության դերով և կակտիվացնի նոր կայսրության վերակերտման փորձերը [14]:

Առաջատար եվրոպական պարբերականներն իրենց առաջնորդներին են մեղադրում Ուկրաինայում դրության ապակայունացման համար: Եթե Եվրամայդանի շրջանում մամուլը գրում էր, թե Ռուսաստանն ու Ուկրաինան կորցրեցին իրար, Եվրոպան էլ՝ Ուկրաինային, ապա հակառուսաստանյան պատժամիջոցների սահմանումից ամիսներ անց մեդիադաշտն իրողությունները գնահատում է նաև այլ անկյան տակ՝ պնդելով, որ Եվրամիությունը կորցրեց Ռուսաստանը: Գերմանական մամուլը նման ձախողումների համար ուղղակիորեն մեղադրում է Անգելա Մերկելին [15]: Ամերիկյան լրատվամիջոցները ևս արձանագրում են իշխանափոխված Ուկրաինայի հարցում Եվրամիության ոչ միանշանակ, քառտիկ վերաբերմունքը՝ պատասխանատվության հիմնական բեռը դարձյալ դնելով գերմանական իշխանությունների վրա [16]: Ամերիկյան մամուլը, ինչպես և այդ երկրի իշխանությունները, շատ ավելի կտրուկ են արտահայտվում Ռուսաստանի մասին՝ այն անվանելով ռևանշիստական պետություն, միաժամանակ քննադատում են եվրոպացի առաջնորդներին քաղաքական կամքի բացակայության և Մոսկվայի նկատմամբ չափից դուրս մեղմ գտնվելու համար:

Եվրաինտեգրման համատեքստում արևելաեվրոպական երկրների և հատկապես Ուկրաինայի մասին անդրադարձերի կողքին ուշագրավ են նաև հարավկովկասյան տարածաշրջանում գերտերությունների հատվող շահերի և դրանց շուրջ գոյություն ունեցող մեդիաընկալումների մասին հարցերը: Եթե Ռուսաստանը առավել կամ նվազ չափով և հիմնականում խորհրդային իներցիայով մշտապես ներկայացված է եղել տարածաշրջանի երեք երկրների՝ Հայաստանի, Վրաստանի և Ադրբեջանի հասարակական-քաղաքական և տնտեսական կյանքում, հետևաբար նաև՝ մամուլի հրապարակումներում, ապա Եվրամիության նկատմամբ մեդիաուշադրությունը հասունացել է աստիճանաբար և մամուլում զգալի դարձել միայն 2000թթ.-ականների սկզբին: Սակայն Հայաստանը, Վրաստանն ու Ադրբեջանը եվրոպական թեմատիկայի առանձնահատուկ, շատ բաներով իրարից տարբերվող օրակարգեր են ունեցել, չնայած տարածաշրջանային ընդհանրությանը:

Ռուսաստանյան փորձագիտական հանրությունն ու մամուլն ի սկզբանե կասկածի տակ էին առնում արևելյան գործընկեր երկրներում քաղաքական բարեփոխումներ իրականացնելու Եվրամիության անկեղծ ցանկությունը. փոխարենն առաջնայնությունը տալիս էին ծրագրի էներգետիկ բաղադրիչին, մասնավորապես՝ Ռուսաստանը շրջանցող Եվրոպայի էներգամատակարարման ուղիների հարցին՝ Մոսկվայից էներգետիկ կախումը թուլացնելու նպատակով: Միաժամանակ կանխատեսվում էր, որ Մոսկվան առատորեն կօգտվի էներգետիկ դիվանագիտությունից՝ որպես ԵՄ-ում հակառուսական հռետորաբանությամբ աչքի ընկնող պետությունների՝ մերձբալթյան երկրների, Լեհաստանի ու նրա հարևանների վրա ճնշում գործադրելու միջոց:

Ըստ ռուսաստանցի սյունակագիրների՝ Բրյուսելն իրականում հետաքրքրված է արևելքում այլընտրանքային էներգետիկ աղբյուրներ առաջարկող երկրներով՝ Ադրբեջան, Ղազախստան, Թուրքմենստան, Ուզբեկստան, Իրան, Իրաք:

Սակայն էներգետիկ գործոնից առավել ռուսաստանյան մամուլը հակված է դիտարկելու «Արևելյան գործընկերությունը» որպես հետխորհրդային տարածքում Ռուսաստանի աշխարհաքաղաքական ազդեցության սահմանափակման և Եվրամիության դերի մեծացման փորձ: 2008թ.-ի ռուս-վրացական պատերազմի և 2009թ.-ի ռուս-ուկրաինական գազային դիմակայության ժամանակ Բրյուսելն անվերապահորեն աջակցեց համապատասխանաբար Վրաստանին և Ուկրաինային: «Արևելյան գործընկերությունն» ընկալվում էր որպես աջակցության նման քայլերի ինստիտուցիոնալացման, պաշտոնականացման փորձ: Բրյուսելը, սակայն, ամեն առիթով նշում էր, որ ծրագիրը հակառուսական նախաձեռնություն չէ, այլ՝ ընդամենը պատասխան ԵՄ-ի արևելյան հարևանների եվրոպական ձգտումներին [17]:

Երբեմն ռուսաստանցի վերլուծաբանները մեղադրում են նաև ԱՄՆ-ին Եվրամիությանը հակառուսական քաղաքականություն պարտադրելու հարցում: Ռուսաստանյան փորձագիտական դաշտի ձևավորած միասնական գաղափարաբանությամբ՝ Եվրամիությունը, լինելով Ռուսաստանի անմիջական հարևանը, շահագրգռված չէ Մոսկվայի հետ կապերի վտանգմամբ: Սակայն Բրյուսելը, հետևելով Ռուսաստանի զսպման Վաշինգտոնի ուղեգծին, դիվանագիտության ուժով նախկին միութենական հանրապետությունների համար ստեղծում է նոր նախաձեռնություններ, շռայլում քաղաքական և տնտեսական առատ խոստումներ [18]:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. http://www.lemonde.fr/idees/article/2010/06/01/l-europe-a-court-d-ambition-face-a-son-partenariat-oriental-par-natalie-nougayrede_1366100_3232.html - L'Europe à court d'ambition face à son Partenariat oriental, par Natalie Nougayrède.
2. http://www.theguardian.com/world/2010/jul/22/belarus-georgia-alliance-russia - Belarus and Georgia get together for a few potshots at Russia.
3. http://carnegieendowment.org/2012/12/25/end-of-eu-russia-relationship-as-you-know-it/ewmq - The end of the EU-Russia relationship as You know it.
4. http://www.theguardian.com/world/2010/jul/22/belarus-georgia-alliance-russia - Belarus and Georgia get together for a few potshots at Russia.
5.http://www.krytykapolityczna.pl/Wywiady/KowalPartnerstwoWschodniepraktycznieniefunkcjonuje/menuid-1.html - Partnerstwo wschodnie praktycznie nie funkcjonuje.
6. http://www.polskatimes.pl/artykul/522193,saryuszwolski-rosja-zmieni-sie-wtedy-gdy-ue-bedzie-miala-wiecej-zrodel-energii,id,t.html - Saryusz-Wolski: Rosja zmieni się wtedy, gdy UE będzie miała więcej źródeł energii.
7. http://www.theguardian.com/commentisfree/2013/nov/20/ukraine-russia-eu-confrontation-membership-dangerous - Ukraine, Russia and the EU: does it have to be about brinkmanship?

8. http://www.slate.fr/story/80289/ukraine-russie-europe-plus-la-meme - L'Ukraine retourne dans le giron russe et Poutine change le visage de l'Europe.
9. http://www.lemonde.fr/europe/article/2014/01/21/l-union-europeenne-embarrassee-par-la-crise-en-ukraine_4351635_3214.html?xtmc=poutine&xtcr=1%20 - L'UE divisée par d'éventuelles sanctions contre les dirigeants ukrainiens.
10. http://www.lemonde.fr/europe/article/2014/02/23/l-ukraine-cette-incomprise_4371929_3214.html - L'Ukraine, cette incomprise.
11. http://www.pravda.ru/news/world/europe/european/21-05-2015/1260736-sammit-0/ - Мировые СМИ: Европа провалила “Восточное партнерство”.
12. http://rus.delfi.lv/news/daily/latvia/dengi-probki-evropejskie-cennosti-chego-zhdat-ot-sammita-vostochnogo-partnerstva-v-rige.d?id=45990073 – Деньги, пробки, «европейские ценности”. Чего ждать от саммита “Восточного партнерства” в Риге.
13. http://tiras.ru/evrazija/6931-na-kavkaz...-cherez-brjussel.html - На Кавказ... через Брюссель
14. http://www.svaboda.org/content/transcript/24550237.html - «Мядовы месяц» перайшоў у “няроўны шлюб”.
15. http://www.spiegel.de/international/europe/war-in-ukraine-a-result-of-misunderstandings-between-europe-and-russia-a-1004706.html - Summit of Failure: How the EU lost Russia over Ukraine.
16. http://www.the-american-interest.com/2014/12/01/bottoming-out-in-europe/ - Bottoming Out in Europe.
17. http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-09-217_en.htm?locale=en – Eastern Partnership.
18. http://www.ng.ru/politics/2009-04-30/3_kartblansh.html - СНГ под натиском “Восточного партнерства”.

ИНФОРМАЦИОННОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ ЕВРОПЕЙСКОЙ И ЕВРАЗИЙСКОЙ ГЛОБАЛЬНЫХ ИНТЕГРАЦИОННЫХ ПРОЕКТОВ

Д.В. Саргсян

АННОТАЦИЯ

На современном этапе актуальна активизация европейской и евразийской региональных интеграционных процессов. В статье рассматривается информационная составляющая политической интеграции восточноевропейских и южнокавказских постсоветских республик. В 2010–2015 гг. поиски Арменией своей геополитической ориентации наглядно демонстрируют все нюансы информационного противоборства между силовыми центрами.

Ключевые слова: «Восточное партнерство», Европейский Союз, Евразийский Союз, Соглашение об Ассоциации, европейская интеграция.

INFORMATIONAL ASPECT OF EUROPEAN AND EURASIAN GLOBAL INTEGRATION PROJECTS

D. Sargsyan

SUMMARY

European and Eurasian regional integration processes have been activated nowadays. The article discusses informational aspects of the political integration of the post-Soviet states in the Eastern Europe and South Caucasus. Armenia’s attempts to choose between geopolitical powers of the world during 2010-2015 reflect all the shades of informational confrontation between Russia and the West.

Keywords: “Eastern Partnership”, European Union, Eurasian Union, Association Agreement, European integration.

ЛИНГВИСТИКА

-ING ՄԱՍՆԻԿԸ ԿՐՈՂ ԿԱՐԳԵՐԻ ՓՈԽԱՐԿՈՒՄԸ ԲԱՌԱՅԻՆ-ՁԵՎԱԲԱՆԱԿԱՆ ՄԱԿԱՐԴԱԿՈՒՄ

Ք. Գրիգորյան, Ս. Թումանյան

ԱՄՓՈՓՈՒՄ

Սույն հոդվածը նվիրված է հայերենի մեքենական թարգմանության որակի բարելավման և խմբագրման հնարավոր միջոցների ուսումնասիրությանը՝–ing մասնիկը կրող բառաձևերի օրինակի հիման վրա: Այսպիսի կարգերի մեքենական թարգմանությունը ուղեկցվում է մի շարք անճշտություններով ու սխալներով: Թարգմանության բարդությունները բացատրվում են այս ձևերի երկակի վալենտությամբ, տարբեր շարահյուսական գործառույթներում գործածվելով, անգլերենում որոշ համանունների առկայությամբ և վերջապես հայերենում համապատասխան քերականական կարգի բացակայությամբ: Հոդվածում քննարկվում են թարգմանության բառային-ձևաբանական մակարդակում հանդիպող անճշտություններն ու սխալները և դրանք ուղղելու հնարավոր միջոցները: Հոդվածի նպատակը նշված կառույցների թարգմանությանն աջակցելն է և ալգորիթմների ու խմբագրական աշխատանքների հետ կապված հնարավոր փոփոխությունների ներմուծումը:

Հիմնաբառեր՝ *-ing*-ով ձևերի մեքենական թարգմանություն, *-ing*-ով ձևերի քերականական կարգի սահմանում, *-ing*-ով բառաձևերի միջև շարահյուսական և իմաստաբանական կապի սահմանում, բառագիտական սխալներ:

Սույն հոդվածում կներկայացնենք *-ing*-ով ձևերի մեքենական թարգմանության անճշտություններն ու սխալները և դրանք ուղղելու հնարավոր միջոցները, ինչպես նաև կդիտարկենք *-ing* կրող կարգերի փոխարկման առանձնահարկությունները բառային և ձևաբանական մակարդակում: Աշխատանքում *-ing*-ով ձևերի մեքենական թարգմանության անճշտություններն ու սխալները դիտարկելիս հաշվի են առնվում նաև մեքենական թարգմանության տեքստի հետ կապված աշխատանքներն ու խմբագրումը: Որոշ դեպքերում հնարավոր է կատարել խմբագրում առանց բնօրինակ տեքստին վերադառնալու, իսկ որոշ դեպքերում էլ պարզապես անհրաժեշտություն է առաջանում նորից կատարել մեքենական վերլուծություն և թարգմանություն (Hine 2002: 15-17; Helbich 2006: 3-6): Այժմ հասկանանք անճշտությունների և սխալների տարբերությունը:

Անճշտությունները կապված են թարգմանվող նախադասության ոճական սխալների հետ: Դրանք չեն խոչընդոտում տեքստի ընկալմանը. ավելին՝ *-ing*-ով բառաձևի կարգը և նրա կապը հարակից բառաձևերի հետ կարող է ճիշտ սահմանվել, սակայն այդպիսի անճշտությունները խմբագրման կարիք ունեն: Խմբագրումը կարելի է իրականացնել արագ՝ առանց բնօրինակ տեքստին անդրադառնալու:

Սխալները խոչընդոտում են տեքստի ընկալմանը, և դրանց խմբագրման համար հաճախ անհրաժեշտություն է առաջանում ևս մեկ անգամ վերլուծել բնօրինակ տեքստը:

Ախտորոշվող սխալների շարքին են պատկանում.

1. Սխալներ կապված *-ing-* ով ձևերի քերականական կարգի ոչ ճիշտ սահմանման հետ, որն էլ հանգեցնում է սխալ թարգմանության:

2. Նախադասության *-ing-* ով բառաձևերի միջև շարահյուսական և իմաստաբանական կապի սխալ սահմանումից առաջացած սխալներ (նույնիսկ քերականական կարգի ճիշտ սահմանման դեպքում):

3. Բառագիտական սխալներ՝ կապված *-ing*-ով բառաձևերի իմաստի սխալ ընտրության և համակարգի համար անծանոթ *-ing-* ով ձևերի հետ:

Սխալների և անճշտությունների ուսումնասիրությունը իրականացվել է *-ing*-ով բառաձևերի մեքենական վերլուծության ու թարգմանության մոդելների ընտրության հիման վրա: Ընդ որում, թարգմանության մոդել ասելով հասկանում ենք որոշակի, միմյանց հետ փոխկապակցված միավորների՝ բնօրինակ լեզվից մյուս լեզվի թարգմանության ամենահաճախ հանդիպող ձևը, իսկ մեքենական վերլուծության (անալիզ) մոդել ասելով հասկանում ենք խմբի տարրերի կարգի մեքենական որոշման սխեմա (բայի ձևեր, խոսքի մասեր և այլն) և նրանց կապերը:

Թարգմանության ավտոմատացման ուղղությամբ կատարված փորձերը ցույց են տվել, որ ամեն մի տեքստի, նախադասության մեջ կարելի է բացահայտել մի քանի ձևային կառույց, որոնք պայմանականորեն կարելի է դասդասել չորս մակարդակի: Քանի որ սխալները հնարավոր են տեքստի ցանկացած մակարդակում, քննարկենք փոխարկման (преобразования трансфера) սխալներն ու մոդելները մեքենական թարգմանության յուրաքանչյուր մակարդակում առանձին-առանձին՝

– բառային-ձևաբանական մակարդակ,
– շարահյուսական (խմբային) մակարդակ,
– իմաստաբանական (գործառական սեգմենտների) մակարդակ,
– նախադասության կամ համատեքստի մակարդակ:

Հարկ է նշել, որ բոլոր մակարդակները խիստ փոխկապակցված են միմյանց հետ, և որոշ սխալներ չեն կարող միանշանակ պատկանել մեկ մակադակի:

Բառային-ձևաբանական մակարդակի սխալներին են պատկանում թարգմանության բացակայությունը՝ համակարգի համար անծանոթ բառերի

առկայության դեպքում, և սխալներ, որոնք առաջանում են

– տարբեր գործածության հաճախականություն ունեցող համանուն բառաձևերի թարգմանության ժամանակ,

– տերմինաբանական կայուն համակցությունների և կառույցների թարգմանության ժամանակ,

– ածանցավոր բառերի թարգմանության ժամանակ,

– տվյալ առարկայական ոլորտին հատուկ բառերի թարգմանության ժամանակ:

Վերանայենք նշված սխալների տեսակները:

ա) Թարգմանության բացակայություն անծանոթ բառերի առկայության դեպքում:

Թարգմանված տեքստում չթարգմանված բառերի առկայությունը կապված է ավտոմատ բառարանում դրանց բացակայության կամ դրանց մասին տեղեկատվության թերությունների ու անճշտությունների հետ:

Աղյուսակ 1

№	Բնօրինակ նախադասություն	Մեքենական թանգմանություն
1	2	3
1	There could be the possibility of finding the common ground in these situations (e.g., by promoting the existence value of protected areas or by ***untangling*** and demonstrating the links between biodiversity and ecosystem services in production landscapes), which could change these into win-win cases. ***Unravelling*** cases is not, as some commentators have suggested, a formalistic process.	Կարող է լինել հնարավորություն գտնելու ընդհանուր եզրեր այդ իրավիճակներում (օրինակ՝ խթանելով գոյությունը արժեքը պահպանվող տարածքների կամ ***untangling*** և ցուցադրելով կենսաբազմազանության և էկոհամակարգի ծառայությունների միջև կապերը արտադրական լանդշաֆտներում), որը … (google.translate) ***Unravelling*** արկղերը չեն, քանի որ որոշ մեկնաբաններն առաջարկել են, formalistic մշակում է: (ISMA)
2	The knowledge of the kinds and groupings of organisms is of fundamental importance in the accurate interpretation of the biotic patterns evolving in the Cape Cod marine ecosystem and in ***deciphering*** the levels of ecological integration of populations in the region. It also holds a key to ***deciphering*** ancient Irish writing.	Գիտելիքը օրգանիզմների տեսակի և խմբավորումների հիմնարար նշանակություն ճշգրիտ մեկնաբանության բիոտիկ նախշերով զարգացող է Կաբո Cod ծովային էկոհամակարգի և ***deciphering*** մակարդակները էկոլոգիական ինտեգրման բնակչության տարածաշրջանում. Այն նաև ունի բանալին ***deciphering*** հին իռլանդական գրավոր.ե (google.translate)

1	2	3
3	This positional uncertainty led to several numbered objects ***being rediscovered.*** (Marsden, Brian G, Mercury,1996)	Այս դիրքային անորոշությունը հանգեցրել է մի քանի համարակալված օբյեկտների են ***rediscovered***. (google. translate) Այս դիրքային անորոշությունը ***rediscovered*** տարավ դեպ մի քանի համարակալված օբյեկտների գոյ: (ISMA)

Ինչպես տեսնում ենք, աղյուսակի օրինակների մեծ մասում համակարգի համար անծանոթ *-ing*-ով կառույցները հիմնականում չեն ազդում նախադասության ընդհանուր վերլուծության կամ իմաստի վրա. դրանք պարզապես չեն թարգմանվում:

Առաջին և երկրորդ օրինակներում *-ing*-ով կառույցները անմիջապես հաջորդում են նախդիրի, իսկ երկրորդ օրինակում հաջորդող հոդը առանձնացնում է գերունդը նրան հաջորդող կախյալ անվանական խմբից: Հաշվի առնելով այդ տվյալները՝ համակարգը նախդիրը ընդունում է որպես գերունդի մաս և ճիշտ վերլուծում է կախյալ բառերի խումբը, սակայն չի ճանաչում գերունդը. բացի այդ, համակարգի համար անծանոթ է սոնախածանցով տարբերակը: Երրորդ օրինակի դժվարությունը կայանում է նրանում, որ այստեղ գործածվել է գերունդի կրավորական ձևը, որը նկարագրական թարգմանություն է պահանջում, և 2 համակարգերի համար էլ այն անծանոթ է: Սակայն առավել մեծ բարդություն է առաջացնում re- նախածանցը: Այսպիսի կառույցների թարգմանությունը միշտ խմբագրության կարիք ունի:

Համակարգի համար անծանոթ բառաձևերի քանակը նվազեցնելու համար անհրաժեշտ է մուտքագրել այդպիսի բառերը ավտոմատ բառարանում:

բ) Սխալներ տարբեր գործածության հաճախականություն ունեցող համանուն բառաձևերի թարգմանության ժամանակ:

Ing-ով ձևերի համանունների շարքում որոշ անդամներ կարող են միանշանակ առավել հաճախ գործածվել, քան նույն շարքին պատկանող այլ բառաձևեր: Օրինակ՝

– *referring* բառաձևը որպես I դերբայ, որը կարող է հանդես գալ նաև որպես գերունդ,

– *regarding* բառաձևը որպես նախդիր, որը կարող է հանդես գալ նաև որպես գերունդ և I դերբայ,

– *following* ածականը, որը նաև հանդես է գալիս որպես նախդիր, ենթակա, I դերբայ և գերունդ (Иванова 1981: 84):

Որպես կանոն, միայն ամենահաճախ գործածություն ունեցող կառույցներն են մուտքագրում ավտոմատ բառարանում, այդ պատճառով միևնույն համանունի մյուս կարգերը չեն ճանաչվում տեքստերի վերլուծության

ժամանակ, ինչը բերում է սխալ թարգմանության: Տեքստերից դուրս բերված այսպիսի համանունների օրինակները ներկայացված են աղյուսակ 2-ում:

Աղյուսակ 2

№	Բնօրինակ նախադասություն	Մեքենական թարգմանություն
1	***Referring*** to Table 1, attrition rates for the D condition	***Վկայակոչելով*** Աղյուսակ 1, attrition փոխարժեքների համար D վիճակում
2	Because of the limited scope of my analysis, I ***will be referring*** only to the international controversy regarding the defense of natural resources. (17)	Քանի որ սահմանափակ շրջանակից իմ վերլուծության, ես պիտի ***վկայակոչելով*** միայն միջազգային հակասություններ վերաբերյալ պաշտպանության բնական պաշարների: Google translate Սահմանափակ շրջանակի պատճառով իմ վերլուծությունից, ես միայն ուղարկելիս կլինեմ միջազգային բնական ռեսուրսների պաշտպանության ***վերաբերյալ*** վիճաբանությունը: ISMA
3	They adopted a different view ***by regarding*** the planets and the solar dynamo as two weakly coupled non-linear systems. (18)	Նրանք ընդունել է այլ տեսակետը, ըստ ***վերաբերյալ*** մոլորակները և արևային Դինամո որպես երկու թույլ զուգորդված ոչգծային համակարգերի:
4	In the second stage (during negotiation), group members collectively undertake problem evaluation ***by following*** a specific agenda. (19)	Երկրորդ փուլում (բանակցությունների ընթացքում) խմբի անդամները հավաքական պարտավորվում են խնդրի գնահատմանը ***հետևյալ*** կոնկրետ օրակարգ: ISMA
5	Often rules, values, behaviors, and patterns of scientific thinking are learned ***by following*** the examples of supervisors and mentors.(20)	Հաճախ գիտական մտածողության կանոնները, արժեքները, վարքագիծը և ձևերը սովորել են ***հետևելով*** ղեկավարների և դաստիարակների օրինակներին: Google translate

Referring դերբայը (օր՝ 1, 2) հիմնականում գործածվում է *referring to* համադրությամբ, որը նախադասության սկզբում ունի *ըստ* իմաստը: Այս կառույցը մուտքագրված է ՄԹ համակարգի ավտոմատ բառարան որպես բառարանային միավոր՝ *վկայակոչել*, *վերաբերյալ* իմաստով: Քանի որ գերունդը նույնպես գործածվում է to նախդիրի հետ՝ հետադաս դիրքում, այն ընդունվում է համակարգի կողմից և թարգմանվում վերը նշված իմաստով: Բացի այդ, ապառնի շարունակական ժամանակաձևում կիրառվող այս համադրությունը նույնպես չի ընկալվում համակարգի կողմից և թարգմանվում է որպես *վերաբերյալ* (օր՝ 2):

Թարգմանության որակը բարելավելու համար կարելի referring to կառույցը ՄԹ համակարգի ընդհանուր ավտոմատ բառարանից տեղափոխել մասնագիտացված բառարան (օրինակ՝ տվյալ համադրությունը *վերաբերյալ* իմաստով գործածվում է հիմնականում բիզնեսի և գործնական տեքստերում և այն կարելի է տեղափոխել բիզնեսի մասնագիտական բառարան): Այդ դեպքում խմբագրին մնում է ուշադրություն դարձնել *refer* բայի առավել հազվադեպ հանդիպող անդեմ ձևերի թարգմանության վրա (գերունդ, I դերբայ): Բացի այդ, *referring to* բառարանային միավորի համար ԱԲ-ում կարելի է հաշվի առնել հետևյալ տեղեկատվությունը. բացի գերունդից մնացած դեպքերում վերոնշյալ կառույցից առաջ նախդիր չի գործածվում: Հետևաբար նախդիրը համարվում է գերունդի արտահայտման միջոց:

Regarding նախդիրը *referring to* արտահայտության նման նույնպես գործնական թղթաբանության մեջ հաճախ գործածվում է *վերաբերյալ* իմաստով: Հենց այդ իմաստն է նշված մեքենական թարգմանության համակարգի ավտոմատ բառարանում: Աղյուսակի 3-րդ օրինակում *regarding*-ը ոչ թե նախդիր է, այլ՝ գերունդ, և այն պետք է թարգմանվի *հաշվի առնելով, նկատի ունենալով:* Սակայն, գերունդը չի ճանաչվում համակարգի կողմից:

Քանի որ նախդիրին չի կարող նախորդել նախդիր (բացառությամբ այն հազվադեպ դեպքերի, երբ նախդիրներից մեկը դարձվածային բայի մաս է կազմում), ուրեմն ինչպես *referring to* արտահայտության, այնպես էլ *regarding* բառաձևի ճանաչման ալգորիթմում հնարավոր է հետևյալ փոփոխությունը. Եթե բառաձևից առաջ նախդիր է գործածվում, ուրեմն այդ բառաձևը չի կարող լինել նախդիր:

Դիտարկենք հաճախ հանդիպող *following* բառաձևի սխալ թարգմանության դեպքեր: Այն վերլուծվում է ՄԹ համակարգի կողմից միայն որպես ածական, չնայած 5-րդ օրինակում այն գերունդ է: Այս բառաձևի դեպքում բարդ է փոփոխություններ անել քերականական վերլուծության մեջ: Ածականն ու գերունդը կարող են գործածվել միևնույն շարահյուսական կաղապարում. կարող են ունենալ նախդիր՝ նախադաս դիրքում և գոյական՝ հետադաս դիրքում, այդ պատճառով դժվար է առանձնացնել միմյանցից տարանջատող միավորներ: Սակայն, կարող ենք փոփոխություններ մտցնել ալգորիթմի մեջ, օրինակ՝ եթե կառույցից հետո գործածվում է the որոշյալ

հողը, համակարգը ընդունում է այն որպես գերունդ, իսկ անորոշ հողի դեպքում՝ածական: Այսպիսով, իմանալով հնարավոր սխալ թարգմանության մասին, այն կարելի է ուղղել խմբագրման ժամանակ:

Մեքենական թարգմանության ժամանակ բարդություն առաջացնող *-ng*-ով բառերի քանակը սահմանափակ է: Օրինակ՝ սխալներ կարող են առաջանալ depend (on), provide բայերի անդեմ ձևերի թարգմանության ժամանակ: Այսպիսի բառերի գործածման հաճախականությունը կախված է տեքստի թեմայից և առանձնահատկություններից:

գ) Կայուն համակցությունների և բաղադրյալ կառույցների թարգմանություն:

Կայուն բառակապակցությունների թարգմանության սխալները կարելի է դիտարկել ոչ միայն բառային մակարդակով, այլ ինչ-որ չափով նաև շարահյուսական խմբի մակարդակով: Եթե կայուն բառակապակցությունը մուտքագրվում է ավտոմատ բառարան՝ որպես բառարանային միավոր, ապա այն դիտվում է որպես մեկ ամբողջական միավոր, որը չի ենթարկվում հետագա քերականական վերլուծությանը. հակառակ դեպքում այն կարող է թարգմանվել որպես անվանական խումբ, ինչը կարող է հանգեցնել կամ ոճական սխալների, կամ սխալ թարգմանության: Ուսումնասիրված գիտատեխնիկական համատեքստերից առանձնացվում են որոշ կայուն բառակապակցություններ, որոնք ներառված չեն համակարգի բառարանում:

Առավել հաճախ հանդիպող և մեքենական թարգմանության համար բարդություն առաջացնող բառակապակցություններից է *starting model, starting system* (մեկնարկային, նախնական մոդել, համակարգ): Այն ներառված չէ բառարանում, քանի որ կա դրա ավելի տերմինաբանական համարժեքը՝ *initial model*: Օրինակներից շատերում այն սխալ է թարգմանվում, չնայած կան նաև օրինակներ, որոնց թարգմանությունը ստույգ չէ, բայց կարելի է գուշակել, թե որ համադրությունն է գործածված:

Աղյուսակ 3

№	Բնօրինակ նախադասություն	Մեքենական թարգմանություն
1	2	3
1	The windshield, lights, ***starting system***, and roof were optional equipments on the 19.13 Reo.(21)	Առջևի ապակին, լույսերը, ***սկսած համակարգը***, և տանիքը ընտրովի սարքավորումներ էին 19.13 Reo վրա: Google translate
2	***Starting model*** σ1 used in the inversion was set to vary with r only.(22)	***Սկսող մոդել*** σ1 օգտագործված է շրջում ստեղծվել է տարբերելու r միայն. ISMA

1	2	3
3	Windows creates a restore point before it performs an update. On ***starting System*** Restore see tip 24 for instructions. (23)	Windows ստեղծում է վերականգնման կետ, մինչեւ որ իրականացնում է թարմացում. On ***ելման համակարգի*** Վերականգնել տեսհուշում 24 հրահանգների. Google translate ***Համակարգը սկսվելու*** վրա վերանորոգում է խորհրդի քանչորսից օգտագործման կանոնների համար: ISMA
4	Example illustrating the effect of ***cooling schedule*** on the performance of simulated annealing. (24)	***Ժամատախտակ սառեցնելու*** էֆեկտը մոդելավորված շիկափափկացման ներկայացման վրա նկարազարդող օրինակը: ISMA
5	You can view and edit your current ***heating and cooling schedule*** directly on the Nest Learning Thermostat or from any of the Nest apps. (25)	Դու կարող ես դիտել և խմբագրել քո ***էլեկտրական հոսանքի ջերմարարությունից*** և ուղղակի Nest Learning Thermostat ծրագրում ես ***սառելով*** կամ Nest apps ցանկացածից: ISMA
6	Their eastward movements following the main shock suggest that they are located on the ***hanging-wall*** side of the fault during the postseis mic period.	Նրանց արևելյան շարժումները հետևյալ հիմնական հարվածի վկայում են, որ իրենք գտնվում են ***կախված պատի*** կողմի մեղքով ընթացքում postseismic ժամանակահատվածում. Google translate Նրանց գլխավոր հարվածին հաջորդող արևելահայաց տեղաշարժերը հուշում են, որ դրանք postseis mic ժամանակաշրջանի ընթացքում ***վերնակողի*** վրա սխալի կողմը տեղորոշված են: ISMA

1-ին և 2-րդ օրինակները սխալ են թարգմանվել համակարգի կողմից: *Starting model* բառակապակցությունը դիտվում է որպես երկու առանձին բաղադրիչներ և սխալմամբ թարգմանվել է 1-ին օրինակում որպես հարակատար դերբայ, իսկ 2-րդում՝ ենթակայական դերբայ:

3-րդ օրինակում *starting* գերունդը գործածվել է *on* նախդիրի հետ՝ ժամանակի պարագայի պաշտոնում: ՄԹ համակարգերից 1-ինը (google.translate) սխալ է թարգմանել՝ չճանաչելով բառակապակցությունը որպես գե-

րունդ: 2-րդ համակարգը ճիշտ է սահմանում խմբի ներսում բառերի միջև կախյալությունը, սակայն ունենք ոչ տերմինաբանական թարգմանություն:

Starting model բառակապակցությունը ուսումնասիրված տեքստային նմուշներում բավականին հաճախ է գործածվում, սակայն դրանից բացի երբեմն հանդիպում են նաև սխալ թարգմանություն ունեցող ոչ հաճախ գործածվող այլ բառակապակցություններ, ինչպիսիք են *depth imaging, cooling schedule* և այլն:

4-րդ և 5-րդ օրինակների *cooling schedule* կայուն բառակապակցությունը ունի սխալ թարգմանություն: Այն ներառված չէ բառարանում որպես մեկ միավոր և մի դեպքում թարգմանվում է ապակատար դերբայ, մյուս դեպքում գերունդ՝ արտահայտված համակատար դերբայով:

Այսպիսի կայուն համադրությունների թարգմանության սխալները նվազեցնելը հնարավոր է իրականացնել ներառելով տվյալ բնագավառի տեքստերում առավել գործածության հաճախականություն ունեցող բառակապակցությունները ՄԹ համակարգի բառարանի մեջ: Սխալներ այնուամենայնիվ հնարավոր են, եթե բառակապակցության բաղադրիչները նախադասության մեջ հանդես են գալիս հարևան դիրքում՝ որպես իրարից անկախ միավորներ:

Գերունդը հաճախ կազմում է բաղադրյալ կառույցներ՝ գծիկով համակցություններ: Սրանցից որոշները ժամանակի ընթացքում մտել են անգլերեն լեզու որպես ամբողջական միավորներ, օրինակ՝living room, swimming pool (Верба 2004: 125): Ուսումնասիրված տեքստերում այսպիսի բառերը բավականին հազվադեպ են հանդիպում, սակայն ինչպես կայուն բառակապակցությունները, սրանք ևս բարդություններ են առաջացնում մեքենական թարգմանության ժամանակ: Եթե այդպիսի բառակապակցությունը լայն տարածվածություն չունի լեզվում, այն չի ներառվում ԱԲ, և ըստ այդմ էլ թարգմանվում է ոչ թե որպես մեկ ամբողջական միավոր, այլ՝ որպես 2 անկախ բառ, որոնք խումբ են ձևավորում, այդ է պատճառը, որ նրանց թարգմանությունը սխալ է կատարվում: Այսպիսի բառակապակցություններ են *hanging-wall, building-specific* և այլն*: Hanging-wall-ը* աշխարհագրական տերմին է, որը ներառված է ISMA համակարգի ԱԲ և թարգմանվում է *վերնակող,* սակայն google.translate-ը այն թարգմանում է բառ առ բառ՝ *կախված պատ:*

Այսպիսի բաղադրյալ բառերի թարգմանությունը կարելի է բարելավել ներառելով դրանք ՄԹ համակարգի ավտոմատ բառարանի մեջ, իսկ հազվադեպ հանդիպող միավորների թարգմանության սխալները կարելի է ուղղել հետխմբագրման ժամանակ:

դ) Ածանցավոր բառերի մեքենական թարգմանության առանձնահատկությունները:

Հաճախ մեքենական թարգմանության ավտոմատ բառարան ընդգրկված են միայն *-ing*-ով վերջացող նախածանցավոր բառերի գծիկով տարբերակ-

ները: Այսպիսի բառերի մեքենական թարգմանությունը կազմվում է նախածանցի և բառի հիմքի թարգմանությունից: Ուսումնասիրված տեքստերում հանդիպող նախածանցավոր բառերը՝ ինչպիսիք են *resampling, preconditioning, preexisting, unincorporating, profiling* և այլն, անծանոթ են 2 համակարգի ավտոմատ բառարանների համար:

Աղյուսակ 4

	Մուտքային նախադասություն	Ելքային նախադասություն
1	After ***resampling***, all weights get assigned the same weight. (26)	Այն բանից հետո, ***resampling***, բոլոր կշիռները ստանում են նույն քաշը. Google translate
2	We now hypothesize that prior land-use history, reaching back even 100-200 years, can play a significant role in ***preconditioning*** forest response to nitrogen deposition.(27)	Մենք այժմ hypothesize որ նախնական հողի օգտագործման պատմությունը, վերադառնալով նույնիսկ 100-200 տարի, կարող է խաղալ էական դեր ***preconditioning*** անտառային արձագանք ազոտի նստեցման. Google translate
3	psychologists have demonstrated that ***preexisting*** misconceptions about a topic are significant barriers to learning that material.(28)	հոգեբանները ցույց տվեցին, որ ***preexisting*** թյուրըմբռնումներ թեմայի մասին զգալի խոչընդոտներ են նյութը սովորելու: Google translate
4	In addition to system management, ***profiling*** is used for business analytics. A variety of statistical techniques have been used for profiling and reporting on log data.	Ի լրումն համակարգի կառավարման, profiling, որն օգտագործվում է բիզնեսի համար Վերլուծություն. Մի շարք վիճակագրական մեթոդների, որոնք օգտագործվել են ***profiling*** և հաշվետվությունների մուտք տվյալների. ISMA

Այսպիսի բառերի թարգմանությունը բարելավելու համար պետք է միասին գրվող ձևերը ևս ներառել ավտոմատ բառարանի մեջ:

Ընդհանուր առմամբ, կարելի է ասել, որ *-ing*–ով կարգերի բառային-ձևաբանական սխալներն այդքան էլ հաճախակի բնույթ չեն կրում գիտատեխնիկական տեքստերում: Այդպիսի սխալները հնարավոր է ուղղել ավելացնելով կամ հանելով համապատասխան նշանակությունը ավտոմատ բառարանից: Երբեմն էլ, ուղղումներ կարելի է իրականացնել միայն խմբագրման ժամանակ:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ

1. *Helbich C.* Controlled Authoring – Writing for Re-Use / Carl Helbich // Writing for Translation: the guide from MultiLingual. 2006. Vol. 17, No 7 (83), suppl. PP. 3–6.

2. *HineJ. T.* (junior). Technology and the Freelance Translator / Jonathan T. Hine (junior) // Language Technology: the guide from MultiLingual Computing & Technology. 2002. Vol. 13, No 7 (51), suppl. PP. 15–17.
3. *Иванова И.П.* Теоретическая грамматика современного английского языка: [учебник] / И.П. Иванова, В.В. Бурлакова, Г. Г. Почепцов. М.: Высш. шк., 1981. 285 с.
4. *Верба Л.Г.* Грамматика современного английского языка: (справочник)=Modem English Grammar: (reference book) / Верба Л.Г., Верба Г.В. М.: Славян, дом кн.: ИП Логос: Айрис Пресс, 2004. 366 с.
5. Google translate (https://translate.google.com/)
6. http://alba-longa.ru/en/translationmemory/
7. http://www.krugosvet.ru/enc/gumanitarnye_nauki/lingvistika/MASHINNI_PEREVOD.html
8. http://www.omniglot.com/links/translation.htm#multi
9. http://comp.potrebitel.ru/?action=model_list&num_id=71&cat_id=669
10. http://www.promt.ru/company/technology/machine_translation/
11. http://yazykoznanie.ru/content/view/33/221/
12. http://www.homeenglish.ru/Grammargerund.htm
13. http://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:737887/FULLTEXT01.pdf

ПРЕОБРАЗОВАНИЕ – ING -ОВЫХ ФОРМ НА ЛЕКСИКО-МОРФОЛОГИЧЕСКОМ УРОВНЕ

АННОТАЦИЯ

Данная статья посвящена исследованию возможностей упрощения редактирования и улучшения качества машинного перевода на армянский язык на примере -ing-овых форм. При машинном переводе этих форм часто возникают ошибки и неточности. Трудности объясняются их многовалентностью, широким использованием в различных функциях, наличием в английском языке нескольких омонимов, а также отсутствием в армянском языке подобной глагольной формы. В данной статье исследуются неточности и ошибки перевода -ing-овых форм и модели преобразования (трансфера) на лексико-морфологическом уровне, а также возможности и способы их исправления. Целью работы является разработка рекомендаций по редактированию перевода, а также определение возможных изменений алгоритмов машинного перевода -ing-овых форм.

Ключевые слова: машинный перевод -ing-овых форм, определение грамматической категории -ing-овых форм, определение синтаксической и семантической связи -ing-овых форм, лексикологические ошибки.

TRANSFORMATION OF -ING FORMS AT LEXICAL AND MORPHOLOGICAL LEVELS

SUMMARY

This article is dedicated to the analyses of the possibilities to simplify editing and improving the quality of machine translation into Armenian through the example of -ing forms. The fact is that machine translation of these forms is accompanied by a number of inaccuracies and errors. The difficulties lie in double valence of these forms, their wide use in variety of functions, in the presence of several homonyms in English and the absence of the appropriate verbal forms in Armenian. The work studies the errors and inaccuracies of MT of-ing forms and models of transformation at the lexical-morphological level and the possibilities and ways to correct them. The aim is to develop recommendations for the translation improvement, as well as for identification of possible changes in machine translation algorithms of -ing forms.

Keywords: Machine translation of -ing forms, definition of grammar categories of -ing forms, establishing of the link between syntactic and semantic -ing forms, lexical error.

ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЕ

СЮЖЕТ И МОДЕЛИРОВАНИЕ СЮЖЕТОВ ПРОИЗВЕДЕНИЙ ЦИКЛА И. БУНИНА «ТЕМНЫЕ АЛЛЕИ»

Р.А. Саркисян

АННОТАЦИЯ

Большинство произведений цикла И. Бунина «Темные аллеи» моносюжетны, только в трех рассказах присутствуют три-четыре сюжетных линии. Тип сюжетов рассказов и новелл цикла обусловлен их жанровой спецификой. Моделирование сюжетов текстов «Темных аллей» связано с основными приемами композиционного построения: приемом ретроспекции и мотивом воспоминания. Элементы сюжета в текстах цикла можно выделить в группы по их основной функции; каждому типу завязки соответствует определенный тип развязки действия. В лирических миниатюрах сюжет сводится к констатации действия или события и приобретает статус символа.

Ключевые слова: Бунин, цикл «Темные аллеи», моделирование сюжета, ретроспекция, инверсия, типология, завязка, развязка, символ.

Б.О. Корман назвал композицию «сетью отношений между сюжетами, охватывающими в совокупности все произведение» [1]. Понимание сюжета как совокупности событий, воссоздаваемых в произведении, восходит к работам А.Н. Веселовского. Не разграничивая понятий «сюжет» и «фабула», в своем труде «Историческая поэтика» он называет сюжет «схемой действий и комплексом мотивов» [2]. Однако существует традиция отделять эти понятия друг от друга. Так, Б. Томашевский называет фабулой «совокупность событий, о которых сообщается в произведении», а сюжетом – ту же «совокупность событий в порядке, в котором они изложены в произведении» [3]. Современный ученый В. Хализев дает более простое определение сюжета: «сюжет – это «цепь событий, изображенная в литературном произведении, то есть жизнь персонажей в ее пространственно-временных изменениях, в сменяющих друг друга положениях и обстоятельствах» [4]. Изложенная в произведении «цепь событий», подразумевает прямо или опосредованно, связанные между собой элементы сюжета: пролог, экспозицию, завязку, перипетии, кульминацию развязку, эпилог; сюжет может быть осложнен вводными эпизодами, лирическими отступлениями и т.д.

Произведения малого жанра, к числу которых относятся тексты «Темных аллей» Бунина, тяготеют к краткости и точности изложения в целом и к лаконичности с точки зрения сюжета. За редким исключением произведения цикла имеют простой сюжет, поэтому возникает вопрос о моделировании сюжета рас-

сказов и новелл «Темных аллей», а также вопрос о сюжетопостроении в так называемых лирических миниатюрах.

Моделирование сюжетов произведений «Темных аллей» связано с их типологией, которая имеет ряд особенностей. Нужно отметить существование в цикле так называемого «сверхсюжета», поскольку цикл рассматривается как единое целое, целостное произведение, так называемый «сверхтекст». «Сверхсюжет» в бунинском цикле реализуется посредством «сверхмотивов» и имеет следующую схему: встреча влюбленных, препятствия на пути к счастью, разлука/смерть. Он обрамляется такими «сверхмотивами», как мотив дороги, мотив встречи, мотив памяти, мотив смерти/ разлуки.

Тип сюжетов большинства произведений «Темных аллей» обусловлен их жанровой спецификой: действие в них происходит стремительно, сюжетные элементы четко выражены, а развязка несет большую содержательную нагрузку. Такие сюжеты можно назвать динамическими. Главными приемами композиционного построения сюжета в «Темных аллеях» являются приемы хронологической (фабульной) последовательности и ретроспекции. Мотив воспоминания, общий для всего цикла, становится основой, на которой выстраивается сюжетная линия 12 рассказов и новелл, таких, как: «Баллада», «Поздний час», «Руся», «Галя Ганская», «Ворон» и др. В этих произведениях, за исключением рассказа «Ворон», прием ретроспекции четко выражен. Он обозначается на композиционном и содержательном уровне: прогулка по ночному городу, стихи о знакомой улице и старом доме с «завешенным» окном вызывают у героя воспоминания о счастливом прошлом («Поздний час», «В одной знакомой улице»), о своих возлюбленных вспоминают герои «Руси» и «Холодной осени», «Речного трактира» и «Гали Ганской» и т.д. Прошлое в них выражается также при помощи «времени персонажа», в состав которого входит «субъективное восприятие времени героем произведения, его биографическое время и время его действия» [5]. Наиболее четко это прослеживается в рассказе «Ворон», где прием ретроспекции не обозначен структурно, как в других текстах. Хронотоп здесь конкретизируется в тексте рассказа один раз, в начале третьего абзаца: «Весной того года я окончил лицей, и приехав из Москвы, просто поражен был: точно солнце засияло вдруг в нашей прежде столь мертвой квартире…», то есть выражение «того года» здесь указывает на конкретное время и вместе с тем реализует прием ретроспекции. В бунинском цикле с помощью приема ретроспекции раскрывается подтекст произведений. Так, в названных рассказах и новеллах обращение в прошлое – это обращение и к той или иной «разновидности» любви, и к определенному типу героини, вызвавшей эту любовь.

О моделировании сюжетов произведений цикла «Темные аллеи» существует ряд исследований, авторы которых приходят к различным выводам. Один из исследователей творчества Бунина, Ю. Мальцев, утверждает, что произведения, входящие в цикл «Темные аллеи», лишены привычной сюжетной схемы, например, в них отсутствует завязка [6]. М. Мельник в своей работе «Лингвистическое

моделирование сюжета (на материале цикла рассказов И. Бунина «Темные аллеи») делает выводы о том, что цикл Бунина является идеальным материалом для создания нарративной модели, так как каждый текст цикла самодостаточен, но при этом внутри цикла сюжеты повторяются [7]. Она высказывает также мысль о том, что внешность героини и сюжет коррелируют друг с другом, то есть развитие сюжета зависит от типа внешности героини.

Можно заметить, что в бунинских текстах основные элементы сюжета (завязка, кульминация и развязка) формально сохранены, при этом, та или иная сюжетная модель обусловлена жанром произведения.

Большинство текстов «Темных аллей» моносюжетны. Исключение составляют рассказы «Зойка и Валерия», «Натали» и «Генрих», в которых две, три или четыре сюжетных линии, развивающихся параллельно. Особенностью этих бунинских текстов является и то, что почти каждый из них имеет подтекст, который реализуется, в основном, с помощью мотивов. В то же время, сюжетопостроение некоторых произведений изменяется в угоду приему ретроспекции и/или мотиву воспоминания. В этом случае привычное расположение элементов сюжета нарушается. В произведениях, в которых на первый план выходит мотив памяти, действует простая схема: «настоящее, обращенное в прошлое», когда прошлое оценивается и осмысляется с позиций настоящего. Примером может служить рассказ «Поздний час», в котором воспоминания героя, составляющие сюжет повествования, наглядно проиллюстрированы: герой вернулся в город своего детства и юности, и теперь, бродя по улицам, вспоминает и «видит» свое прошлое с позиций настоящего.

Другая схема инверсивности сюжета осложнена тем, что она возникает внутри текста-воспоминания, в котором нарушена хронология повествования. Такая сюжетная схема часто сдвигает элементы сюжета с места, отдаляя экспозицию или завязку или располагая развязку перед ключевыми эпизодами повествования. Таков тип построения сюжета в рассказах «Таня» и «Руся». В первом рассказе экспозиция и завязка даны “postfactum”, то есть после обозначения основных событий повествования; во втором инверсивность частей сюжета встречается два раза: после развязки любовной истории (герой был изгнан из дома героини) следуют два эпизода, имеющих реверсивный характер (сцена с журавлями и сцена последнего признания в любви). Такая модель сюжета выдвигает на первый план эмотивный аспект повествования.

Жанровое разнообразие произведений, составляющих цикл, дает возможность по-разному моделировать их сюжеты. В своем исследовании М. Мельник [8] утверждает, что в рассказах и новеллах цикла «Темные аллеи» существует закономерная связь между типом завязки и финалом произведения.

Этот вывод возможно дополнить и конкретизировать. Так, элементы сюжета в текстах цикла можно выделить в группы по их основной функции.

В одну группу можно объединить завязки типа «дорога/путник», которые присутствуют в рассказах и новеллах «Темные аллеи», «Степа», «Визитные кар-

точки», «Начало», «Ночлег». В них мотив дороги и мотив путника возникает именно в завязке, где сразу дается образ главного героя. В большинстве случаев перипетии сюжета либо сведены к краткому упоминанию препятствий («Темные аллеи», «Степа»), либо отсутствуют вообще. Кульминацией становится сцена любовного свидания героев (в рассказе «Начало» описание восприятия мальчиком-гимназистом женской красоты его случайной попутчицы по эмоциональной напряженности равна кульминационным сценам остальных произведений цикла). Типом развязки здесь становится тип «обман/разлука»: героини покинуты и обмануты своими возлюбленными, например, рассказ «Визитные карточки» заканчивается самообманом героини и разлукой героев.

Два произведения, новеллы «Кавказ» и «Генрих», максимально сближены в контексте цикла «Темные аллеи». Их экспозиция и завязка идентичны, они могут быть отнесены к типу «гостиница/железная дорога». Экспозиция обеих новелл представляет номер в гостинице, куда приходят героини, также типологически близкие друг другу. Завязка повествования пространственно организованна на железной дороге и в вагоне поезда, кульминация совпадает с дорожными зарисовками и пейзажами, в обоих случаях в развязку вводится новый персонаж, который берет на себя функцию разрешения конфликта. В случае с такими типами экспозиции и завязки – это насильственная смерть, убийство.

Еще один тип завязки присутствует в бунинском цикле: «приезд героя в усадьбу». Он организует рассказы «Антигона», «Таня», «Натали» и новеллу «Дубки». В рассказе «Ворон» такой завязке предшествует экспозиция, которая коррелирует с названием. В этих произведениях сюжетопостроение традиционно: в них присутствуют экспозиция и завязка, в них есть и коллизии, кульминационные моменты, и типичная для них развязка: разлука или смерть.

В рассказе «Натали» несколько сюжетных линий (герой – Соня, герой – Натали, жизнь героя после разлуки с обеими героинями, судьба Натали); развиваясь параллельно, каждая из них достигает своей кульминационной точки и приобретает собственное разрешение. К финалу рассказа все линии сюжета объединяются в ключевом мотиве повествования – «мучительной» любви героя к Натали, и продолжают свое развитие, разрешаясь в финальном блоке рассказа смертью героини. Моносюжетная новелла «Дубки» обладает похожей схемой: приехавший в усадьбу молодой гвардейский корнет испытывает «горестную» любовь к жене старосты Анфисе; любовь эта также заканчивается смертью героини. Типом развязки в этих произведениях становится «разлука/смерть». В финале «Антигоны», расставаясь с ней, герой «был готов кричать от отчаяния», в «Тане» герои расстались в феврале 1917 года, с женитьбой Ворона на героине влюбленные «умерли» друг для друга.

Такая типология завязок произведений цикла «Темные аллеи» основана на определенной формальности моделирования сюжета, которая может обладать и жанрообразующей (т.е. циклообразующей) функцией. Поэтому можно отметить, что сюжетные схемы некоторых произведений цикла образуют «парное тожде-

ство», например, новеллы «Поздний час» – «В одной знакомой улице» и рассказы «Речной трактир» – «Галя Ганская». Первые две новеллы объединяет ретроспективный характер повествования и мотив воспоминания о покинутой родине. «Парное тождество» во втором случае реализуется именно через сюжетопостроение, основным элементом которого является монолог героя. Обстоятельства, в которых произносятся монологи, также похожи: действие происходит в трактире («Речной трактир») и в кафе («Галя Ганская»). Оба героя мысленно возвращаются в прошлое, и становится ясно, что их прошлое гораздо значимее и важнее настоящего. Типы завязки рассказов «Речной трактир» и «Галя Ганская» одинаковы; этот тип можно назвать «случайная встреча». Далее мотив случайной встречи становится элементом построения сюжета: такие встречи с героинями оказываются главными, поворотными в ходе развития сюжета. В системе мотивов этих двух рассказов одним из значимых является скрытно или явно выраженный эротический мотив.

Тождество развязок этих двух произведений выражено и на уровне подтекста. Финальные фразы как бы продолжают друг друга: «Я хотел застрелиться, – тихо сказал художник, помолчав и набивая трубку. – Чуть с ума не сошел». Смысл этих слов героя - рассказчика из «Гали Ганской» раскрывается далее в «Речном трактире»: «…ведь ото всего остаются в душе жестокие следы, то есть воспоминания, которые особенно жестоки, мучительны, если вспоминается что-нибудь счастливое». Финальные слова первого рассказа не только передают горечь и сожаление о смерти Гали, осознание вины и греха за ее смерть. Герой хотел застрелиться еще и потому, что закончилось счастье любви.

Кроме сюжетных, или фабульных произведений, в состав цикла входят произведения, в которых, как отмечает В. А. Келдыш, есть тяготение к «более обобщенному и концентрированному изображению действительности» [9]. Это так называемые «лирические миниатюры», в которых также присутствуют основные элементы сюжета. Сюжет в них сводится к констатации какого-либо состояния или значимого действия и несет в себе конкретный смысл. Лирическая миниатюра (как и жанры сценки, этюда и т.п.) всегда обладает смысловой законченностью, поэтому исчерпанность ее формы соответствует исчерпанности сюжета. В лирической миниатюре всегда есть эмоциональная динамика, а подтекст играет важную роль. В бунинских миниатюрах через подтекст раскрывается содержание символа, лежащего в основе сюжета. В лирическом этюде «Красавица» символический подтекст заключен в его названии. Образ героини олицетворяет внешнюю красоту, которая скрывает злую и безжалостную натуру. Женская красота – награда, доставшаяся заурядному чиновнику, но красота не значит «нравственность», «сострадание», «душевная красота». Несоответствие внешнего совершенства и несовершенства внутреннего, т.е. «душевного уродства» составляет символический подтекст миниатюры «Красавица».

Рассказ-миниатюра «Дурочка» отличается от других произведений «Темных аллей», потому что в нем действуют нетипичные для цикла персонажи, есть не-

свойственный ему хронотоп и схема взаимоотношений действующих лиц. Однако эта необщность с другими произведениями цикла исчезает, когда на первый план выходит его подтекст. Миниатюра начинается и заканчивается изображением животной страсти. При этом, если в начале рассказа этот образ лишен символичности и о плотских желаниях героя сказано сразу, то в двух финальных блоках раскрывает подтекст произведения. Семинарист–отличник безжалостно выгнал своего сына и его блаженную мать со двора, чтобы они не портили картину его собственной исключительности и положительности. В небольшой миниатюре автор излагает один из основных принципов своего понимания любви: такая ее разновидность, как природная, в определенном смысле животная похоть, способна убивать человеческое, духовное в личности. Здесь можно заметить перекличку с миниатюрой «Красавица» (в бунинском цикле они расположены рядом и хронологически чередуются): внешнее – не всегда отражение внутреннего. Финальную часть рассказа образует портрет сына дурочки и семинариста. Портрет подводит своеобразный итог повествованию, раскрывает внутреннюю интригу. Ребенок, который родился не от любви, а от насилия, похож на поросенка, но он не виноват в отцовском грехе, поэтому слова, которыми описывается его внешность, уменьшительно-ласкательные: «кабанья красная шерстка… расплющенный носик с широкими ноздрями», «блестящие ореховые глазки».

Рассматривая модели и типы сюжетов произведений цикла И. Бунина «Темные аллеи», можно сделать заключение о том, что типология сюжетов цикла «Темные аллеи» определяется жанровым разнообразием входящих в него произведений, а при моделировании сюжетов обнаруживается закономерная связь между типом завязки и финалом произведения. При этом важная роль отводится одному из характерных приемов текстопостроения рассказов и новелл бунинского цикла – приему ретроспекции, который обозначается на композиционном и содержательном уровне и реализует подтекст повествования, прежде всего, в лирических миниатюрах. Кроме того, сюжетопостроение некоторых текстов «Темных аллей» изменяется в угоду приему ретроспекции и мотиву воспоминания и в зависимости от этого в произведениях цикла возникают различные схемы инверсивности сюжета.

Отметим также, что тождество сюжетных структур, а также возможная типология сюжетов произведений, составляющих «Темные аллеи», могут рассматриваться в аспекте циклового единства этого бунинского произведения.

ЛИТЕРАТУРА

1. *Корман Б.О.* Целостность литературного произведения и экспериментальный словарь литературоведческих терминов // Проблемы истории критики и поэтики реализма. Куйбышев, 1981.
2. *Веселовский А.Н.* Поэтика сюжетов // Веселовский А.Н.. Историческая поэтика. М.: Высшая школа, 1989.
3. *Томашевский Б.В.* Теория литературы. Поэтика. М.: «Аспент Пресс», 1999.
4. *Хализев В.Е.* Теория литературы. М.: «Высшая школа», 1999.

5. *Николина Н.А.* Филологический анализ текста. М.: Академия, 2003.
6. *Мальцев Ю.В*. Иван Бунин. 1870–1953. Франкфурт-на-Майне: «Посев», 1994.
7. *Мельник М.М.* Лингвистическое моделирование сюжета (на материале цикла рассказов И.А. Бунина «Темные аллеи»), М.: 2000.
8. *Келдыш В.А.* К проблеме литературных взаимодействий в начале 20 века // Русская литература, 1979. № 2.

THE PLOT OF I. BUNIN'S «DARK AVENUES» SERIES AND ITS MODELING

R. Sargsyan

SUMMARY

Most of Bunin's works have a single plot and only three of them have three or four strands. The type of plots in his series depends on their genre peculiarity. Plot modeling of the texts in «Dark Avenues» is connected with the basic devices of compositional structure: the device of retrospection and the motive of recollection. The elements of the plot in the given texts can be classified according to their main function: for every type of exposition there is a certain type of denouement. In lyric miniatures the plot boils down to stating the action or the event thus acquiring the status of a symbol.

Keywords: Bunin, «Dark Avenues» series, plot modeling, retrospection, inversion, typology, exposition, denouement, symbol.

Ի. ԲՈՒՆԻՆԻ «ՄԹԻՆ ԾԱՌՈՒՂԻՆԵՐ» ՊԱՏՄՎԱԾԱՇԱՐԻ ՍՏԵՂԾԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԴԻՊԱՇԱՐԸ ԵՎ ԴԻՊԱՇԱՐԱՅԻՆ ՄՈԴԵԼԱՎՈՐՈՒՄԸ

Ռ.Ա. Սարգսյան

ԱՄՓՈՓՈՒՄ

Ի. Բունինի «Մթին ծառուղիներ» պատմվածաշարի ստեղծագործությունները մեծամասնությամբ մենադիպաշարային են. միայն երեք պատմվածքներում են առկա երեք-չորս դիպաշարային գծեր: Պատմվածաշարի պատմվածքների և նովելների դիպաշարի տիպերը պայմանավորված են նրանց ժանրային յուրահատկություններով: «Մթին ծառուղիներ» տեքստերի դիպաշարների մոդելավորումը կապված է կոմպոզիցիայի կառուցվածքի հիմնական ձևերի՝ հետադարձ ոճաձևի և հիշողության մոտիվի հետ: Պատմվածաշարի տեքստերի դիպաշարերի տարրերը կարելի է առանձնացնել խմբերի՝ ըստ իրենց հիմնական գործառույթի: Յուրաքանչյուր հանգույցի տեսակին համապատասխանում է ավարտի որոշակի տեսակը: Մանրանկարների դիպաշարն վեր է ածվում գործողության հաւցմանը և այդ դեպքում ստանում է սիմվոլի կարգավիճակ:

Հիմնաբառեր՝ Բունին, «Մթին ծառուղիներ» պատմվածաշար, սյուժեի մոդելավորում, հետադարձ, շրջադասություն, հանգույց, ավարտ, սիմվոլ:

Из университетской жизни

ВТОРАЯ МЕЖДУНАРОДНАЯ МОДЕЛЬ-КОНФЕРЕНЦИЯ ОДКБ

С 5 по 8 февраля 2016г. в Цахкадзоре по инициативе Молодежной общественной организации «Консенсус» и Российско-Армянскогоуниверситета, а также при финансовой поддержке Фонда им. А.М. Горчакова, была проведена Вторая международная модель-конференция ОДКБ. Партнерами данного мероприятия выступили Армянское Национальное представительство ОДКБ, Российский Центр науки и культуры в Армении, а также Лаборатория стратегических исследований в области национальной безопасности (ЛСИНБ) при РАУ.

Формат модели-конференции, взявший за основу структурное содержание Организации договора о коллективной безопасности, позволил 24 участникам из Армении, России, Кыргызстана, Белоруссии, Абхазии проработать в трех секциях (Совет министров обороны; Совет министров иностранных дел; Совет секретарей безопасности) такие важные вопросы, как обеспечение кибербезопасности на евразийском пространстве, борьба с наркотраффикингом, борьба с террористической угрозой ИГ и недопущение возобновления локальных конфликтов на Южном Кавказе и в Средней Азии.

Помимо официальной работы в трех секциях, в рамках мероприятия прошли неформальные беседы делегатов модели с гостями мероприятия: советником-посланником Посольства России в Армении Алексеем Ивановым, Эдуардом Ерицяном, заместителем начальника управления оборонной политики Министерства обороны Армении, Игорем Кусовым и Ацамазом Биченовым, представителями Российского Центра науки и культуры в Армении, Аидой Шахбазовой, заместителем директора Института ОДКБ в Армении.

Завершил работу модели-конференции межкультурный вечер, в ходе которого делегаты рассказывали о культуре, представляли достижения и угощали национальными блюдами стран-участников ОДКБ.

* * *

18 марта 2016г. в Российско-Армянском университете состоялся круглый стол на тему: «Борьба против современного терроризма в контексте проблем региональной и глобальной безопасности: «Исламское государство и сирийский кризис». Мероприятие было организовано Лабораторией стратегических исследований в области национальной безопасности (ЛСИНБ) при РАУ.

Основными докладчиками в ходе мероприятия выступили преподаватель кафедры Всемирной истории и зарубежного регионоведения РАУ Антон Евстратов, сотрудник кафедры Политологии РАУ Норайр Дунамалян, а также студент 3-его курса по направлению «Международные отношения» Сона Мирзоян.

В ходе обсуждений были затронуты проблемы террористической угрозы,

исходящей из группировок «Исламское государство» и «Джабхат ан-Нусра», в контексте которой эксперты и другие участники обсуждения обратились к последним развитиям ситуации в Сирии, акцентируя внимание на аспектах обеспечения региональной и глобальной безопасности.

Напомним, что ЛСИНБ регулярно проводит обсуждения и круглые столы по проблематике национальной безопасности, постоянно концентрируя внимание студентов и молодых ученых на стратегически важных вопросах, национальной, региональной и глобальной безопасности.

* * *

29 апреля 2016г. в Российско-Армянском университете по инициативе Лаборатории стратегических исследований в области национальной безопасности (ЛСИНБ) был организован круглый стол-обсуждение на тему «100-летие Геноцида армян: спустя один год». В мероприятии приняли участие Директор Института Политики и права РАУ Л. Алавердян, заведующий кафедрой политологии, заведующий ЛСИНБ О. Саркисян, преподаватель кафедры Мировой политики и международных отношений Г. Коларов, преподаватель той же кафедры Э. Казарян, а также студенты, магистранты и аспиранты РАУ.

Несмотря на то, что мероприятие было приурочено к 101-летию памяти жертв Геноцида армян, в рамках обсуждения был затронут достаточно широкий спектр вопросов, начиная с деталей процесса признания геноцида в странах Латинской Америки и заканчивая постоянными обострениями ситуации в Нагорно-Карабахской Республике (зверские и агрессивные действия азербайджанцев также можно расценивать как ориентированные на геноцид местных армян).

Важно отметить, что участники обсуждения акцентировали свое внимание именно на проблемах безопасности, в рамках чего был затронут также вопрос формирования возможных механизмов по противодействию всяким угрозам геноцидогенной политики вражеских стран.

* * *

С 27–29 апреля 2016г. в РАУ состоялась XI Международная научно-практическая конференция «Правовые механизмы обеспечения стабильности и безопасности государства: международный и национальный аспекты». В работе научно-практической конференции приняли участие передовые специалисты в сфере юриспруденции и смежных областей, представители Законодательного Собрания Ростовской области, Постоянной Комиссии по обороне, национальной безопасности и внутренним делам Национального Собрания РА, сотрудники Института правовых исследований Национального центра законодательства и правовых исследований Республики Беларусь, лаборатории стратегических исследований в области национальной безопасности, а также профессорско-преподавательский состав РАУ, уни-

верситета Месроп Маштоц, Пятигорского государственного лингвистического университета, Тольяттинского государственного университета, Алтайского государственного университета и др. Отметим, что XI Международная научно-практическая конференция «Правовые механизмы обеспечения стабильности и безопасности государства: международный и национальный аспекты» была организована Институтом права и политики РАУ совместно с юридическим факультетом Ростовского государственного экономического университета.

* * *

26-го апреля 2016г. в Российско-Армянском университете состоялась международная научная конференция «Состояние незаконного оборота наркотических средств, психотропных и иных сильнодействующих веществ. Проблемы предупреждения и расследования». Организатором конференции выступил Институт права и политики РАУ, в частности, кафедра Уголовного и уголовно-процессуального права. В работе международной научной конференции приняли участие ведущие эксперты в данной области, сотрудники Кассационного суда РА, Апеляционного суда РА, Национального бюро экспертиз РА, Службы Национальной Безопасности Армении, Главного следственного управления контроля за деятельностью следственных управлений СК Армении, Экспертно-криминалистического управления полиции РА, представители профессорско-преподавательского состава и студенты РАУ, ЕГМУ им. М.Гераци, Арцахского государственного университета, ТГУ, Университета Манца, филиала ЧОУВО «Московский университет имени С.Ю. Витте» и др. По словам организаторов, конференция послужила хорошей площадкой для профессиональной и конструктивной дискуссии, обсуждения и выявления насущных проблем данной сферы, обмена мнениями и опытом.

* * *

21 апреля 2016г. в Российко-Армянском университете состоялась республиканская межвузовская научная конференция на тему: «Этико-правовые аспекты биомедицины», которую организовала кафедра Теории и истории государства и права Института права и политики Российско-Армянского университета совместно с Ереванским государственным медицинским университетом им. Мхитара Гераци. На конференции с докладами выступили преподаватели Института права и политики Российско-Армянского университета и Ереванского медицинского университета, научные сотрудники Национальной академии наук РА, представители Ереванского государственного университета, а также Школы адвокатов РА и Следственного комитета РА. В программный комитет конференции вошли: доктор юридических наук, зав. кафедрой теории и истории государства и

права РАУ – заместитель председателя Следственного комитета РА А.С. Гамбарян; к. философ. Н., зав. армянским подразделением кафедры Биоэтики UNESCO С.А. Давтян; зав. кабинетом биоэтики Биологического факультета ЕГУ, член Комитета по биоэтике Совета Европы И.А. Мадоян Актуальность данной конференции была обусловлена необходимостью междисциплинарных обсуждений этических и философско-правовых проблем, возникающих в связи с новым конституционно-правовым регулированием вопросов биомедицины.

* * *

Преподаватель кафедры Гражданского и гражданско-процессуального права РАУ Юрий Витальевич Айрапетян принял участие в работе международной научной конференции студентов, аспирантов и молодых ученых «Ломоносов». Ставшее традиционным мероприятие состоялось 11–15 апреля 2016г. в Московском государственном университете имени М.В. Ломоносова.

В 2016 году работа конференции проходила по 35 секциям, отражающим основные направления современной фундаментальной и прикладной науки. Основная цель мероприятия – развитие творческой активности участников и спикеров, привлечение их к решению актуальных задач современной науки, сохранение и развитие единого научно-образовательного пространства стран СНГ, установление контактов между будущими коллегами.

В рамках конференции Ю.В. Айрапетян выступил с докладом «Проблемные аспекты института оказания бесплатной юридической помощи в гражданском процессе Республики Армения». Доклад вызвал большой научный интерес среди присутствующих и бурное обсуждение, так как на сегодняшний день бесплатная юридическая помощь является одной из самых актуальных и обсуждаемых тем теории и практики гражданского процесса. По итогам работы подсекции «Гражданский процесс» Юрий Айрапетян был признан ***лучшим иностранным участником***, а также награжден памятным подарком.

* * *

26–27 апреля 2016г. в Российско-Армянском университете состоялась II международная научно-практическая конференция «Конфуцианские чтения». Мероприятие было организовано Центром Конфуция РАУ, Институтом гуманитарных наук, Чанчуньским университетом (ЧУ) при поддержке посольства КНР в РА.

В конференции приняли участие представители ЧУ, Хайнаньского государственного университета, Университета Ренмин, Одесского национального университета им. Мечникова, СПбГУ, НИУ ВШЭ, ЕГУ, АГПУ им. Абовяна, сотрудники Центра китайского языка и культуры, Института археологии и этнографии НАН РА, а также профессорско-преподавательский состав, студенты, магистранты и аспиранты РАУ.

Участников и гостей конференции приветствовал проректор РАУ, директор Института гуманитарных наук Г.З. Саркисян и особо отметил значимость проводимого мероприятия.

«*Я очень рад присутствовать на данной научной конференции*, – в свою очередь подчеркнул Чрезвычайный и полномочный посол КНР в РА г-н Тянь Эрлун. – *От имени всего посольства хочу выразить восхищение и признательность за эту работу Российско-Армянскому университету в лице ректора А.Р. Дарбиняна*».

Слова приветствия ректора Чанчуньского университета зачитала г-жа Ван Цзиньлин, директор института иностранных языков: «*Мы очень рады, что Российско-Армянский университет активно развивает китайскую программу в Армении (в рамках направления "Зарубежное регионоведение"). Это единственный вуз в РА, который занимается профессиональной подготовкой синологов»*. Г-жа Ван Цзиньлин заверила, что с сентября 2016 года в Чанчуньском университете будут изучать армянский язык.

В течение двух дней участники и гости научного собрания обсудили широкий спектр вопросов, связанных с экономикой, историей, философией и культурой Китая (язык, литература, театр, изобразительное искусство и т.д.), теоретическим осмыслением особенностей синской цивилизации, влиянием, которое оказывал и продолжает оказывать Китай на экономические, исторические и культурные процессы во всем мире.

* * *

С 5 по 7 апреля 2016г. на базе Российско-Армянского университета по инициативе проекта «Твининг» прошли тренинги в области преподавания физики в рамках Болонского процесса для студентов и преподавателей вузов Армении.

Семинары провели приглашенные специалисты из Университета Дживаскила (Финляндия) Ансси Линделл и Матти Вайсанен. Тематика тренингов – новейшие европейские разработки методик обучения, способы и пути привлечения студенчества, партнеров и т.д.

Как отметил заведующий кафедрой общей физики и квантовых наноструктур РАУ А.А. Саркисян, выбор Российско-Армянского университета в качестве базы для проведения данных тренингов в первую очередь означает, что РАУ стал ведущим центром физики в стране.

В ходе семинаров Ансси Линделл и Матти Вайсанен представили целый ряд проводимых в финских вузах мероприятий, направленных на междисциплинарную интеграцию, привлечение молодежи и установлению тесных связей между выпускниками и работодателями из различных организаций и корпораций. Спикеры уделили особое внимание также некоторым принципам гуманистического образования студентов.

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ

Аветисян С.С. – д.ю.н., профессор, судья Кассационного суда РА

Алекян А.В. – аспирант кафедры уголовного и уголовно-процессуального права Института Права и политики РАУ

Арамян А.Ж. – аспирант кафедры Международного права Института Права и политики РАУ

Арутюнян А. – ст.преподаватель кафедры Политологии РАУ

Барсегян М.Г. – магистрант аспирант кафедры Экономики и финансов по специальности: «Экономика и финансы» Института Экономики и бизнеса РАУ

Восканян М.А. – к.э.н., доцент, зав.кафедрой экономической теории и проблем экономики переходного периода Института Экономики и бизнеса РАУ

Григорян К. – к.ф.н., доцент кафедры Лексикологии и стилистики английского языка ЕГЛУ им. В. Брюсова

Зограбян Т.А. – аспирант кафедры Гражданского и гражданско-процессуального права по специальности: «Гражданское право; предпринимательское право; семейное право; международно-частное право» Института права и политики РАУ

Казарян А.К. – ст.преподаватель кафедры Философии и истории Армении Государственного экономического университета РА

Мнацаканян Л.А. – аспирант кафедры Экономики и финансов «Экономика и финансы» Института Экономики и бизнеса РАУ

Туманян С. – магистр по специальности лингвистики и информационных технологий ЕГЛУ им. В. Брюсова

Саркисян Р.А. – ст.преподаватель русского языка и литературы университета Месроп Маштоц (Степанакерт, НКР)

Тхабисимов Х.А. – к.ю.н., доцент, руководитель Юридической клиники, заведующий кафедрой правоприменительной техники и юридического консультирования ПГЛУ.

Патваканян О.А. – аспирант кафедры Экономики и финансов Института Экономики и бизнеса РАУ

Сандоян Э.М. – д.э.н, профессор, директор и Института Экономики и бизнеса РАУ

Маргарян Р. А. – Соискатель кафедры Политологии РАУ, советник Ректора РАУ по работе со студентами

Саркисян Д.В. – аспирант кафедры Теле-радиожурналистики ЕГУ

Главный редактор *– М.Э. Авакян*

Редактор *– Ш.Г. Мелик-Адамян*

Корректор *– Э.А. Рухкян*

Компьютерная верстка *– А.С. Бжикян*

Адрес Редакции научных изданий
Российско-Армянского (Славянского)
университета:

0051, г. Ереван, ул. Овсепа Эмина, 123
тел./факс: (+374 10) 27-70-52(внутр. 42-02)
e-mail: redaction.rau@gmail.com

Заказ № 4
Подписано к печати 20.10.2016г.
Формат 60х70$^{1}/_{16}$. Бумага офсетная № 1.
Объем усл. 9.1 п.л. Тираж 100 экз.